

יוצא לאור פעם אחת
בחדש בס"ט פטרבורג.

שנה ראשונה.

חוברת ראשונה
לשנת ה' תרמ"ו.

מאסף חדשי (זשורנאל) אשר יכיל בקרבו מאמרים הנוגעים ליהודים וליהדות
לפנים והיום, עם ציורים ותמונות.

יוצא לאור ע"י

אלכסנדר הלוי צעדערבוים

(מו"ל ועורך מה"ע „המליץ" גם „יודישעם פֿאַלקס-בלאט").

За Сентябрь

№ 1.

1885 г.

МИЦПА (Дозорная башня).

ЕЖЕМЯСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛЪ НА ДРЕВНЕ-ЕВРЕЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типо-Литографія Г. О. Пинесъ, Стремянная ул., д. № 4.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 541.1

ז'כן הענינים*.)

זמו"ל.

זיר) מאת צבי הכהן שערשעווסקי.

- 3) ירושלים, (סוף ינא), מאת א"ש פריערבערג.
- 4) זיור קרית ירושלים.
- 5) מלכיות, (כמשך ינא), מאת ארו.
- 6) זכרונות, (סוף ינא), מאת ארו.
- 7) תמונת הלאָרה ב. נ. ראָטהשילד.
- 8) תולדות הלאָרד ראָטהשילד.
- 9) זכרון דברים, (סוף ינא), מאת יחיאל מיכל פינס.
- 10) יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים, מאת יהל"ל.
- 11) אכן רוח הוא באנוש, (זיר), מאת ק. א. שפירא.
- 12) תמונת השר המנוח מ' משה מונטיפיורי ז"ל.
- 13) הנשיא המשא, (זיר), מאת צבי הכהן שערשעווסקי.
- 14) זיור, אר מו"ן השר המנוח מונטיפיורי ז"ל.
- 15) הזאב והשועל, (זיר), מאת ב. מ. דאָליצקי.
- 16) היתומים, (כמשך ינא), סיפור, מאת יקותיאל בערמאן.
- 17) משפט ישראל בעמים, (סוף ינא), מאת יהושע לעווינוואָהן.
- 18) ארבע תקופות, (כמשך ינא), מאת ד"ר שמעון בערנפֿעלד.
- 19) חדשים גם ישנים, מאת הד"ר אברהם אליהו הרכבי.

* להמאמרים הבאים בהמשכים יהיו ציוני הפיס מיוחדים לכל אחד (כאמור להלן במאמרנו מעל רמת המצפה) ולא נרשום מלות המשך או סוף על מאמרים כאלה, למען יוכל כל חפץ לאגוד יחד את המפורסם בחוברות רבות, ולא יהי הפסק בין הדברים. ולמען ידעו הקוראים איזה מאמר יבא בהמשכים ארוכים או קצרים בחרנו לרשום זאת בתוכן הענינים, ובחברות הבאות גזכור בכל פעם את אות החוברת הקודמת שבא בה המאמר ההוא.

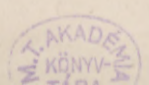
ברפוס ה' צבי הירש פינס בס"מ פטרבורג.

Дозволено цензурою, С.-Петербургъ, 27-го Октября 1885 г.

בא תהיה לך אל המדע...
 מהמאמרים המצוינים, מהחוקרים המצוינים...
 אלו: מהלך היצירה...
 אולם...
מעל רמת המצפה!

הנה לפניכם קוראים נכבדים החוברת הראשונה מהמאסף "מצפה", שפמנו על המאמרים הבאים בה, על תוכה כברה, לפי הרושם אשר יעשו בלבכם, בלי משוא פנים מבלי שיהי לך מעט מי יצאו הדברים ומי קבצם וסדרם, למען לא תקלקל אהבה או שנאה את השורה. ואתם אל תתמהו אם אחרת החוברת הראשונה לצאת, זכרו מאמר חו"ל: "אל תדין את חברך עד שהגיע למקומו" ודרשוהו כפשוטו עפ"י דעת חו"ל: "המקום גורם"... הכירו את המקום אשר אנחנו עומדים עליו כיום — כמה מעצורים ומכשולים התיצבו לשמנה לנו על כל שעל במקום המוקף חומות מגבילות מסביב, ודעו כי גם כבירי רוח לא יעצרו כח להוציא את כל רוחם ולעשות כל חפץ נפשם: כמה הגיונים נעלים, כמה רגשות נשגבים ימצאו קבר בירכתי לב איש נלבב, כמה מלים לוחמות תקפאנה על שפת לשון, לאשר לא זה המקום להביע אומר ככל אשר יציקנו רוח בטננו. כן אל נא תשבחו פתנם בן דוד מלך בירושלים: "לכל זמן ועת לכל חפץ". מי לא ידע כי הזמן שאנחנו חיים בו איננו ראוי לברך עליו ברכת "שהחינו וקימנו לזמן הזה" — אשר אין חפץ בו, כי לא ימלא אף שמינית שבשמינית מחפץ נפשנו, ע"כ כל הדברים יגיעו. אך אף אם נתאחרת הוצאת החוברת הראשונה כירח תמים, נודה לאל גומל עלינו כי שרינו אל כל הפגעים ויכולנו להם, ולנגד עיניכם, קוראים יקרים, חוברת ראשונה ממאסף עברי עם ציורים ותמונות, היוצא ברשיון המלכות בעיר הבירה של ממלכת רוסיא הרחבה, בימים האלה בזמן הזה, למלאות חפץ רבים, אשר מצאו לנחון להוציא מאסף חדשי כזה בארצנו.

בחוברת הזאת ימצאו הקוראים מלכיות וזכרונות ומאמרים נאותים לזמננו כדבר בעתו, להורות לאחינו מה דתי המלכות דורשות מעמם ומה מצבם בארץ מולדתם, וגם מה בחפץ הממשלה לעשות עמנו לשנותנו כטוב בעיניה. בה החוינה עיניכם את הכוכב אשר האיר מחשכנו בפרק זמן יותר ממאה שנה, זה משה עבד ד', וארמונו הנחמד אשר בו שפן כבודו ומשם יצאה צדקה לכל קצויה תבל עד שובו לחוות בנועם ד' ולבקר בהיכלו שם במרום, וכן יישירו עפעפיכם לראות דמות כוכב מאיר אשר דרך מיעקב, כי נתן-אל אותו עליון, לא כהמון גוי גדול ועצום, דורש טוב לישראל ומוקיר תורתו, — בו נשים תוחלתנו כי יהי לנו לאור מאיר חשבת התקופה האחרונה, כתקופת מבת הזעומה לנו זה אלפי שנים. ואם רגע תקפכם חרדה למקרא זכרונות זמן קרוב לנו ולשמוע חפץ משנאינו חורשי רעה עלינו ונפשכם תמלא עוצב למראה חוון מרעיש לב, תולדות אכזריות הרומינים וגורל "תומים" עזובים, הלא נפשכם תרוץ למחזה הדר ירושלם ואנפיה — אחרית תקותנו לעתיד וחמדת לבבנו כיום, ואזניכם תקשבנה משלום החלוצים אשר עלו לראשונה לבנות מושבות בארץ הקדושה ולעבוד את אדמת אבותינו השוממה מאז גלו מעליה, גם תאזינו אמרות נעימות להעיר ולעורר לבות אחינו לזכור גאון מחצבתם ולהוקיר לאומם וארץ הצבי ערש ילדותו. ומפי דורשי רשומות תקשיבו לקח תפארת ישראל וגדולי האומה בימים מקדם וכל אשר עבר על עמנו בדרות הבינים והם נשארנו אמונים לאמונתם ועמם, למען תאמצו לבבכם ותעטו כמעיל קנאה להשיב כבוד היהדות וספרת העברית ליושנה, ועמקן יחדו יורם כבוד אום עתיק יומין אשר בכל דור ודור יחדש כנשר נעוריו. תאזינו קול משרורים ישנים גם חדשים מתאוננים מר על רוע גורל ישראל ומרהיבי נפש בתוחלת ממושכה אשר סופה לבוא, יפחו רוח חיים בלב הנואשים, לחוקם ולאמצם לדבקה בעם אדיר אשר לגדולות נוצר ולא להבל כלה כחו ושאריו ומנע נפשו מטובה וישא כל יד עמל ותלאה על לא חמס בכפו, רק לאשר למרות חורשי רעתו החפצים לבלעו חיים ולא יודע כי בא אל קרבם, ועליו ישפכו חמתם על אשר בכל זמן ועדן לא מלא חפץ לבכם לבוא בהם, והוא חי וקים וכבריה נפלאה אפילו באלפי אלפים מהם לא בטל.

ירושלים.

במחזה עיר¹) הקדש בחרנו לתתו ראש, עליון על כל התמונות והציורים אשר תחזינה עיני הקורא במאסף הזה. ירושלים היא העיר שחברה לה נפש העברי מילדותו; כמעט תפקחנה אזניו לשמוע ולבבו יפון להבין דבר, והנה שם קדשה עולה לפניו משלחן אבותיו, מבית הספר, מבית ה' ומכל מועדי אל בעמו. אולם בתוך רבבות אלפי ישראל אשר יזכירה בשמה בכל עת, מעטים מאד יודעיה בעצם, אשר ישערה בנפשם כמו שהיא לעת הזאת, — אלה יערכוה למעלה מן הטבע, כצל עיר אלהים המרחפת במעוני שהקים וערפל התולתה, ואלה יחשבוה לעיר ההרס, המלאה אך גלים נצים ועיי מפלה כמראה שהיה לה בחרבנה האחרון — יחדו לא ידעו כי זו העיר החלה לשוב לתחיה זה כמה, רחובותיה נבנים והיא הומיה מאדם, חיל גוים באים אליה מרחוק לכבד את מקומה; אך באחינו בני ישראל עוד מעט מזער הם הבאים אליה לראותה בעיניהם ולדעת מקום קדשנו ותפארתנו מה הוא. אי לזאת הוא לנו תת את הציור הזה ובאר אותו בדברים לכל מראהו ותכונתו ככל הנמצא לפנינו בספרי חכמי התרים את ארץ הצבי ועיר הקודש. העיר ירושלים שוכנת על הר נשפה בין גבעות עולם המשתרעות מעמק יזרעאל ועד קצה גבול ארץ ישראל הרומה. רוכסי הרי שיר, סלעי עד מלאי שעופים ובקעים משטף מי נשמים המוגרים במורד יכתירוה מכל עבריה. משעולים צרים ישיבועו עמל את נפש ההלך המעפיל לעלות ולבוא אליה — כמו היתה בזה יד אלהים לבצר עיר קדשו ולשגבה במצודות סלעים אשר שת מסביב לה, — על כן נאמר: "ירושלים הרים סביב לה וד' סביב לעמו" (תהלים קכ"ה, ב'). אמנם בצורה היתה העיר בנוה והכי נקרא שמה ירושלים כי ירשת שלום היתה לעם זו וצרה ד' לשבתו; אך הטא הטאה יהודה וירושלים נשאה את עונה — באו הימים אשר הכתיר ד' פניו ממנה ויצו ליעקב סביבו צרו וכל מעויו עיר הקודש קש נחבטו משבט אפו ומטה זעמו; בעברת ד' הרניזוה ממלכות וטפצי כל הארץ הכוה הלטה ויגיעה עד העפר.

ארבע עשרה פעמים עברה ירושלים מזמן חרבנה הראשון מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, ברוכך נכבשה בחוקת היד ותהי להרס. גם כשוב עמנו אליה פעם אחת לא עצר כח לעמוד וכצל עברה ישועתו. ואלה היו כובשיה ואדוניה מאז ועד הנה: נבוכדנצר (מ"ב כ"ד י. — ג' אלפים ת"ב לב"ע), אנטיוכוס הסורי (ג"א תקצ"ב), פומפיוס הרומי (ג"א תרצ"ו). פקרוס הפרתי (ג"א תש"ד), הורדוס הגדול (ג"א תשכ"ד), מיטוס (ג"א תת"ל — 70 לספה"ג). יוליוס זיפירוס (בקשר בר כוכבא — ג"א תתצ"ג) כוזרו הפרסי (ד"א שע"ד), הקיסר הורקליוס מביצאנץ (ד"א שפ"ח), הכליף עמר אבן אל הטב הערבי (ד"א שצ"ו), האביר גוטפריד הבויליוני (ד"א תתנ"ט), השולמן סלדין הכרציני (ד"א תתקמ"ו), השלמן סלים התוגרמי (ה"א רע"ו) ואיברהים פחת מצרים (ה' תקצ"ב). גדול מכלם היה חרבנה והריסותה על ידי מיטוס. בפקודת איליוס אדרינוס קיסר נכנתה במקומה עיר חדשה אחרי ס'ג שנה לחרבנה (133 לספה"ג) אשר הקדישה לאיליל מעוון ויקראָה על שמו איליו קפיטולינא. הקיסר יוליאן (ד"א קכ"ב) שת לבו לשובה להיהודים, אף הואיל להשיב את המקדש על מכונו; אבל להבות אש פרצו ממוסדות הקודש ועצתו התבלעה. כאז נכבשה העיר על ידי הערבים מאת הכליף עמר, נשארה בידי המחמדנים לשכטיהם השונים עד בוא עליה צבאות המערב, הם נוסעי הצלב, ויבקיעוה אליהם. השולמן קמיל המצרי נתן את העיר נחלה להקיסר פרידריך השני כברית אשר כרת עמו, אבל יד המרצינים הלכה וקשה על הנוצרים עד אשר נמסרה העיר בידי סלדין. בשנת ה"א תק"ס (1800) כונן נפוליון הראשון לעלות עליה וללכדה,

¹ קדושת ירושלים גדולה גם בעיני הנוצרים כי בה חי ומט משיחם, גם בעיני המחמדנים אשר תלו בה הגדויותיהם ע"ד מוסד נביאם, ונקראה ביהם El Kuds (הקדושה) או Kuds scherif (הקדושה הרוממה) או Kuds mubarak (הקדושה המבורכה).

אך בהיותו בנת, היא רמלא, על הדרך אשר בין יפו וירושלים, שנה פתאם מחשבתו ודרכו. בשנת ה"א תקצ"ב (1832) באה ירושלים עם כל ארץ ישראל וסוריא בידי איברהים פחה מושל מצרים, ובשנת ה' ת"ר (1840) שבה לממשלת חוגרמה בעזרת ממשלות אירופא המנינות עליה באהבה גלויה ובקנאה מסתרה, קנאת אשה מרעוטה.

אלה החליפות והתמורות אשר באו על עיר הקודש מאז ועד היום הזה — ועל פי אמונתנו בדברים אשר חזו לנו⁽¹⁾ נביאינו הקדושים ואשר נשנו לנו ממחוקקי דתנו המסורה, עתידה ירושלים לשוב אלינו לעת קץ⁽²⁾ לימות המשיח, ב"זרחה שמש צדקה לארץ ולדרים עליה ובהגלות אור ד' על כל העמים לשים פקודתם שלום וישע רב.

המלחמות וההרבנות והוועות שהיו בארץ שנו פניה פעמים הרבה עד כי יכבד עתה לדעת מקומותיה הקדושים עם כל תכונתה ותכניתה מלפנים. ניאיותיה רמו בהתמלאם מחרבנה ונבעותיה שפלו, ורק זעיר שם וזעיר שם נשארו שרידי חומותיה ומגדליה מקדם, ובהיות עיני כל העמים אליה נשואות, הנה על כל אבן שבע עינים וחכמי עולם ושימו לב להזכיר ראשונות ולהבין אל הקר קדמוניותיה.

כירושלים העתיקה כן גם ירושלים החדשה נמצאת בין הים התיכון וים המלח בגובה אלף ושלוש מאות אמה מעל פני הראשון ואלף ותשע מאות באמה על פני השני, והיא עומדת על מורד ההרים הרומה בין עמקים גודעים אשר יקיפוח מסביב, הם: נחל קדרון הסובב אותה צפונה ומזרחה (בעבר המזרח לפאת דרום נקרא הנחל גם עמק יהושפט); עמק גיתון במערבה עם הברכה העליונה בין ההרים אשר על דרך יפו ימינה בואכה ירושלימה, עד הברכה השניה בקרבת קרן מערבית דרומית. בפאת דרום מוסב שמו עמק רפאים⁽³⁾ וקרוב לקרן דרומית מזרחית יתאחד עם נחל קדרון בין מעין השלח ובין עין רוגל הנקרא בפי הערבים „באר איוב“. בקעה שלישית היא עמק החרוץ (גיא הגבינות) עוברת משער דמשק צפונה עד מי השלוח הרומה ששם תתאחד גם היא עם נחל קדרון. העמק הזה מחלק את העיר לשנים: חלקה המזרחי הוא הר המוריה, שעליו עמד בית מקדש ד' אשר בנה שלמה בראשונה וזורובבל והורדוס באחרונה, מדרום לו היה המבצר עופל ומצפון — העיר החדשה בי זיתא⁽⁴⁾ (Bezetha); חלקה המערבי הוא הר בת ציון, הגבוה והרחב מהר המוריה. עליו היתה העיר העליונה עם היכל המלך הורדוס ושלושה המגדלים הנודעים: היפיקוס (מגדל חננאל) פואל (מגדל דוד) ומרימיני⁽⁵⁾. עוד בקעה אחת היתה לעבר המזרח מעמק החרוץ עד עמק יהושפט ובה היו מלפנים שתי ברכות מים; אחת מהן נגלתה זה לא כביר בפי הערבים ונקראה בשם ברכת עזראין (ברכת ישראל) ועמים יקראו לה בית הסדא.

סלעי הנבעות אשר לפאת הנחלים והניאיות הצובים בקירות זקופים ועולטים במעלות עשויות

⁽¹⁾ ישעיה: ב. ב', ד', ל"ה י', ס"ו, י"ח, כ'; יחזקאל: בנין הבית העתיר; זכריה: א' י"ז, ב', ח', י"ד, ט"ו, ט"ז, כ"ב כ"ג, י"ד י', י"א; צפניה: ג. כ', ועוד הרבה.

⁽²⁾ הרבה מחכמי הגוים תרי ארץ הקדש הודיעו את המנהג הנהוג בירושלים כי בכל עת אשר יעלה שולטן חדש על כסא המלוכה ימסרו מפתחות העיר בידי היהודים, לאות כי המה האדונים הראשונים לארץ ולעיר הזאת; אך מהרא"ם לונץ בספרו „ירושלים“ מודיע פשר דבר, כי אמנם ישאר מפתח העיר לילה אחד אצל היהודים מרי יעלה שולטן חדש על כסא חוגרמה, אבל בכסף מלא יקנו להם ראשי הקהלה מאת פחה העיר את הזכות הזאת, בכדי — שיהיה מותר להם המלטול בשבת...

⁽³⁾ חלק העיר הזה נבנה בזמן הבית השני, כאמור ביוסיפון. כפירוש המלה הארמית הזאת נחלקו המבארים — אלה מוכיחים מהיוסיפון כי היא מלה משובשת מל' ב"ת א ה' ד ת א, ואלה סוברים כי נקראה ב' זיתא מפני עצי הזיתים שגדלו שם למכביר.

⁽⁴⁾ רוב חכמי התרים קראו לעמק רפאים גיא בן הנס, אבל הח' ר"י שווארץ (בעל תבואת הארץ) צדק מהם בהשערתו כי „עמק החרוץ“ — הנקרא ביוסיפון בשם Tyropöon — גי הגבינות, שנמשך דרך העיר בין הר המוריה ובין הר ציון ואקרא — הוא שנקרא מלפנים גיא בן הנס, וראיה נאמנה לזה מן הכתוב (יהושע ט"ו ז' וי"ח ט"ז) ובקצתו הדרומי מוחץ לחומת היה התפת לפני שער החרסית (ירמיה י"ט ב') הוא שער האשפות.

⁽⁵⁾ את שני המגדלים הראשונים תקן הורדוס וישנה שמותיהם בקראו את האחד על שם שר צבאו והשני ע"ש אחיו. שניהם נפלו חלל בהלחם נגד הפרתים. את השלישי קרא ע"ש אשתו (עיו' ביוסיפון), ואולי הוא מגדל ט א ה הנזכר בנחמיה. והנה ההיכל והמגדל הראשון היו לפאת העיר על פני שער שכס צפונה, המגדל השני על פני שער חברון הוא שער יפו מערבה, והשלישי לא נודע מקומו.

בידי אדם בנובה חמש ועד תשע אמות לבצר את העיר משלש רוחותיה (מזרח, מערב ודרום) לבל יוכל האויב לעלות עליה ולכבשה. רק מפאת צפון מערבה בקצה הר הזיתים על פני עמק ניהון נמצא מקום מישור ומשם נפתחה הרעה, אך יושביה שגבוה בחומות וחל עד כי מבחר גבורי קדם נלאו ברב כחם ויצורו עליה ימים רבים עד אשר נפלה בידם.

מאחרי נחל קדרון אל מול העיר מזרחה וצפונה עומד הר הזיתים, אשר מראש גבעותיו החמודות תראה העיר כלה וסביבותיה. שם הר צופים, זו גבעת Scopus הנשקפת על פני העיר צפונה, משם השקיף מיטוס על ירושלים בהקריבו את חילו לשית עליה מצור.

נפלא ונעים הוא המחזה הנגלה לעיני הרואה בעמדו על ראש ההר, עד כי רוחו ונשמתו אליו יאסוף וזכרו היקר לא ימוש עוד ממנו כל ימי חייו. יקר לראות את הבקעה העמוקה אשר חלפות לה במראותיה השונים, — היא בקעת הירדן היוצא מבין ההרמונים ועובר את הארץ לארכה עד נפלו אל ים המלח. מצפון להר נשקפה גבעת נוה שמואל (Nebi Samwil) שהוא — לפ"ד רבים — הר המצפה. מזרחה יראו רוכסי הרי סלע המלאים פרצים ובקעים אין מספר, השוקעים ויורדים אל הירדן ואל ים המלח. הים הזה רחוק הוא מפני מימיו השקטים עמוקים מן ההר כאלף ושמונה מאות באמה, אך ברוח הצח והקל השורר שם נדמה הוא לפעמים לעיני הרואה כראי מוצק הנמצא להגליו וביד יתפש. מעבר לירדן והים המלח יראו הרים נכוננים המשתרעים למרחוק מהר הגלעד צפונה ועד הרי מואב דרומה, ובתוכם ערוצי נהלים הזורמים במרוצתם עד רדתם בעמק, ולעת הערב כורוח השמש על ראשיהם יתנוצצו יחד בשלל צבעים נפלאים אשר לא יתארם כל צייר אמן ולא תמלא הנפש מהמה.

אך אין טוב מראות את ירושלים מהר הזיתים כמוצאי בקר! הנה העיר כלה פרושה כשמלה; כל הר, כל עמק, כל נשא ושפל יחדו יראו לעין צופיה כבמחזה. אכן לא יתן המחזה הזה שעשועים לנפשו, כי עיניו תחוינה גם את חרבנה ושממותה. עוד גלים נצים ועיים מלאים את העיר לכל אנפיה. עמק החרון שהיה עמוק מאד מלפנים נכסה בהמון גלים וחרבות עולם ואך משקע מעט נשאר לו; פני תהם בית הסדא התלכרו משפך עפר ומעי מפלה; נחל קדרון נמלא ערמות עפר ואבנים; קירות הסלע שעליהם העפיל דוד לעלות בהכותו את היבוסים נמלאו אבנים ועפר ויהיו למורד הר צומח דגן וירק דשא. שדי הקברות הסוככים כמעט את ירושלים לכל עבריה ישפכו רוח כחה על הרואה המתבונן בהם ועצבונו עוד יגדל בדממה השוררת על העיר הזאת ובמראה האמוץ אשר לקפות בתיה מלמעלה, ואז יעלה על לבו איך שנתה העיר הזאת מאז שר עליה נעים ומירות ישראל בעליצות נפשו: "יפה נוף, משוש כל הארץ".

רוח כחה ילבש ההלך גם בבואו אל העיר פנימה — כי כל מראה עיניו יוכיירו את קינת ירמיהו: "הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי!". רחובותיה צרים, רצפותיה רעועות, קפות שעריה ומבואיה עתיקות ואפלות, בתיה האמוצים הבנויים מאבני שיד רובם קסני קומה, דלתיהם שפלות וחלונותיהם אטומים בשבכות ברזל, בארותיה ובקכותיה יבשות בחם קיץ, ועל כלם עוד נראה חרבנה הגדול אשר הפכה לגלים — כי עודנה מלאה שרידי חרבות עיי מפלה ומשואות עולם; ובכל זאת היא רבת חן ורבת קסם למשוך אליה לבב כל. נחמדים הם היציעים והמעקות אשר לגנות הבתים מסביב, כלם עשויים מלבנים עגולות וחלולות העומדות זו ע"ג זו במראות ממראות שונים. טובים ונעימים המה להעולה העומד שם מלמעלה, אשר עיניו תחוינה חוות הכל ונפשו תשאף למרחביה את הרוח הצח המרחף על מרום הר ציון ועל כל מקראיה. נפלאים המה המסגדים המתנוססים לעין בשלל צבעיהם ממקום הקודש, אשר רצפותיו אבני שיש, בארותיו מלאים מים וסביבותיהם עצים רעננים נחמדים למראה. שדות תבואה וברכה נמצאים למכביר במרום הר הזיתים, במורד הר ציון, בעמק רפאים ובנחל קדרון וגם בפנים החומה בקצה העיר מסביב. כל הגבעה אשר בדרך בית לחם נהפכה בשנים האחרונות האלה לגן גדול ורחב ידים. על יד עין רוגל¹⁾ יצמיחו גני ירק זרועיהם במקום אשר היו גני מלכי יהודה מלפנים, וגם סלעי ההרים לעברי הדרכים השוממות יציצו ציצים לעת האביב ויפרחו פרחים למכביר.

¹⁾ החוקרים נחלקו במקום העין הזה, כי שלשה עינות מים יש במקום ההוא — האחד הוא עין שילוח, היוצא מתחת סלע העופל על פני עמק קדרון וכפר שילוח, והנוצרים קוראים לו עין מרים (ע"פ המסורה כי במימיו

ראש המוריה, זה הר הבית, המקום הקדוש אשר עליו עמד בית קדשנו ותפארתנו, נקדש להמושלמנים אשר החזיקו בו ויעריצוהו באגדותיהם על פי דרכם ויקראו שמו "הארצם עש שעריף". המקום הזה הנערץ בקדושתו נטוע עצי זיתים וברותים וסביבו חומות נהרות הבנויות לתלפיות. על הכבר הזה דרומה עומד מקדשם "על-אקסא" (והיהודים קוראים לו "מדרש שלמה"). מתחתיו מערה גדולה ונפלאה ועליה יאמרו כי היא היתה ארות הסוסים להמלך שלמה. על יד המקדש הזה עומדים הבנינים שהיו למעונות אבירי הנוצרים בימי קדם, באמצע המקום הנעלה הזה מתנשא מקום מישור רצוף אבני משכית ושם באמצע עומד מקדש עמר, ששם הסלע הקדוש אשר אותו הקים דוד מובח לד' בנוון ארונה היבוי והוא—אבן השתיה.

מעבר להר המוריה ועמק החרון עומד הר ציון, אשר בימי קדם היתה העיר בנויה על פני כלו ועתה כמעט כל עבר פניו דרומה עודנו חרב ושמש. בקרן צפונית מערבית להר ציון מקצה דרך יפו והשער הנקרא על שמה עומד המבצר החזק במגדלותיו הבנויים לתלפיות ואצלו בתי המעון והמשמר לאנשי היל תוגרמה. משער יפו נמשך רחוב ממערב למזרח מצפון להר ציון עד הר המוריה—הוא רחוב דוד. מצפון לרחוב הזה הוא חלק הנוצרים אשר מעונותיהם יגיעו עד חומת העיר צפונה מערבה, ששם המקום עולה ומתנשא עד הרבת פסיפגוס והעריבים קוראים לה מגדל גלית. באמצע החלק הנוצרי עומד מקדשם הנקרא בשם "הקבר הקדוש".

העיר כלה מוקפת חומה בצורה אשר בנה השולטן סלימן בשנת ה' אלפים ש"ב לב"ע (1542), ולה שלשים וארבעה מגדלים להגן עליה מסביב. מצפון היא מוקפת חריץ עמוק החצוב ברובו בקרקע הסלע. העיר בכלל היא במראה דומה למרובע ואורך החומה מסביב לה הוא—ששת אלפים ושלשים וארבע אמה. החומה הזאת עומדת על מקומה הראשון רק מצד מזרח, אבל ביתר פאותיה היא קטנה מהראשונות אשר הגיעו עד שני העמקים הסובבים את העיר, ושרידיהן עוד נמצאים להגלי עובר. בחומה הזאת נמצאים עשרה שערים, מהם חמשה פתוחים וחמשה סתומים. הנוסע הבא מפאת מערב ימצא מבואו דרך שער יפו; שער דמשק¹ או שער שכם (במקום שער בנימן או שער אפרים) צפונה; שער יהושפט — מזרחה; שער ציון ושער האשפות דרומה

רחצה האם את חתולי הילד, הוא גם גיחון התחחון, הנזכר במלכים (א' ל"ג). המעיין הזה עמוק הוא ובשלשים מעלות יורדים בו, ממנו נמשכו המים העירה בצנורות קרומים אשר אולי הם עוד מימי היבוי (ש"ב ה' ח') וצנור אחד יוצא מסנו הלאה מהעיר אל עין שלוח השני, ששם הברכה התחתונה (ישעיה כ"ט), השלישי הוא עין סהם הנקרא באר נחמיה, והוא עמוק מאד, ומקומו הלאה דרומה במקום אשר יתאחדו עמק רפאים ועמק החרון עם עמק קדרון, והעריבים קוראים למקום הזה וואדי ען נור, ע"ש האש שטמנו הכהנים בכאר ההוא בצאתם בגלות בבל, יבשונם מן הגולה לא מצאו עוד אש כ"א מים דלוחים אשר זרקו על עצי המערכה והתלקחו העצים מהם (מלכים א. י"ט). זו דעת כל החוקרים (ואולי נקרא אש ע"ש שבמקום ההוא הקריבו הבנים למוך, ע"י הערה 4). אך בשם עין רוגל נחלקו דעותיהם: ראונו מיללער ואחרים קוראים בשם עין רוגל את העין השני, ע"ש ששם כובסים את הכגרים וסחיטתם נהוגה בארץ הקדם להעשות ברגלים. לפ"ד וואלף נקרא גם הראשון גם השלישי בשם זה, אך הוא החליט כי השם יאות ביותר להשלישי, מפני שהבאר בנויה בחמונת רגל. באדעקער ועכערס מחליטים ג"כ כי זה הוא השלישי, ע"פ ראייה אחרת, כי שם נמצאת אבן הנקראה בפי העם בשם הדומה למלה זוחלת (מלכים א' ט'). הרי"י שווארץ בספרו "תכונות הארץ קורא ג"כ בשם הזה את השלישי ע"פ העתקה שמצא בתנ"ך ערבי שעין רוגל הוא ביר יואב (צ"ל איוב); אך כלם יחד בקשו ולא מצאו את עין התנין הנזכר בנחמיה (ב' י"ג). באדעקער קורא בשם אחרים לעין מרים עין הנין, אבל מבלי ראייה נכונה, וגם הרי"ש בבארו את הכתוב בנחמיה הודה כי לא ידע מקומו, והטעם הנכון הוא — כפי הנראה לי — בהגדה השגורה בפי העם לפ"ד וואלף (שהסיה לפי תוכנו ולא הרגיש כי עין מרים הוא הנקרא בשם הזה) כי על קרקע העין הזה שוכב תנין גדול העוצר את המים מלעלות בהקיצו, ורק כאשר יישן יעלו ויפוצו המים, (התכונה הזאת מסוגלת לדברי כלם לכל המעניות ההם, אשר פעם בפעם יפוצו המים פתאם ויעלו למעלה. וגם בזה נחלקו החוקרים: אלה מכארים הסבה עפ"י הכנת השבע, ואלה ע"י מסכות הצנורות הנסתרים הנמשכים במעי האדמה משנות קרומים) — וזו ראייה כי ההגדה היא עתיקה מאד לימים. ובה שבארנו איזהו עין התנין יוסתק היטב הכתוב בנחמיה, אחרי ההנחה האמתית כי שער הגיא היה במקום אשר עתה שער האשפות ושער האשפות היה לפני שער העין השני וע"כ נקרא שער בין החומות, וע"ש.

¹ השער הזה יפה מכלם וע"כ מנהג כל פחה הבא לשבת בירושלים לבוא דרך השער הזה העירה.

לעיר . ואלה שמות השערים המסוגרים : שער הפרחים או שער הורדוס צפונה ; שער הזחב (8) (או שער הרחמים) — מורחה ; שער הפשוט , שער המשנה ושער המשלש — דרומה . משער יפו עובר רחוב דוד מורחה עד שער הכבלים שהוא המבוא הגדול למקום המקדש אשר על הר הבית . אצל שער דמשק יחל רחוב המפריד את העיר בעברו מצפון לדרום על פני מקדש הקבר הקדוש ודרך כל השוקים עד קרבת שער ציון . הרחוב השני הנקרא על וואד (רחוב העמק) עובר על פני עמק החרוץ עד רחוב דוד ונסב עד שער האשפות . משער יהושפט עובר רחוב אחר מערבה על פני ברכת בית חסדא ופונה אל רחוב העמק . משער ציון עובר רחוב עקלתון עד הככר אשר לפני שער יפו . הרחובות האלה הם המחלקים את העיר לארבעה חלקים . חלק מורחית צפונית עם ברכת בית חסדא ומעלה עמק החרוץ הוא מעון להמחמדנים ; חלק צפונית מערבית ודרומית מערבית (הר ציון וגבעות המערב) מעון להנוצרים הפראנקים והארמינים , וחלק מורחית דרומית עם שפולי הר ציון לעבר המזרח ועמק החרוץ — הוא מעון היהודים .

מעבר לככר הקדוש שעליו עומד מקדש המחמדנים נמצא הכותל המערבי הוא מקום הבכי והקינה לאחינו בני ישראל המתאבלים על ירושלים ועל מקדשה . המקום הזה ידוע כי קרוב הוא למקום קדש הקדשים , והוא הורים נבכהו מזמן החרבן וההרס עד שלשים אמה מאשר היה לפניו . פה ישבו ויעמדו אחינו בני ישראל ברוב שרעפיהם בקרבם ; פה הם בוכים ומקוננים על הרבן ירושלים בזכרם בלב נשבר את גורל עמם מלפנים ומה הניע לעירם ולארצם ; פה תשתפך עליהם נפשם בקראם מומור ע"ס : „אלהים באו גוים בנחלתך וכו" . בכל ערבי שבת משעה הרביעית והלאה מתאספים שמה המון אנשים ונשים וטף לנשק את האבנים הקדושות שרידי מקדשנו מלפנים , הן אבני הכותל המערבי אשר רק מצדו האחד יוכלו לקרבה אליו בעוד אשר השני פונה אל הככר הקדוש השמור מאת אנשי חיל מווינים ורק בכבודות ובמתן שחר יוכל איש אחר אשר לא מבני המחמדנים הוא לבוא בו .

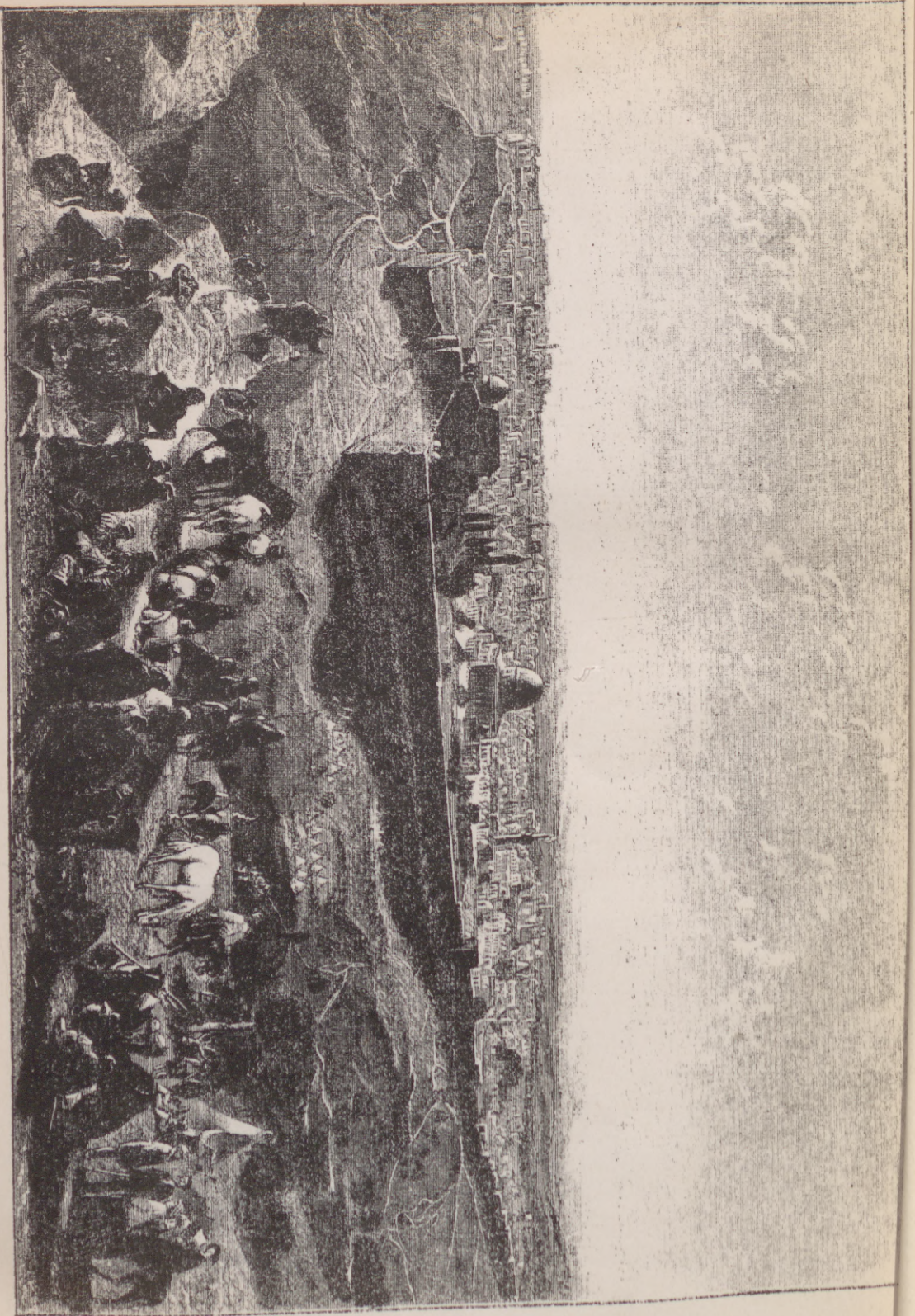
הכותל הזה גבהו ששים רגל ובו עשרים ושלש שדרות אבנים . תשע השדרות התחתונות הן מאבני מחצב עתיקות ימים אשר לגדלן ועבןן ישתומם כל רואה . רוב האבנים האלה ארכן שש עשרה רגל וגבהן שלש רגל , ולקצה הדרומית מערבית יש אבנים גדולות וגבוהות גם מאלה . אבן הפנה בקצה המערב ארכה שלשים רגל וחצי ורחבה שש רגל וחצי ועל ידה יש אשר ארכן מעשרים עד עשרים ושבע ועבןן חמש רגל . האבנים האלה מלבד אשר פניהן הצובים בתכנית ישרה עוד חטובים בתוכם הריצים עוברים לקצות עבריהן , טפח וחצי רחבם וכחצי טפח עמקם , עד כי יתראו יחד כלוחות ארו ספונים בנוה על עבר פני הקיר לחן ולתפארת . אבני השדרות העליונות קטנות וגרועות מהן במראיהן — אות הוא כי נעשו בזמן מאוחר מהראשונות . חלקי החומה הזאת נשארו לפלטה מימי רעה — כי בהרוס הרומאים את מקדשנו השליכו את האבנים למטה וכן נצברו על החומה החיצונה עד כי היו למשמר על שרידיה להשאירם לאות עולם לתפארת מעונה אלהי קדם בימים מקדם .

(סוף יבוא)

א"ש פריעדבערג .

(8) שער הזחב ישמרו המחמדנים לסגור , מפני מסורת קדומים שיש להם כי דרך השער הזה עתיד מלך בוצרי לבוא ירושלימה ביד רמה .

מראה ירושלים עיר הקודש בזמני חזה.

מלכיות.

חוק הוא בכל הממלכות וגם בארצנו כי אין איש מיושבי הארץ יכול להצטרך בעברו על אחת ממצות המדינה אשר לא תעשינה לאמר — כי לא ידע דתי המלכות אשר הוא חוסה בצלה. וכבר הזהירונו חז"ל על זה בהחליטם: „דינא דמלכותא דינא“, ואם על היהודי החובה מוטלת עפ"י דין תורה לשמוע דיני המלכות ולמלאות אחריהם, ממילא מובן כי עליו לדעת אותם, למען ידע להזהר. ומה עמקו דברי חז"ל באמרם: „איזהו חכם המכיר את מקומו“, אחת דברו ורבות זו שמענו, — מלבד המוסר הנודע המובן בזה, כי איש נכון יודע את מקומו הראוי לו במסכת רעיו ובחברת האדם, לבל יתנשא יותר מדאי ולא יזכירוהו עצת החכם מכל אדם: „טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב“, עוד צפונה בהמאמר ההוא עצה טובה וישרה הנחוצה לנו בני ישראל ביתר שאת בארצות פוזורנו — להכיר את המקום אשר אנחנו יושבים בו, לדעת את רוח המדינה אשר אנחנו שתגוררים בה ותכונת העם אשר שמה נקרא עליו או כי תקרא היא על שמו, גם משפט הממשלה עליו, אשר יסודו ברוח המדינה ובתכונת העם. וכל אלה נוכל ללמוד רק ולבד מרתי המלכות בכל מדינה ומדינה, כי רק על ידיהן נוכל להכיר כבראי מוצק את מקומנו אשר אנחנו שוכנים בו ונבין את מקומנו הראוי לנו בחברת המדינה ולא נחטא נגד עצת המלך החכם אשר זכרנו למעלה. ולמה נעשה שקר בנפשנו? עלינו להודות כי המגרעת הזאת — שאין אנחנו יודעים את מקומנו בכפל מובנו — דבקה בנו, היא היתה בעוכרינו בכל מקום לפנינו והיא המחוללת בימינו את האנטימימיזם והקנאה והמשטמה וצרות העין והרריפות והגזרות וכל עקא וטרעין בישין. כמעט ימצאו איזה מאחינו הרנחה, ישאמו רוחם להרמות לעליונים ומושכים עליהם עין קנאים החושבים מהשבות להדיחם משאתם ולהשפילם, ותקטן בעיניהם להתחרות ביחידים האשמים בהתגלות לבם, ויקחו נקמתם מאת העם כלו אשר יעשוהו לערב קבלן בעד פשעי גאיונים.

אולם מלבד זאת נשמע גם בימינו הר קול תלונת המן בשעתו, כי יתנו צוררינו אשם ביהודים, כי „את דתי המלך אינם עושים“, כי ילכו סחור סחור סביב דתי המלכות ויבקשו עצות ותחבולות להנצל לא לבד מאלה אשר חוקקו רק למענם כיוצאים מכלל יתר עמי הארץ, אך גם מאלה הכוללים לכל אזרחי הממלכה. יוכל להיות כי יש קורסוב של אמת בהתלונה הזאת, אם לא במדה נפרוה כאשר יתארוה מבקשי רעתנו, וכן יש לפעמים ללמד זכות גם על הפורצים חוק, כי אכף עליהם המחסור הרגלי החוקים המגבילים והמעיקים הפרטיים למענם; אך רב יתר מזה רשים אחינו בעקבם עבירות נגד דיני דמלכותא מבלי דעת.

אי לזאת חשבנו לנחויץ להביא לפני קוראי המאסף „מצפה“ קובץ דינים עקריים הנוגעים לישראל, אשר מהם יבינו ראשית דבר לדעת את מקומם אשר הם אחוזים בו, וגם ידעו מה הממשלה דורשת מעמם, ואת הדרכים אשר יבחרו למצוא הן בעיניה להטיב גורלם.

אבל אל יקוו קוראינו כי נבוא לסדר לפניהם ספר חוקים בלי טעם, ככל ספרי הרת במדינה ומדינה, כי מאלה לא יבינו עוד אל נכון את מקומם, ולמען תת להם מושג ישר ונאמן נחויץ לנו להעביר לפניהם את כל השנוים אשר נעשו בדת המדינה במשך הזמן מאז באנו לחסות בצל כנפי רוסיא האדירה.

עוד זאת עלינו להעיר, כי כאשר בכל הארצות היתה תמיד האמונה השלטת רוח החיה בתורת המלכות, — יתרון בזה לאמונה הפראוואקסלאווית השוררת ברוסיא על אחיותיה, כי היא הצטיינה מאז מקדם ברוח הסבלנות אשר תתפאר בה בצדק, כאשר יעידו דברי הימים, כי היא לא עוררה מלחמות תנופה לשם עקרי אמונתה, לא הרביקה את הצלב על שכם מקנאיה, לאות מלחמה לאמונה ולא נתנה חרב מורטה ביד בניה להרוג ולאבד ולשפוך דם נקי לשם שמים,

לחמוס יגיע זרים להקדישו לכנסת האמונה, ולהכניע לאומים בחוקה למען הביאם תחת כנפי אמונה זרה להם, כאשר עשתה הכנסיה הקטולית בהסכמת אבי אבות הכנסיה אשר מפתחות שערי שמים הפקרו בידו, עפ"י מסורת הקטולית, מאת השוער שמעון (פעמרוס) אחד השליחים; וכן לא העמידה בכל דור ודור מסיתים ומפתים למשוך בחכה בני אמונות אחרות באמצעים שונים, כמעשה האדוקים בכנסת הפרוטיסטנטים.

כן היתה הסבלנות יסוד מוסד ברתי מלכות רוסיא, ככתוב מפורש בראש „אוסף דיני דמלכותא“ (Сводъ Законовъ) כרך א', חלק א' (מהדורא שנת 1857), פרק א', המדבר אדות המשפטים הקרושים וזכיות ממשלה בלתי מוגבלת, הלכה VII, על דבר האמונה:

סימן 44. כל עבדי המלכות שאינם גמנים בין בני כנסת האמונה השלמת (כידוע לאמונה הסלטס ברוסיא סיף לאמונת סקטולים סיונית, סקטלס „סלאוואסלאוויס“), בין אם הם נולדים בארץ ובין אלה אשר קבלו עליהם מרות רוסיא, וכן בני ארצות אחרות הנושאים משרה במלכות רוסיא, או המתגוררים ברוסיא כאזרחים על זמן ועדן, יש לכלם המשפט למלאות אחרי תורת אמונתם ולעבוד את האלהים עפ"י מנהגיה.

סימן 45. חופש האמונה נתון לא לבד לנוצרים בני אמונת חוץ לארץ, אך גם ליהודים, מחמדנים ועובדי אלילים; כן הוא, כל האומים היושבים ברוסיא יהללו אל שדי בלשונות שונות, עפ"י חוקי האמונה אשר נחלו מאבותיהם, ויברכו את ממשלת מלכי רוסיא ויתפללו לפני בורא העולם כי יגדיל הצלחת הממלכה וירבה לה עצמה.

עוד ענין אחד היה לנגד עינינו בנשתנו לרשום ולהפיץ אור על כמה וכמה מהחוקים הפרטיים ליהודים, למען לא יתפלאו אחינו על הועד הנמנה תחת משטר הגראף פאהלען, כי זה שלש שנים מאז ישב לשפוט בשאלת היהודים ועוד לא נלה מלאכתו. אין לשכוח כי העבודה אשר העמיסה הממשלה העליונה על הועד, היא — לבחון ולברוק את דתי המלכות בנוגע ליהודים בפרטית. כל אשר ראה את הבורו של ה' מ. לעווין אשר אסף וקבץ את כל הדינים הנוגעים לישראל המפורזים בחמשה עשר החלקים של „אוסף דיני דמלכותא“ עם הנוספות עליהם במשך השנים והחלטות הסינאט (אשר בעד עבודתו זאת זכה לתודה מאת הקיסר, ואשר כנודע לנו ממקור נאמן התפלאו במקום גבוה כי דתי המדינה ביחס היהודים רבו בה במספר, עד אשר יכיום ספר עב המחוק 46 גליונות נדפסים), כל אשר ראה הספר הזה יבין וישיכל כמה תכבד העבודה לעבור על כל דין ודין, לא לבד כאשר הוא נרשם בקיצור נמרץ בספר החוקים, רק לשוב אל מקורו, בקובץ דתי המלכות הכולל (Полн. Собран. Зак.), ועוד להעמיק בהשקלא וטריא של המחוקקים בענין ההוא טרם שנגמר הדין ומה הניעם לחוק כל דין ודין, והשגונים שנעשו בהם במשך הזמן והביאורים אשר דרשו עליהם, וכן הדינים המתנגדים זה לזה, יען כל אחד יצא לשעתו ע"פ טעמים ונמוקים שונים. ואחר כל אלה לבקר ולדרוש ולחקר ולברוק פעולת כל דת ודת ועד כמה הוליכה אל המטרה הדרושה ואיזה מהן כבר עבר זמנן ופעולתן, ואם נחוץ לבטלן כלה, או לשנותן, או לחוק חוקים חדשים לפי משאלות הזמן. לעשות את העבודה הזאת כתקנונה ברוח אמונים לא דבר נקל הוא, ולא בזמן מצער תוכל להיות נגמרת.

אמנם כן, נקל היה לגמור את כל העבודה הזאת ברגע אחד, אל דרך אלכסנדר המוקדוני, אשר התיר בחרבו את הקשר המהורק שקשר גאָרדיוס מלך פֶּהריגיא (באזיא הקטנה) על עגלת האבר אשר ישב עליה ויוגור אומר כי האיש אשר יבין להתיר את הקשר הזה ימשול באזיא. אך לא עתה העת לבטל בנמף דיו אחד את כל החוקים שיצאו במשך שנות מאות, נחוץ אפוא להורות כי לפי מצב הענינים בזמנינו אין לנו לבקש להחיש את הקץ, טוב טוב כי ירב הועד והעמיק חקר ולחוק חוקים ישרים אשר נוכל לחיות בהם. ועד אז נעביר לפני אחינו את החוקים העומדים וקיימים, למען ירעו ויבינו איך להתנהג וממה לחזק, לבלי הביא עליהם שואה לא יוכלו כפרה; כי מלבד העונש הרובץ על כל עובר חוק דתי המדינה, ויכל לזכריע הכף חלילה בבי"ד של מעלה, לחוק חוקים חדשים כסייגים חזקים לבלי יוכלו היהודים לפרוץ נדר הרת. אין לשכוח כי רוב הדינים המעיקים הפרטיים ליהודים לא חדשים הם ולא מחוקקי רוסיא יצרום, רק באו בירושה לרוסיא יחד עם הנפות אשר נחלה מפולניא ועם היהודים אשר ישבו בהם, וכבר הורגלו כמה דורות לחיות על פי החוקים המגבילים האלה וגם באלה אשר נתחדשו במשך הזמן, מאז באנו לחסות בצל רוסיא, ואין לנו אפוא להתרעם על גורלנו בימינו, כי

הימים הראשונים לא היו טובים מאלה, ורק כאשר נדע את מצבנו והרוח השורר בדתי המדינה נבין איך להתנהג למשוך עלינו חסר המלכות לבטל את החוקים המעיקים אשר בטל מעמם.

דתי המדינה.

בנוגע לאמונת היהדות.

א) בין יתר העמים בני אמונת אחרות היושבים בממלכת רוסיא, הנקראים „ילידי הוי“ (Иногородцы) נמנו גם העברים א). סוואר זאקאנאוו, מאם. IX, § 835.

ב) אמונת היהודים כאמונת מהמד ושל עובדי אלילים נקראה „תורת מומעת“ ב).

ב. ז. ט. § XV 936: מהמדני, עברי ועובד אלילים, אשר זשתמש בחסרון דעת ופתיות של איזה מעבדי רוסיא הנמנים לילדי הוי (иновѣрца) להעבירו מדת אי-נוצרית אחת לדת אי-נוצרית אחרת, בעוד פתוים, מדוהים ותוכחות מוסר, או בעור דרשות בפומבי בשם תורתו המומעת, ענוש יענש בפעם הראשונה להאסר במשמר מב' עד ד' חדשים ובפעם השנית — יאבד איזה משפמים וזכויות ויכלא בבית האסורים על משך זמן משמנה חדשים עד שנה אחת וד' חדשים.

ג) רבני היהודים לא נחשבו לכהני אמונה א), בתי כנסיות ובתי מדרש וכל בתי התפלה הקבועים, דין אחד היה להם ולבתי אספה לעניני חול ושום קרושה לא חופפה עליהם ד), גנבת הפצים מקודשים לעבורת ד' בבהכ"נ וחלול קרשי בית ד' ליהודים לא נחשבה לחלול הקדש ה).

ג. ז. ט. § XI 1092. רב ששמש בלי חמא ג' שנים ונבחר מהדש, נעשה הפשי מעונש לקוי בגופו, והוא לכרו נהנה בתחום מושב היהודים זכויות כבוד של סוחר גילדיע I, אך לא יוכל לעסוק במסחר, בלתי אם ימלא אחרי הדינים הכוללים לסוחרים עברים; § 1093 הרב שזכה לכבוד מעלת סוחר I גילדיע ועמד אח"כ על משמרתו עשר שנים יחונן במעדאליע זהב; § 1094, על הקהלות לשלם מס הגלגלת לקופת שלטן הקרקעות (זיעמסטווא) בעד הרבנים—נמצא הרב עירוני פשוט המחויב לשלם מסים וגם בהצטיינו במשמרתו איננו נחשב לכהן, כי אם זכות סוחר לו.

ד) הלכות עונשין מהדורא 1857 § 1293 (הרוק הזה התבאר בהדש יוני העבר בהסינאט להכיר קדושת בתי התפלה ליהודים).

ה) הלכות עונשין מהדורא 1866 §§ 219—235.

ד) מקומות מושב היהודים.

§ 16 חוג מושב היהודים ננבל בתחום של ט"ז נפות, מהם שהיו לפנים לפולניא על גבול אוסטריא ופרוסיא ועל יד ים השחור וים האזאוו, וגם בתחום הזה יש הגבלות ו).

א) ז. ט. § XIV הלכות תעודות מסע § 16: רשות ליהודים לשבת בתמידות בכל מקום בהפלבים: בסריא, ווילנא, ווישעבסק, וואלחין, הוראדנא, יעקאטערינגאסלאוו, קאונא, מינסק, מאהילוב, פאראלסק, פאראטאווא, סבריא (קרים), הערסאן ושעערינגוב, גם בפלך קיוב, מלבד עיר הפלך קיוב, עפ"י הכללים האלה: 1) בפלכי ווישעבסק ומאהילוב מותר ליהודים לשבת בכפרים על פי תעודות מיוחדות, מבלי להשתקע שם כתושבים בעלי אחוזה, ובעיר ניקוליוב מותר להם להשתקע ולקנות נחלאות עפ"י הכללים המפורשים באות 1 של ההערה 2 לסימן 128 הלכות המסחר (בהוספה); 2) בנוגע למושב היהודים בפלכי המערב אשר על הגבול ובסריא, בשטח 50 וויערשט מהגבול, יתנהגו עפ"י הכללים המבוארים להלן בסימן 23 עם ההערות עליו. וזה תוכן § 23 (עפ"י הוספה לשנת 1876): לא נאסר על העברים לשבת בפלכי המערב ובסריא בשטח 50 וויערשט מהגבול וגם להשאיר בבחלאותיהם אשר רכשו שמה עד יום 27 אקטאבר 1858, גם אם לא נמנו עתה בבני הקהלות ההן, רק אם עד יום 27 אקטאבר 1858 היו נכתבים בקהלות ההן. אך לספח לקהלות העברים מהדש, או לקנות נחלאות בשטח ההוא ולשלוט בהן, אסור לאלה אשר לא נמנו באנשי הקהלות האלה עד יום 27 אקטאבר 1858. ובהערה שם מוסף, כי אם נאשם איש יהודי בב"ד בעון העברת המס, מלבד עונשו על עונו כדת, יגורש משטח 50 וויערשט, ויבד שרי הפלך לגרש משם גם את אלה שיוצאו נחשרים בדיו, ואת הנדונים בבתי פקודות המס (לא בב"ד), וכן אלה אשר שלטן גליל המס יחשבם לאינם ראויים לסמוך עליהם והם אינם מתושבי המקום, ויכל נציב המדינה לגרשם, ואם הם מהתושבים דרוש לזה הסמכות גם הפנים, אלה כאלה יגורש יחד עם כל בני ביתם ולא יוכלו עוד לשוב לגור בשטח ההוא ולא לנסוע דרך שמה, או נשי האנשים האלה לא תוכלנה לשוב לגור או לנסוע דרך שמה בחיי בעליהן, וכן ילדיהם הקטנים עד שיגדלו). — יהודי הפלבים: ווארשא, קאליש, קללין, לאָמזע, לובלין, פיעטרקוב, פלאצק, ראדאָם, סובאלק ושערליץ יוכלו להשתקע בכל מקום בתחום מושב היהודים ברוסיא, אך בפלכי רוסיא פנימה יוכלו לגור רק אלה מהם אשר להם רשיון מיוחד לזה. — ועפ"י מכתב גלוי לשר ההשכלה מיום 15 יולי 1884 נומר 9846 נאסר

לאסוף ילדי העברים בבה"ס הכוללים חוץ לתחום מושבם, כל זמן שלא יביאו תעודה מבית פקודת השוטרים המקומי, כי יש להם המשפט לגור שם. הטעם לזה יבאר סגן שר הפנים לאשר ילדי העברים כהוריהם אין להם זכות לגור חוץ לתחום ואם יאספום לבה"ס עוברים חוק, ועוד משום הא, כי אחרי שנאספו הילדים בבה"ס ישתדלו הוריהם להשיג רשיון לשבת גם הם במקום שילמדו ילדיהם, לכלכלם עד אשר יגמרו חוק למודם. ואלה הם שגרשה להם (עפ"י הוסיפה לשנת 1876) לשבת מחוץ לתחום מושב היהודים:

17 § 1) סוחרים מגילדיע ראשונה, כן מהיושבים בנפות ממלכת רוסיא וכן יושבי מלכות פולניא, יוכלו להכתב בסוחרים מגילדיע זו בכל ערי רוסיא פנימה וגם בהנפות מעבר להרי קקז ולהשיג גם המשפט להשתקע שם עפ"י הכללים המבוארים בהלכות המסחר.

(ואלה הם עפ"י ס. ז. XI § 128 סעיף 1: א) אלה אשר עד 16 מארץ 1859 חיו או יהיו סוחרים 1 גילדיע לא פחות משנתים ימים; ב) אשר משנת 1859 והלאה שלמו 1 גילדיע במשך 5 שנים רצופות, הנכתבים בסוחרים 1 גילדיע בערים מחוץ לתחום מושב היהודים נהנים מזכויות סוחריו רוסיא התושבים מגילדיע זו: במסחר, בקבלנות, בחכירת מכס היי"ש, בהכנת בתי חרושת, בתי מסחר בשטרות ובקניית נחלאות בהמלכה, ועליהם למלאות כל החובות המוטלות על סוחרים 1 גילדיע, אך מבלי השרע עליהם הזכות הראויות בפרטית ליושבי הערים אשר נאחזו בהן. — החוקים האלה לא ישתרעו על היהודים העתידים לעמוד לדון עפ"י חקירה ודרישה או שכבר נמסרו לבי"ד או שנצבו תחת השגחת השוטרים, ואשר כבר יצאו נאשמים או נחשדים עפ"י פסק דין. 2) סוחרים 1 גילדיע בבואם להשתקע חוץ לתחום מושב היהודים ויכלו לקחת עמם בני ביתם הנרשמים בתעודת הגילדיע שלהם. 3) ויכלו לקחת עמם משרתי מסחרם ומשרתי ביתם מאחיהם העברים במספר מוגבל עפ"י התנאים האלה: א) בפטרבורג ומאסקווא עליהם להושיט בקשה, בראשונה לשר העיר ובשנית להנציב, ולבאר: כמה משרתי מסחרם ומשרתי ביתם נחוצים להם ויתנו טעם מספיק לזה; והרשוין על זה תלוי בשקול הדעת של השרים הנזכרים; ב) ביתר ערי רוסיא פנימה ויכלו הסוחרים העברים לקחת עמם מכני ביתם לא יותר ממשרת במסחר אחד או מנחל ספרי חשבון באחד וארבעה משרתים ומשרתות בבית לכל משפחה, ובנוגע למשרתי מסחר ולמשרתי בית משגיחים: 1) כי גם הם כאדוניהם לא יהיו נזקקין לחקירה ודרישה ולמשפט הבי"ד ולא יעמדו תחת השגחת השוטרים ולא יצאו עפ"י פסק דין נאשמים ונענשים או נחשדים; 2) לבלי ישתמשו בהם בעליהם לנהל או להשיג על עסקי קבלנות בפלבים הפנימיים. — 4) אם יחדלו לשלם 1 גילדיע עליהם לשוב לעיר התחום יחד עם בני ביתם ומשרתי מסחרם ומשרתי ביתם, ואלה אשר לא רכשו להם נחלה מחויבים לצאת במשך שנה אחת ואלה שיש להם אחוזה—לא יותר ממשך זמן שנתיים ימים; ככלות הזמן הקצוב הזה יגורשו משם בפקודת בית פקודת השוטרים. אך אלה אשר עמדו עשר שנים במספר סוחרים 1 גילדיע, ויכלו להשאר שמה גם אם יחדלו אח"כ לשלם 1 גילדיע, הזכות הזאת נתונה גם לאלמנת הסוחר העברי ולילדיו, אף אם מת טרם כלו עשר השנים, רק אם תשלם האלמנת או בניה את המס הקצוב בעד תעודת הגילדיע, עד מלאת עשר שנים. משפט אחוזה ושלטון בבחלתם אשר קנו להם העברים בערי המדינה פנימה לא יאבדו, גם אם יהיו סוחרים 1 גילדיע פחות מעשר שנים. — 5) יהודים מארצות אחרות נודעים במצבם בחברת המדינה ובעסקיהם הרבים, מותר להם לבוא לרוסיא עפ"י החלטה מיוחדת משר האוצרות, שר הפנים ושר החיצון, אשר יתירו להם לעשות מסחר זקנין ולפתוח בתי מסחר לשטרות באימפריא ועליהם לשלם 1 גילדיע, להם גרשה לכונן בתי חרושת ולקנות ולחקור קרקעות. — לעברים בני חו"ל, בפרט לסוכנים מבתי מסחר גדולים בחו"ל, רשות נתונה לבקר מקומות ברוסיא שיש בהם בתי חרושת ובתי מסחר נודעים לשם, סוחרים גדולים הבאים מחו"ל לקנות סחורה ברוסיא ולהוליכה לחו"ל ויכלו להשיג תעודות 1 גילדיע (עפ"י הוסיפה לשנת 1879) ובכל פעם בהסכמת שר האוצרות, שר הפנים ושר החיצון.

בדבר היהודים הבאים לשבת בתמידות בקיוב נחוץ למלאות אחרי התנאים האלה (עפ"י ההוסיפה לשנת 1881 הערה 4: 1) סוחרים גילדיע 1 שלא נחתם עונם במשפט ולא נאשמו בהעברת המכס ואינם עומדים תחת השגחת השוטרים ויכלו להשתקע בקיוב. 2) המה ויכלו לקחת עמם בני ביתם הרשומים עמם בתעודת הגילדיע, אם גם המה לא נאשמו בדון, לא העבירו את המכס ואינם עומדים תחת השגחת השוטרים. 3) הסוחרים האלה ויכלו להחזיק משרתי בית ומשרתי מסחר מכני ביתם רק במספר מצומצם מאד, בתנאי—שבנוגע למדותיהם ימולא אחרי התנאים הדרושים ביחס הסוחרים ובני ביתם. 4) סוחרים גילדיע 1 בערים אחרות אשר קבלו עליהם קבלנות מהמלכות בעיר קיוב, ויכלו להחזיק שמה מספר מצומצם משרתי מסחר מכני ביתם בהסכמת הנציב, בתנאי—שביחס מדותיהם ימולאו אחרי הכלל הנזכר. 5) ליהודים הבאים להשתקע בקיוב גרשה לסור ולשבת בחלקי העיר ליבערסקי ופלאסקי, ביתר חלקי העיר מותר להם לגור וגם זאת אך זמן מצער ברשוין השלוש הראשו בעיר ההיא. 2) העברים אשר בידם תעודה (דיפלאם) שהם נחשבו כמעלת מלומדים (учёные степени) דוקטור בחכמת הרפואה והחיבוש (מעדיצין אונד פֿירורוגיע), מאגיסטר או קאנדידאט מיתר הפֿאקולטטים של האוניווערזיטעטם ויכלו לשבת בתמידות בכל פלבי האימפריא ונפותיה, לעסוק במסחר ובררשת מעשה. האנשים האלה וכן רופאים יהודים שנתקבלו לשאת משרה במדינה עפ"י הכללים המפורשים בנידון זה, כל הימים אשר הם גרים חוץ לתחום מושב היהודים ויכלו מלבד בני משפחתם להחזיק אצלם משרתי בית אך לא יותר משנים; ואלה מהם אשר יכתבו בין הסוחרים גילדיע II מותר להם להחזיק עוד משרת מסחרי אחד או מנחל

ספרי החשבון מבני בריתם בתנאי כי משרתי המסחר והבית לא יהיו נמנים למשגיחים בעסקי קבלנות אשר יקחו עליהם סוחרים יהודים בהפליים הפנימים.

(ע"פ הערה 4 לסימן 33, בחוספה לסימן 219, כרך XI חלק II, אדות בתי חרשת, חוספות לשנת 1876) עברים שגמרו חוק למודם בהאינסטיטוט הטעכנאָלאָגי כס"ט פטרבורג בשם טעכנאָלאָג מדרגה ראשונה או שניה, גם אלה אשר זכו לשם אינושעניער-טעכנאָלאָג יוכלו להיות נספחים למשרה בכל בתי פקודות הממשלה, בלי הגבלת מקום מגורים בתחום מושב היהודים.

3) עברים חרשים (מעכאניקער), צורפי יי"ש ומכניי שכר שעורים, ובכלל אומנים ועושי מלאכה מותר להם לגור, עפ"י תעודות מסע כדת, בכל מקום חוץ לתחום המוגבל למושב היהודים, וגם פלכי הים הבאלטי נכללים בכלל זה עפ"י הפרטים האלה: א) התפצים ליהנות מהזכות הזאת מחויבים, למען השיגו תעודת מסע, להביא לפני חרשות ההיא עדות אנודת-המלאכה (צעך, צונפֿט), בערים שיש כאלה, שהם אומנים או פועלים, וגם תעודת פקודות השוטרים שהם אינם נוקקים לרין; צורפי יי"ש, מעכאניקים ובכלל בעלי מלאכה העוסקים באומנות שאין להן אגודות (ציניפֿטע) יביאו תעודות מבעלי חרושת (או ממורשיהם) מקיימים מפקודות השוטרים: כי עברו או למדו אצלם מלאכתם, וכי יודעים הם אותה. ב) יהודים מעכאניקים, צורפי יי"ש ומכניי שכר שעורים ובכלל אומנים ועושי מלאכה כל הימים אשר יגורו מחוץ לתחום, נרשה להם לשבת יחדו עם בני משפחתם, היינו: נשיהם וילדיהם ואחיהם ואחיותיהם שלא נמלאו שנותם (להמנות באנשים עומדים בפני עצמם); אם ירדע כי מלבד אנשי ביתו ותניכיו יגורו אצל יהודי בע"מ עוד אחרים מבני בריתו, אז בפעם הראשונה יוקנם בקנס סמון עד 15 רובל ובפעם השנית יגורש בפקודת שר הפלך חוץ לתחום מושב היהודים. ג) עברים צעירים שלא הגיעו עוד לשמנה עשרה שנה, אף אם אינם נמנים בעושי מלאכה, מותר להם לבוא ללמוד מלאכה מחוץ לתחום המוגבל לעברים ורק בהגבלת זמן התמהמהם שם (אך לא יותר מחמש שנים). עפ"י כתב ההתקשרות עם האומנים אשר לקחום להורותם מלאכתם. ועל חרשות והפקידים, אשר עפ"י דת עליהם להשגיח על בתי המלאכה בעין פקחא, חוב מוטל לראות אם היהודים שבאו ללמוד מלאכה, יעשו בה, ואם לא — ישלחום לתחום מושב היהודים, ואלה אשר בנמרם חוק למודם ישיגו תעודה מאת אומניהם כי ידעו מלאכתם, ויכלו לגור בכל מקום עפ"י תעודות מסע, וגם פלכי ים הבאלטי אינם יוצאים מן הכלל הזה. ד) כל דיני הלכות בעלי מלאכה נשארים בתקפם ביהם היהודים במקומות אשר יבחרו לשבתם מחוץ לתחום מושבם התמידי.

§ 1. עפ"י פקודת הרוממות מיום 28 יוני 1865, מותר לכל האומנים והפועלים הזוכרים להביא עמם במקום אשר יבחרו לשבתם את נשיהם וילדיהם, וגם את אחיהם ואחיותיהם שלא נמלאו עוד שנותיהם להמנות באנשים. עפ"י הצעת אחד משרי הפלך נעשה לחוק כי כל איש יהודי החפץ להתישב באחת מערי רוסיא פנימה יהי נרשם כמכתב מסעו מלאכתו אשר הוא עושה בה ורשימת אנשי ביתו.

§ 2. האומנים ועושי מלאכה שהותר להם לשבת חוץ לתחום מושב היהודים ויכלו להתבב בין סוחרים המקום זיהנה מהזכיות בתור סוחרים ובעלי מלאכה. עתה נתחרשה שאלה: אם מותר לעושי מלאכה לעסוק במסחר לאחרים ועפ"י איזה תנאים ועפ"י איזה משפטים יוכלו להמנות בסוחרים משלמי גילדיע. וזה פתרון השאלה: החוק מיום 28 יוני 1865 הנותן רשיון לבע"מ עברים לגור עפ"י תעודות מסע מחוץ לתחום הנגבל ליהודים יצא, לאשר היהודים עושי מלאכה יושבים צפופים ורחוקים מאד בערי רוסיא המערבית, ומשרת הרשיון היה אפוא מצד אחד להביא בפלס בנפות המערב את העבודה ודורשית, ומצד השני — לעזור להרבות בערי רוסיא פנימה מספר עושי מלאכה. ובכן הותר להם לשבת רק בתור בעלי מלאכה ולהנות מהזכיות שנתנו לבע"מ בכלל; ויתר ההגבלות העומדות וקיימות עפ"י דתי המלכות ביחס העברים נשארים בתקפם גם ביחס בעהמ"ל. היוצא מזה: 1) עברים עושי מלאכה הבאים לגור מחוץ לתחום מושבם יוכלו לעסוק שמה רק באומנותם ובמדה שנרשה בכלל לבע"מ; 2) הם יוכלו להשיג תעודות גילדיע רק בל הימים שהם נשארים מנויים באגודות בעהמ"מ (צעך) וכתובים במספר יושבי המקומות שיצאו משם בתחום מושב היהודים; 3) הם יוכלו לקחת תעודות גילדיע רק לעסקיהם במלאכתם ולעשות מסחר בהנחיות במעשי אומנותם.

§ 3. לפני לשכות שר הפנים ושר האוצרות באה בקשת יהודי מתקן מורה שעות להרשות לו מלבד אומנותו לפתוח עליה הפֿאָטאָגראַפֿית ובסבת זאת נולדה השאלה: אם יש להתיר לעברים הפֿאָטאָגראַפֿים לפתוח עליה הפֿאָטאָגראַפֿית מחוץ לתחום, אשר עפ"י דת על מחזיקה לשלם גילדיע השניה, והיוו אפוא נמנים בין בעלי מלאכה? והנה עפ"י הכללים הקודמים ויעוני הפֿאָטאָגראַפֿים אינם נמנים באגודות עושי מלאכה (צעך) או בחברות אומנים, כי לפתוח עליהם הפֿאָטאָגראַפֿיות קיימים חוקים מיוחדים, המתירים לכל החפץ לפתוח עליה כזו, מבלי דרוש מהם תעודה כי יודעים הם היטב את מלאכתם, בעת אשר כל בעלי האומנות הבאים לגור ברוסיא פנימה מחויבים להביא

תעודה מבית הרושת המעשה אשר עברו בהם, או מבית פקודות עושי המלאכה כי יודעים הם אומונתם על בוריה. ולפיכך בהסכמת שר הפנים ושר האוצרות אי אפשר למלאות בקשת המבקש.

4 §. היו מקרים כי בע"מ עברים שבאו לגור בפטרבורג הביאו תעודות כי לא גרונם בכתי דין לא מאת בית פקודות השוטרים (פאליציו), כי אם מאת הגובים והמורשים מקרבם ויש אשר הפאליציו קיימה ואשרה תעודות כאלה, ע"כ יצא צו לשרי הפלך להודיע לכל בתי השוטרים, כי תעודות כאלה אין להן יסוד דתי ולא יוסיפו הגובים והמורשים להוציא תעודות כאלה ובתי פקודות השוטרים אינם רשאים לאשרם ולקיימם.

5 §. עפ"י החלטת הסינאט מחויבים אומנים ופועלים להביא תעודות בתי פקודות המלאכה שהם באמת בע"מ, טרם ינתנו להם תעודות מסע, ובכך אלה אשר באו לרוסיא פנימה ושם ידרשו תעודות בע"מ, אין להם זכות ישוב ברוסיא פנימה.

6 §. לפני הסינאט באה השאלה איך להתנהג ביהודים בע"מ שאינם עוסקים במלאכתם? והסינאט החליט כי הביטול ממלאכתו יוכל להיות לסבה מספקת לגרש את היהודי בעה"מ מהנפות הפנימיים רק אז, כאשר ימחה מרשימת עושי מלאכה, אשר זאת יוכל להחליט רק בית פקודות המלאכה (רעמעסל, אופראווא), אשר עליה החוב מוטל להשגיח אם היהודים עוסקים במלאכתם ולמחוק מרשימת עושי מלאכה את אלה מהם אשר לא יעסקו במלאכתם. ובכך כאשר בלי הסכמת בית פקודות האומנות לא ימחה איש מרשימתם, ע"כ בכל המקרים אשר יגיע לאזני רשות השוטרים (פאליציו בעה"מ) כי איש יהודי בע"מ איננו עוסק במלאכתו, עליה להודיע מזה לבית פקודות האומנות, ובו תלוי—אחרי אשר יתנהג בכתוב בסיומן 189 הלכות האומנות—להחליט דבר. רק אז, כאשר יחליט בית פקודות האומנות להוציא מאגורת בע"מ את העברן שאיננו עוסק במלאכתו, יוכל בית פקודות השוטרים להציע לפני רשות הפלך לגרש את היהודי, שהוא, כאיש אשר אבד זכותו עפ"י החלטת בית פקודות המלאכה לשבת מחוץ לתחום מושב היהודים. ואם בית פקודות המלאכה ימאן להוציא את היהודי מאגורתו והפאליציו, עפ"י הדיעות שאספה תמצא את המיאון הזה שלא כדון, תוכל להודיע מזה לשלטן הפלך, אשר בו תלוי הדבר אם לעשות כדל ולברוק עפ"י החוקים הקיימים, ואם ימצא לנחון אזי יבטל דעת בית פקודות המלאכה.

4) בפלך קורלאנד, וכן במגרש שלאָק (פלך ליפלאנד) יוכלו לשבת בתמידות רק אלה מילרי העברים הנכתבים שם עד 13 אפריל 1835; אך אסור ליהודים מפלכים אחרים לבוא לגור שמה. מהיהודים היושבים במגרש שלאָק יוכלו רק אלה לבוא להשתקע בריגא, אשר באמת ישבו שם בתמידות עד 17 דעצעמבר 1841. אך לבוא מחדש להתישב שמה אסור לא לבד מפלכים אחרים, אך גם ממגרש שלאָק.

5) יהודי בוֹכראא וחיווא וכן היהודים שוכני אויא התיכונה, יוכלו עפ"י החלטת נציב אָרענבורג לבוא במספר עבדי רוסיא ולכתוב אותם במספר יושבי ערי רוסיא הנמנות על גבול פלך אָרענבורג, בתנאי כי יבאו באגודת הסוחרים משלמי גילדיע, ואז ינתנו להם זכויות יהודי רוסיא.

(עפ"י נוספות משנת 1881) הערה 1 המשפט לגור ככל מקומות האימפעריע נתן ליהודים: 1) אשר כלו חוק למודם בבתי מדרש המדעים הגבוהים וגם חכמת הרפואה; 2) עוזרים לרוקחים (אפאטמעהקער-געהילפען), רופאי שנים, חובשים (פֶּלדשערער) ומילדות; 3) הלומדים מלאכת הרוקחים, החובשים וחנך המילדות. 1 § על השאלה אם יש לרוקחים עברים המשפט להחזיק או לנהל בית מרקחת חוץ לתחום מושב היהודים התמידו מצא הסינאט:

1) כי בדתו המלכות לא נאסר בכלל על סוכני בתי מרקחת (פראוויוזאָר) יהודים להחזיק בתי מרקחת או לשלוט בהם;

2) כי הזכות הזאת נגבלה עפ"י החוקים הקודמים ביום המקומות הנמצאים מחוץ לתחום מושב היהודים, אשר אסרו על סוכני בתי מרקחת עברים לגור במקומות אלה;

3) כי בביטול האיסור הזה עפ"י ההערה 1 לסימן 17 בך XIV הלכות תעודות מסע, בנוספות לשנת 1881 (בפקודת הרוממות מיום 12 אפריל 1879), נתבטלה גם ההגבלה הזאת;

4) כי אין שום יסוד להחליט כי עברים סוכני בתי מרקחת מחויבים להיות תלויים ומצפים לרשיון פרמי מאת מחוקקי המלכות להחזיק בית מרקחת, אחרי אשר הזכות הזאת נקנית לסוכני בתי מרקחת בכלל ובתוכם גם ליהודים, בהשיגם מעלת מהריים במלאכתם, וכאשר אין חוק מיוחד האוסר על היהודים ליהנות מחוביות האלה באיזה מקום שיהיה, על כן נחזק להכיר המשפט הזה להם בלי שום ערעור;

5) כי פתרון מתנגד לזה יחשא להגיון ישר של החוק החדש המבואר בהערה 1 הנ"ל, כאשר החוק ההוא גותן רשיון לאנשים נקובים בשם לשבת בכל מקום לא בתור עברים, רק בתור אנשים אשר בהשכלתם רכשו להם ידיעות כאלה אשר לעוסקים בהן יש באפשר להתישב גם מחוץ לתחום מושב העברים ובכך — לאסור עליהם עבודתם זאת מתנגד למטרת החוק החדש.

לפי זה, אחרי אשר הצו שיצא מאת שר הפנים לאסור על יהודים סוכני בתי מרקחת להחזיק כאלה או לשלוט בהם במקומות חוץ לתחום מושב היהודים, אין לו שום יסוד דתי ולפיכך הוא נגד הדיון, ע"כ החליט הסינאט לבטל את הצו שיצא מאת שר הפנים.

עפ"י נוספות משנת 1881 סימן 17, הערה 2. עד אשר יובדקו כל הדינים הנהוגים ביחס היהודים נעשו לחוק הכללים האלה: 1) בגליל צבאות נהר דון נאסר ליהודים לקנות ולשכור או לחבור קרקעות או להשתקע שמה ולשבת בתמידות נספול פי תעודות מסע. 2) תוקף האיסור הזה לא ישתרע: א) על היהודים המוכתרים במעלת מלומד: ד"ר מעריצין וכו'ורניע, או ד"ר מעריצין, וכן דוקטורים, מאגיסטער או קאנדידאטים שהשיגו סמיכה מיתר הפאקולטעטים בהאוניווערזיטעטים ברוסיא, כן אלה אשר נספחו בפקודת המלכות לאיוה משרה. ב) על היהודים שיש להם אחוזות נחלה בגליל ההוא או שהם שכרו או לקחו בחכירה נחלאות עפ"י כתבי התקשרות שנעשו עפ"י דת. וזכות המושב ישאר לראשונים (קוני נחלאות) כל זמן שהם לא ימכרו את אחוזותיהם ולאחרונים (חוכרים) עד כלות זמן כתב החכירה והשכירה. ג) כתבי המקנה על נחלאות שקנו היהודים בגליל ההוא, המאושרים כדת עד 22 מאי 1880, וכן שטרות חכירה על שם היהודים שנעשו כדת עד הזמן ההוא ישארו בתקפם.

§ 1. ביום 3 אפריל 1880 הציע שר הפנים לפני שרי הפלך (ברוסיא פנימה) לבלי יגרשו את היהודים אשר אין להם זכות לשבת חוץ לתחום מושב היהודים. הפקודה הזאת יצאה לרגלי הסרון השגחה מעולה מצד הרשות על העברים הבאים לגור חוץ לתחום מושבם ורבים מהם הספיקו לא לבד להתישב במקומות שאין להם המשפט לגור, אך גם לכוון בתי עבודה ומסחר, אשר אם ישבתום יהרס מצב רבים מהעברים וגם אינם יהודים מיושבי המקומות האלה. אי לזאת לא היה באפשר כי לא תשית לשבת שר הפנים לב לדבר הזה להגן על האנשים שאינם אשמים בזה שנתנו הרשויות רשות ליהודים שאין להם הזכות להאחו שמה, ויחד עם זה הראתה בפקודה זו לדעת לרשויות המקומיות, כי נחוץ לבקש אמצעים לעצור בעד אי-סדרים כאלה לעתיד. אך עפ"י היריעות שהגיעו ללשכת שר הפנים נראה כי הרשויות המקומיות באיזה פלכים אינם משגיחים על הפקודה הזאה וגורשים מפלכים יהודים שנאחזו שם קודם יום 3 אפריל 1880, ובמקומות אחרים יתנו רשיון על מוסדות הפקודה הזאת גם לעברים הבאים חדשים (אחרי 3 אפריל 1880) להאחו שמה, אף שאין להם המשפט לגור שם.

ע"ב, יאמר שר הפנים, מצאתי לנחוץ לעורר לב שרי הפלך, כי עפ"י הפקודה הנוכרת אין להם הזכות לגרש מפלכיהם את היהודים אשר ישבו שם קודם 3 אפריל 1880 ויש להם תעודות מסע כדת, וכן החובה על שרי הגליל להשתמש בכל האמצעים לבלי הרשות בפלכיהם ליהודים הבאים שמה מחדש לשבת שם, אם אין להם המשפט על זה.

§ 18 רשות ליהודים סוחרים, עירוניים ובעלי מלאכה לצאת מהערים והערים הקמנות אשר הם נמנים בין תושביהן ולהתישב בכל מקום (שלא נאסר עליהם לגור שם), רק אם יש בידם תעודת מסע כדת, ורק בעלי בתי חרושת ופועליהם הגרים במחוז עיר מושבם פטורים מתעודות מסע.

בהנוספות לשנת 1883 לכרך IX, על דבר המצבים, בהערה 4 לסימן 959 (המדבר מהרשות הנתונה ליהודים בתחום מושבם ובכל מקום שנרשה להם לשבת בתמידות לא לבד לעבור ממקום למקום על פי החוקים הכלולים, אך גם לקנות אחוזת נחלה, מלבד נכסים מיושבים (מנוצרים), שאסור ליהודים לשלוט בהם), מפורשים החוקים לפי שעה בנידון דידן לאמר:

ועד שרי המלכות (מיניסטער-קאמיטעט) אחרי שמעו את הדברים אשר הציע שר הפנים להוציא אל הפועל החוקים לפי שעה אדות היהודים, החליט: 1) כאמצעי לפי שעה עד אשר תצא בקרת כוללת כל הדינים ביחס היהודים — יאסר על היהודים להתישב מחדש מחוץ לערים ולערי מצער, מלבד הקולוניות העבריות העומדות וקיימות כיום, אשר היושבים בהן עושים עבודתם בשדה; 2) לחרול לפי שעה לאשר ולקיים ספרי מקנה וערבון על שם עברים וכן שטרי חכירה על אחוזות הנמצאות מחוץ לתחום ערים גדולות וקמנות וגם כח והרשאה לשלוט ולהשגיח על נכסים כאלה; 3) לאסור על היהודים לעשות מסחר וקנין ביום א' לשבוע וכו' ימו חגי הנוצרים, אך בתנאי, להתנהג בענין הזה עפ"י הסדר הנהוג ביחס סגירת בתי המסחר לנוצרים בכלל; 4) החוקים 1 עד 3 המבוארים לעיל נהוגים רק בפלכים שיש ליהודים זכות תושבים.

(איש יהודי ג. אשר ישב בכפר וו. בכלך ה. בא בקובלנא לפני הסינאט על שלטן הפלך אשר חרץ לגרשו משם על מוסדות החקים לפי שעה, יען היהודי הזה לא שלט בכפר באחוזת קנין כספו לפני צאת החוקים לפי שעה מיום 3 מאי 1882, והסינאט החליט: 1) החוק מיום 3 מאי 1882 מצא את היהודי ג. בכפר וו. מחוז ק. 2) החוק אוסר על היהודים להתישב בכפרים מחדש, אך אינו דורש לגרש את אלה אשר ישבו קודם לזה בכפרים; 3) כי המשפט ליהודים לשבת מחוץ לערים (בכפרים) איננו תלוי, לא עפ"י חוקי 3 מאי 1883, ולא עפ"י דתי המלכות בכלל, בתנאי כי תהי להם אחוזת נחלה, אי לזאת יסכים הסינאט לחות דעת סגן שר הפנים השליש על עסקי הפאליציי, ומוצא כי החלטת שר הפלך ה. איננה נכונה, ובכך יצו לבטלה. § 19 ליהודים חייטים מותר לגור אצל גרודי החילות ובתי הספר לילדי הצבאות בהפלכים הפנימיים, על משך הזמן אשר שרי הצבא עשו עמם חוזה בכתב, אך לא יותר מיהודי אחד

לגודר (פּאָלֶק) ואחר לבי"ם והם יעמדו תחת השגחה פרטית של הפאָליציי המקומית, כי ימלאו היהודים האלה בריוק כל הדינים הכתובים בדת המדינה ביחס דרכי חייהם במקומות אשר מחוץ לתחום מושבם התמידי. מלבד זאת אסור עליהם באיסור גמור וחמור לעסוק בעסק אחר ולעשות משא ומתן בכספים.

20 § בפלכי וויטעבסק ומאָהילוב מותר ליהודים לסול בקבלנות מסלות (שאַסע) בכפרים, בתנאי שאחרי כלות העבודה לא יסיפו לגור שם בתמידות.

21 § ליהודים יושבי פלך קאָוונאָ מותר להשתכר לעבודת מסלות בפלך קורלאנד, בתנאי כי ככלות זמן כתבי השכירה לא ישארו שם לשבת בתמידות.

22 § האיסור ליהודים לשבת בקיוב, בארקוב ולבני ערים אחרות בריגא, אינו חל על היהודים העומדים על משמרתם אצל הנציבים או אצל שרי הפלך למלאות פקודתם בכל ענין הדרוש לדעת כל הדינים והמנהגים עפ"י דת היהדות, ויגורו שם כל זמן שהם נושאים משרה זו.

23 § (עפ"י נוספות לשנת 1876). בשמח 50 וויערסט מגבולי המערב ופלך בסרביא לא נאסר על היהודים לשבת בתמידות וגם לשלום באחוזות אשר קנו עד 22 אָקטאָבר 1858, אף אם לא נחשבו לאנשי העדה היהא. אך להכתב מחדש בקהלות אלה וכן לקנות בעת אחוזות בשמח ההוא ולשלום בהן, אסור על יהודים שלא נכתבו בין תושבי הקהלות האלה עד 27 אָקטאָבר 1858.

27 § בסטאווראָפּאָל ומעבר להרי קוקו נרשה לשבת רק ליהודים שישבו שם מרם לדת חוק 18 מאי 1837 בכפרים מלאים מהם והם עוברים שם את האדמה, וזולתם אין המשפט ליהודים לגור שמה רק לבעלי מלאכה.

28 § לבעלי מלאכה יהודים הותר לגור במבצרים הבנויים על חוף המזרחי של ים השחור ובערי החוף: אנאפ, נאָוואַראַסיסק וסוחום-קאלע, אך ישיבת עראי בלבד, בתנאי שהבאים לגור שם לא יעשו להם שם ישיבת קבע.

עפ"י נוספות לשנת 1876: בהוספה—לבעלי מלאכה עברים מותר לגור ולא להשתקע מלבד במקומות הנוכרים גם בטעמרויק ועל חוף צפוני-מערבי של ים הכספי, בעיר החוף פעטראָוסק, בתנאי כי מסחרם לא יפרוץ גבול הערים האלה.

29 § האיסור החל על היהודים לשבת בתמידות בערי החוף הצפוני-מזרחי של ים השחור לא ישתרע על הקראים, אשר להם המשפט להכתב בכתוב עדת החוף ולשלום באחוזותיהם.

30 § נאסר על היהודים לבוא ולהשתקע בסיבור.

31 § אשה יהודית שנשאה לנוצרי מכמן, אף אם לא המירה דתה, יכולה לשבת בזכות בעלה בכל המקומות אשר חוץ לתחום הנגבל ליהודים, אך אם המיר הבעל דתו והאשה אוחות באמונת היהדות וברית נשואיהם לא הופרה ע"י גט פטורין עפ"י דתי המדינה, או לא נרשה לשניהם (לבעל שהתנצר ולאשה היהודית) להשתקע בפלכים אשר בהם נאסר על היהודים להאחו.

32 § האיסור הרשום בסימן זה עפ"י הוצאת 1857, לאנשי חיל עברים אשר כלו שנות עבודתם בצבא לבחור להם מקום לשבת מחוץ לתחום הנגבל ליהודים נתבטל עפ"י פקודת הרוממות מיום 25 יוני 1867.

2 § ילדי אנשי חיל עברים הנכתבים בקהלות חוץ לתחום הנגבל ליהודים, כן אלה אשר היו קטנים בעת שנכתבו בכתוב העדה וכן אלה שנולדו שם אחרי אשר הוריהם נאחו שם, נהנים מזכויות אבותיהם לשבת בכל מקום באימפריא, ואינם יכולים בלי הסכמת הוריהם להיות נבדלים מהקהלות אשר בהן נכתבו במספר בני משפחת אבותיהם, למען שוב להכתב בקהלות מושב היהודים התמידי.

33 § הרשות נתונה לשרי הצבא המפקחים על ערי סעוואסטאָפּאָל וניקולאיוב (וואַיענע. גובערנאמט). להתיר לאלמנות ואמהות של אנשי חיל עברים, העומדים בתמידות על משמרתם בערים הנזכרות בגרודי אניות מלחמה, לשבת בערים האלה, אך רק באופן זה, אם תביאנה האמות תעודה נאמנה, כי מרפיון כחן לא תוכלנה בלי משען ילדיהן למצוא מחיה לנפשן.

הערת המו"ל. הבאנו בפרטית את דיני הטייה ליהודים מחוץ לתחום הנגבל לשיבתם, למען ידעו אחינו להזהר ולא יפלו ברעה הנשקפה לאלה המסכנים את נפשם לבוא בערי רוסיה פנימה וסומכים על הגם כי יללה בידם להגלל וסוף סוף יתפשו וישאו עונם בעצמם על דתי המלכות, ולמען יזכרו את עקרי הדיונים הגנו לפרוטסטאָנטים:

זכרונות.

חיי כל עם ועם מורכבים מסבות ומסוככים, ומאד ישנה החושב בקלות דעתו, כי מקרים בלי כל סכה נכונה עשו תהפוכות בחיי עם כלו, — רק עין האדם תקצר לבא בכל עת עד תכלית חקר שלשלת הסבות אשר הביאו תמורות מתמירות בקרב עם ועם, למען הבין לשפוט עליהן בהגיון ישר וללמוד הסתום מן המפורש, ואם סבות פנימיות באומה בעצמה או חצוניות לה, או מתאימות יחרו שנו לרעה או לטובה מצבה הרוחני או הנשמי, או גם שניהם. ביותר תכבד זאת לאנשים החיים בפרק הזמן ההוא, אשר בו נעשו חליפות עצומות באחת האומות. כמימינים לצדד בזכותה, כמשמאילים המקטרגים עליה לא יוכלו לשפוט נכוחה בישוב הדעת על כל המקרים המתחדשים לבקרים לנגד עיניהם, כי רגשותיהם הנרעשים יוליכום שולל אל אשר רוחם נוטה מכבר ביחס האומה ההיא; אלה מזה ילמדו סגנוניא עליה ויאשימו את מנאציה מבלי מצוא שום עיל בכפה, ואלה מזה יתנו אשם נפשה בלי שום הניגה. לכן חוק הוא לכל דורשי העתים לבלי לכתוב דברי הימים מרם תתום כל תקופה, כי רק אז יבחנו לדעת תולדותיה ותוצאותיה, ומנויה ונמורה היא, כי רק דור יבא ויכל לכתוב קורות העמים אשר קמו לפניו, כי רק חכמי הדור החדש יוכלו לקבוץ על יד כל הידיעות הפרטיות וכל המאורעות שתכפו זו אחר זו ומי ומי עמד בראש התנועה בנלווי או בסתר, ורק אז יוכל המבין לרוץ במתינות על כל ענין ולהוציא בעזר שכל ישר ומשפט צדק על כל הנעשה פנימה וחוצה במשך התקופה שבא לתאר, ויכיר כבאספקלריא מאירה את הסבות והמסוככים ואת כל החושים הרקים שמהם נארגה יריעת התולדה בזמן המדובר, ואז ידע וישכיל לכתוב קורות כל עם ולשון לאמתן. ולפי זה אך זאת חובת הסופרים החיים בזמן התקופה, לרשום זכרון בספר את כל אשר ראו בעיניהם או שמעו מפי אנשים נאמנים, או קראו בכתובים דברים כנים וברורים שאין לפקפק באמתתם, להקל על סופרי העתים בימים הבאים את מלאכתם לחפש אחר מקורים נאמנים. ולתכלית זו נבראו מכה"ע ומאספים יוצאים לפרקים ידועים, אם יוחרו להביא את כל הנעשה והנכתב בענין ההוא בתקופה זו, בלי שום תוספת וביאור ונטיה והכרעה לצד מן הצדדים. כי רק בדברים נאמנים ומקומים לא יכבד על קורא הדורות להוציא דין אמת לאמתו על תהלוכות דור התקופה שהביא בכור הבחינה.

והנה גם אנחנו בני ישראל חיים כעת בתקופת מעברה, אשר תעורתה לשנות עמדתנו בלאומים. כמעט בכל הארצות הנאורות פריצה כעין מחלה מתדבקת — קנאה נוראה ושנאה כבושה ליהודים וליהדות. אמנם כן, שתי המדות הרעות האלה הפריעו שלות היהודים בכל דור ודור כמעט מיום היה לגוי וביותר מאז אבד ארצו וממשלתו וחרותו ויהו נודד בגוים ומפורד בארצות; אבל האיבה השלמת כעת ברוח מנאצינו חרשה היא בסגנונה ושונה היא בטעמיה ונימוקיה מהמשטמה האיומה לנו בימי הבינים, או יצאה השנאה מאת כהני אמונת הנוצרית הקטולית אשר בקנאתם כי עצמה להביא בצל כנפי אמונתם את כל באי עולם ולעשותה שלמת בכל הארצות ובכל הגוים, היו היהודים לקוצים בעיניהם ולצנינים בצרם, כי כשחאה חיה ישבו בקרבם נגד תורת האלהית אשר המציאו להם ונגד עקרי האמונה אשר חרשו ויאבו לתמוך יתדותם בספרי הקדש, אשר הנו בהם היהודים ויבינום לפי מסורת קדומים. ומלבד אשר היטב חרה להם לראות כי עם קטן וחסר אונים, מפורד ומפורד בין אומות אבירות כח, נושא עמל ותלאה למכביר, ובכל זאת יקשה ערפו ולא יאבה להכיר את יסורי אמונתם לבוא בהם ולראות טוב, מלבד זאת עוד פחדו ורתו פן יסיתו היהודים בשפק את המון העם לבלי האמין בעקרי האמונה הקטולית. ע"כ העלילו על היהודים עלילות ברשע כי משחיתים הם את הארץ במעלליהם הרעים וכי בנללם תבוא על הארץ כל מחלה וכל נגע, יען חמת אלהים עליהם נתכה, כי נכתם עונם לפניו מאז תלו אבותיהם את בן אמן לו על העץ ודמו

לא יכוּפּר רק בדמם, וישו גם את לב המושלים להוציא על היהודים גזרות קשות ומגבילות ולהפקיר רכושם וגם חייהם, וירעצום וירוצצום בתקתם כי באלה יצלה בידם להעבירם על דתם עד אשר יתבללו בהם ולא יודע כי באו אל קרבם. לא כן עתה, קנאת הדת—אף אם לא חדלה כלה מלכות אדוקים ואיוזה מהכהנים, אך אברה כחה להלהיב לבבות המון לנפול על היהודים, לעשות בהם ובהונם כלה בשם האמונה, והממשלות הנאורות בזמן הזה לא תשמענה בקול אנשי כנסת האמונה לעורר קנאות למענה, ולא לבד כי לא תאונה לעשות שפטים ביהודים עקב השארם אמונים לתורת מורשה, או לפקוד עליהם עון אבותיהם, אשר לא כדת, אך גם תעצורנה ברוח העם לבלי יפרוץ פרץ לנגוע בנו לרעה. אבל לחרפת המאה התשע עשרה אשר תתפאר ברוב השכלתה והתפתחותה, תחת סמל קנאת דת המקנה, בראו להם—לא כהנים אדוקים מוכים בעורוץ ההויה, אך אנשים נאורים המתמירים בהשכלתם כהולכים לרוח העת החיה—אליל חדש לא שערוהו אבותיהם: שנאה לאומית וקנאת יתרון הכשר. לא עוד כמלפנים יתאוננו על היהודים כי לא יצליחו להיות אזרחי ארץ ולא יאבו לבוא בקהל להם ללמוד אל הרכיהם ולהביא תועגת לחברת המדינה בביתם ובכל משלה ידיהם, נרפים הם ולא יאבו לעבוד עבודה וישאפו רק לחיות מן הרוח; ונהפוך הוא—כיום נשמע תלונות כי היהודים הוסיפו חכמה וטוב על שכניהם ובמשך זמן מצער הצליחו למלאות כל בתי הספר הבינונים והגבוהים וישאו משרות נעלות במדינה ולרגלי חריצותם הנפלאה ידם על העליונה בכל ענין ומפעל, במסחר ובחרושת המעשה, ויש לראו כי אם לא ישימו מעצור לרוחם הכביר לא יארכו הימים והיהודים והיהדות ישלטו לבדם בארץ ממשלה בלתי מוגבלת. ולמען הפיה זיקן קנאה ועברה בלב העם יוציאו דבה, כי כל הרעות המתרגשות לבא במדינה אך היהודים אשמים בהן וכנגע הם בקרבם אשר ישחית את דם התמיצת, אי לזאת נחוץ לבקש עצות להסיר את הנגע הזה ולהכחידו כלה.

התקופה הזאת חדשה היא בישראל וזה החלה להתפתח כמעט בכל הארצות ומי יודע כמה תארך עד בואה אל מרום קצה ומה תהיינה תולדותיה, ובכן אי אפשר עוד לשום סופר דברי הימים בדורנו לשפוט על התנועה הזאת בעין בקרת טהורה ולכתוב קורותיה על ספר בהשכלודעת ולבאר הסבות והמסוכבים. אחת היא אפוא חובת כל מושכים בשבט סופר, וביחוד עורכי מ"ע ומאספים יוצאים לפרקים ידועים, לרשום על לוח כל המאורעות אשר נקרו ויאתיו בימיהם לעיניהם, איש איש באשר יבחר, אם פרטי המעשים בערים ובכפרים, או הוות דעת מה"ע מצדיקים ומרשיעים, או השקפת שרי המלכות על כל הנעשה ומה בלבבה לעשות למנוע מקרים מעציבים כאלה. אך על הסופרים האלה להזהר מאד להביא את הדברים אשר אספו בלי שום ביאורים ומשפט חרוץ מצדם, פן כנוגעים בדבר יוכלו לעקש הישרה ולהתעות את סופרי קורות העתים אחריהם להוציא משפט מעוקל על הליכות התקופה ההיא. די להם להכין חומר ולבנים ולהניחם לכותבי דברי הימים בדורות הבאים להשתמש בהם ולכונן בנין אמריהם על מסדות חזקים וקיימים. כל יודעי בינה לעתים יודו כי ראשית התקופה החדשה והעומת הזאת בארצנו היא מימי הרעמים באביב שנת 1881, אשר לרגלם קם סער מתחולל במה"ע ודעת הקהל ויהי ענין רע לפקדי המלכות ושלטון הערים והכפרים, המחוזות והפלכים, עד יועצי הממשלה, לענות בו ולשפוט עליו איש לפי שקול דעתו. ואם בעתם הבאנו אנהנו במה"ע היוצאים על ידנו, ככל יתר מכה"ע בארצנו הכוללים והפרטיים, את מקרי יום וכל אשר דברו בשאלה זו במה"ע ובסוד חכמים ונבונים ושרי המדינה אשר נקראו לשבת בועדים מיוהדים בערי הפלך ובועד ראשי פה תחת משטר סגן שר הפנים הסינאטור נאָטאָוּצָאוּ אשר נתבטל לגמרי כאשר נמנה לשר הפנים הנראף טאָלסטאָי; אך להקל על סופר דברי הימים העמל והטרח להפש במה"ע הרבים ובחבורות וכתבי יד את כל המאורעות, אמרנו לנסות להכין לו אבנים ושיר לבנינו, באספנו יחד את כל הנודע לנו מכל התלוכות פרק הזמן ההוא, אשר לנגד עינינו נעשו ואזנינו שמעו טענות המימינים והמשמאילים. והנה נעזוב לאחרים ללקט את פרטי הליכות הרעמים מאז פרצו ביעליסאוועטגראד עד צאת הפקודה הנמרצה מאת שר הפנים הנוכחי גראף טאָלסטאָי לכל שרי הפלכים ושוטרי הערים לעמוד בפרץ ביד חזקה ולא יוסיפו בני עולה לעשות נקמות ביהודים על לא דבר, — אנהנו נאבה לתאר פה אחת מתוצאות הרעמים אשר ממנה יוכלו כותבי העתים לשפוט על הרוח אשר שלט בעת

ההיא. נפשנו יודעת מאד כי בראשית עלות הגראף איגנאטיעו לגדולה בתור שר הפנים ועוד קודם לזה היה לבו טוב ליהודים, ויאבה להשתדל למעננו לתת לנו זכויות אורה, כאשר הודענו לא אחת בפרטית, והאות היותר נאמן כי כנים דברינו הוא — המליצו לפני הדר כבוד מלכותו לקבל צירי היהודים החפצים לבקש מלפניו על עמם. אך לבסוף נהפך לבו לרע עלינו, מסכות גלויות ונסתרות, והוא המציא את הנזרות לפי שעה אשר אחריתן מי ישורנה. אולם בין יתר הטעמים הכמוסים אשר הניעו את לב שר הפנים לשנות משפטו על היהודים והיהדות, נוכל להכיר את הפעולה העזה אשר עשתה בלבו דעת הקהל הפרועה לשמצה בנפות תחום מושב היהודים ומחוצה לה, וכאשר כל ישעו וכל חפצו היה להרגיע את הנפשות הנלהבות מימי הרצה הנורא אשר נעשה במלכנו רב החסד והרחמים אלכסנדר השני נ"ע, נטה אחרי השמים אשם נפש היהודים, כי המה הכעיסו את העם תמרורים במעלליהם הרעים, וע"כ נפתה לבקש עצות ותחבולות לשים מעצור לרוח היהודים, למען השקיש המית העם אשר פרץ חוק. וראי מוצק היותר בהיר להביט בו את התנועה העזה בכל הארץ, והרושם אשר עשתה בלב הקרואים לפתור השאלה הקשה והסבוכה: שאלת היהודים, ראי מוצק כזה הוא—השקלא וטריא בהועד שהעמיד שר הפנים הגראף איגנאטיעו בשעתו תחת פקודת משנהו השר גאטאָוּצָאָו אשר זכרנו. ואם אמנם כל הדברים אשר נדברו בישיבות הועד לא חדשים הם עמנו וכבר נשמעו מפי רבים שקדמום, ומח"ע הצוררים לנו בנכליהם היו הראשונים אשר הוציאו משפטם המעוקל עלינו ואשר הוציעו עצות איך להמעיטנו, בכל זאת ראויים הם להזכירם כאותות מחכימים—אדות הרוח אשר שלט בעת ההיא.

ראשית הועד.

בוועד ההוא, כידוע עפ"י מה"ע בזמנו, ישב בראש: סגן שר הפנים (געהיימראטה) סינאמור דמיטרי וואלעריאנאָוויטש גאטאָוּצָאָו, והבריו היו: (וויקליכער שטאאטסראטה) אוואן יעִימאָוויטש אנדרעיעווסקי, (וויק. שט"ד) ניקולאי ניקולאיעוויטש בעסטוושאָו-רוימן. מלבד אלה נקראו עוד: שר פלך יעקאטערינאָסלאוו (סגן שר הפנים כעת, געהיימראטה) אוואן ניקולאיעוויטש דורנאָוּאָ ושרי הפלך: מצבריא (וו. שט"ד) ווסעוואָלאָזשסקי, מפאָלטאָווא (וו. שט"ד) בילבאסאָו, מקאָוּנא (פֿליגעל-אדויט. פאָלקאָוּניק) מעלניצקי, ממינסק (וו. שט"ד) פעטראָוּ, מ"מ שר פלך וואָלהין (שט"ד) וואסיליעווסקי, (שט"ד) וואָיעיקאָו (המנהל לשכת הסופרים של שר הפנים בעת ההיא, (שט"ד) קניאו' צערעטעלאָו.

כנודע נכנס הועד לישיבה ביום 20 יאנואר 1882 ותוכן עלילותיו בארבעת הישיבות הראשונות (27, 30 יאנואר, 2 פֿעבר.) היה לחקור ולדרוש ראשית בוא היהודים תחת הסות מלכות רוסיא, וימצאו כי בשנת 1667 כשבו רוסיא הלבנה לממשלת רוסיא היו בין יתר התושבים מספר רב יהודים, ומני אז נולדה שאלת היהודים ברוסיא אשר קשה למצוא פתרונה עד היום. הממשלה שמה מראש לבה אליהם, כעדות החוקים החרותים באוסף דתי המלכות. בשנת 1727 יצאה פקודה מאת הקיסרית יעקאטערינא I לגרש את כל היהודים מפנים רוסיא לבלתי תת אותם עוד לבוא בארץ. בשנת 1742, בימי הקיסרית יעליסאוועטא פעטראָוּנא יצא צו לגרשם מכל מדינות רוסיא הגדולה והקטנה. בכלל בימי מלכות הקיסרית יעליסאוועטא ויעקאטערינא II מאנה הממשלה לתת ליהודים לגור ברוסיא, כנראה ברור מהפתגם (מאניפֿעסט מיום 4 דעצעמבר 1762, אשר הוציאה הקיסרית יעקאטערינא השניה, בשנה הראשונה למלכותה). — אך מאז שבו נפות המערב מפולין לרוסיא נשתנה פני הדבר: הממשלה נאלצה לשנות משפטה ביחס היהודים הרבים אשר התגוררו בנפות הנספחות לארצה ולהכיר זכותם לשבת בפלכים האלה. אבל הממשלה השבה מזומת למצוא פשר לשאלת היהודים ובמשך זמן חמשים שנה (1804, 1835, 1856) הוציעו שלש מועצות יסודיות, ובשלש תקופות יצאו לפעולה. עד שנת 1820 החלה הממשלה לאט לאט להרחיב זכויות העברים, להשוותם עם יתר עבדיה. אך משנת 1820 והלאה ראתה תוצאות חסדיה עם העברים כי החסיאו המטרה ותחל לחוק למעניהם חוקים מגבילים ותציגם תחת השגחת השוטרים. אולם בשנת 1856 שנתה המלכות שמה בכלל ותצטיין בסבלנות נפרזה גם לעומת היהודים, וכל ימי ממשלת הקיסר אלכסנדר II נ"ע התאמצה להרחיב זכויות היהודים למען יתבוללו בתושבי הארץ. אמנם עוד לקץ

שנות השבעים למאה זו נכרו תולדות מעציבות של השטה הרושית להשוות את היהודים בזכותיהם למען יתעברו בעמי הארץ. היהודים נשאר כשהיו לפני כמה דורות, התבודדותם הלאומית לא עזבו ואת קנאת הדת הנטועה בלבם לא אבדו, וישתמשו בזכותיהם רק לרעת תושבי הארץ מראש מקדם. — המצב הזה העיר את רוח הממשלה להתבונן אל זרע היהודים, אשר עוד בשנת 1869 החליט עליו סוד היושבים ראשונה במלכות, כי הוא „כת דתית, ממלכה בתוך ממלכה“. — ולמען הסיר את המצב לא טבעי הזה, נמנה עוד בשנת 1872 ועד מיוחד על יד שר הפנים, להביא עצה להטיב דרכי העברים. הועד אסף ידיעות למככיר ויעמיק בהן ויביאן בסדר ומשטר, אכן מלבד איזה החלטות קלות הערך לא הוציא משפט נכון ולא המציא כללים ברורים לכונן הליכות העברים ברוסיא. — סבת הדבר (בנועד ממכה"ע היא דעת כל התצאים להמעטנו) היתה, יען הועד הכיר כי השתוות זכות היהודים ברוסיא לא הביאה אל המטרה הדרושה וכי נחוץ לבטלה, אך לא ידע איזה דרך יבור להגיע למחוז הפצו זה, וביותר לאשר בעת ההיא לא התעוררה עוד בממלכות אחרות התנגדות נגד השטה ההיא, ונהפוך הוא, למראה עינים נפתרה שם שאלת היהודים עד גמרא, בהנתן ליהודים משפטי אזרחים בלי שום דגבלה. — אולם הרוח הרעה השוכנת בנפש היהודים—אשר חובה היה על הועד למצוא עצות להכחידה—התגברה והתפשטה ביתר שאת ובאביב שנה העברה פרצה התנועה הנודעה מאת העקריים נגד העברים בנגב רוסיא ואח"כ השתרעה בנפות אחרות. — המחאה הזאת נגד הסדר לא-טבעי ביחס זרע עם נכר (היהודים) אשר היה לרועץ לעם הרוסים, האף אם נגלתה בסגנון קשה ואכזרי—באגרוף רשע, אך היא הראתה לדעת להממשלה כי נחוץ בלי איחור לבקש אמצעיים להביא משטר ביחס העברים אל התושבים העקריים ולמנוע לימים הבאים שעורריות, אשר תולדותיהן מביאות נזק משנה, נזק גשמי לנפגעים ונזק מוסרי לדרב המשתמש באגרוף, אשר ילמוד באופן זה לבקש לו עזר בחווק ידו להגן על כל דבר הנוגע לעצמו. על פי הדברים האלה נחוץ היה להביא בכור הבקרת את שאלת היהודים לכל פרטיה, וכאשר לא דבר נקל הוא למצוא פשר לשאלה העתיקה הזאת, מצאו לנכון ליסד שבת תחכומי מיוחד לדבר הזה, וביום 19 אָקטאבר 1881 יצאה פקודת הרוממות למנות לתכלית זו ועד מיוחד על יד שר הפנים; והועד לכונן הליכות היהודים (משנת 1872) אשר לא היה מסוגל עוד למצב הנוכחי, נתבטל. — ואף אם היו ביד הממשלה אותות מכריחים להשתמש באמצעיים הנמצאים ביד שלטן המדינה להתיר השאלה הזאת, בכל זאת מצאה למועיל ברוח הזהירות ולמען הרגיע את ההמון המתגעש, להעמיד בכל פלך ועד מיוחד למען תת ליושביו להביע חפצם ודעתם אדות שאלת היהודים ולהראות את הענינים הפרטים למקומותם הראויים לשית לב אליהם בעת התרת שאלה זו בכלל.

בפקודת הדר בכור הקיסר נמנו הועדים האלה ממורשים מכל מפלגות העם ובתי פקודת המלכות וגם עברים בכל פלך ופלך אשר שם מספר רב יהודים ולפניהם הוצעו השאלות האלה (להתיר: 1) איזה מעסקי היהודים בכלל מויקים ביחוד למצב האברים למקומותם; 2) איזה מעצורים נפגשים במקומות ההם למלאות אחרי החוקים הקיימים בדתי המלכות ביחס העברים אדות קנית נכסים וחכירתם, המסחר במשקאות חריפים ונתינת כסף ברבית; 3) איזה שנוים (לבטל או למלאות) בחוקים הקיימים נחשבו לנחוץ למען ימנעו היהודים ממצוא עצות לעבור חוק, ובכלל איזה חוקים נחוץ לחוק מטעם המחוקקים ושלטון המדינה להחליש פעולת היהודים הרעה בעסקיהם השונים; 4) ויהד עם ההצעות הברורות האלה יודיעו הועדים: א) כמות מספר היהודים לעומת הנוצרים בערים, בערי מצער ובכפרים; ב) כמה בתי משרפות י"ש אשר יחזיקו היהודים בעצמם בעזר שכורים נוצרים; ג) כמה נפשות נוצרים ישרתו לפני היהודים או בבתי מסחרם; ד) כמה קרקעות נמצאו ביד היהודים כקנין כספם או בחכירה; ה) וכמה נמצאו יהודים עובדי אדמה.

ועד בוא הצעות הועדים בהפלכים עסק הועד הנמנה מטעם הרוממות לפתור שאלת היהודים מצדו לבקר את הצעת לשכת שר הפנים ולשפוט עפ"י ידיעות הברורות שהיו כבר בלשכה ההיא על אדות מצב השאלה ההיא וגם אדות האמצעים הנחוצים להשתמש בהם להתאים טובת התושבים העקריים והיהודים ולהרגיע את יושבי הארץ. את האמצעים חלק הועד לשני ראשים: אמצעים לפי שעה — לשים מעצור לרע, ואמצעים קימים — בדתי המלכות. הראשונים נחוץ לבלי להחמיצם,

יען כל ישע וכל חפץ הממשלה להחיש להרחיק את הסבות הראשיות המעוררות השערוריות ולמנוע לבלי התחרשנה הפרעות, ובנוגע להקמים — דרושים הם לפתרון שאלת היהודים ביסורה אשר לזה נחוצים חוקים חדשים רבים, להגן על ילידי הארץ העקריים, לבלי ינצלו היהודים חילם, ולהציב את העברים במעמד נכון כזה במדינה, אשר יכריחם להעשות לאזרחים מעילים ולא יתנו תואנה בפי העם להתנולל ולהתגפל עליהם. ובכל זאת לא חש הועד לחוק החוקים לפי שעה, עד אשר תבואנה היריעות הפרטיות מהועדים בהפלכים והחלטותיהם, וגם לאשר מצא הועד כי נחוץ להזהר מאד בענין הזה, יען במדינת פולין, אשר שם יהנו היהודים ממשפט שווי הזכויות ושם לא היו שערוריות ולא נשמעו תלונות ההמון נגד היהודים. אך המקרים המעציבים בווארשא — כי נתן למשטה חיל היהודים והמשטמה להם גברה שם רב יתר מאשר ברוסיא — הוכיחו למדי כי שאלת היהודים בכלליא עומדת במצב כזה כאשר היא ברוסיא וכי שווי הזכויות של היהודים לא עשה שום רושם בלב העם לשנות משפטם ויחוסם ליהודים.

בין כה וכה הניעו חקירות הועדים במ"ו הנפות וגם החלטות נציבי המדינות ושרי הפלך, המסכימות עם השקפות הועד הראשי, כי נחוץ לחוק חוקים לפי שעה שרם יקרבו ימי חג הפסח, למען שים מעצור לרעמים, ככל אשר הבין הועד מראש:

- 1) לתת הרשיון לקהלות הכפרים לגרש את היהודים מהכפרים, עפ"י החלטת הקהל ברוב דעות.
- 2) לאסור על היהודים לבנות להם בתים או לקנות בתים בכפרים.
- 3) לאסור על היהודים לקנות או לקחת בחכירה או בערבון קרקעות מחוץ לערים וערי מצער.
- 4) לאסור על היהודים לעשות מסחר במשקאות בכפרים.

נחיצות החוקים האלה קיימו ואשרו שרי הפלך: יעקאטרינאָפּאָל, קאָונוֹ, מינסק, פּאָלטאווא, טבריא וממלא מקום שר פלך וואָלהין, אשר נקראו לשבת במועצות הועד. אשיות האמצעים האלה מבוארות בפרטית להלן, ככל אשר יעץ הועד ואלה הן:

דתי המלכות.

לרגלי החוקים היעוצים את הועד הוציאם כעת יתבטלו משפטי היהודים ביחס מושבם בכפרים, קניית נכסים וחכירתם ומסחר משקאות, המפורשים בתדינים המבוארים למטה:

סימן 952 כרך IX אוסף דתי המדינה מהדורא 1876, אשר על פיהו יוכלו היהודים לעבור ממקום למקום ולקנות כל אחוזה בתחום מושבם ומחוצה לו, במקומות שהותר להם לשבת בתמידות, מלבד נכסים נושבים (מאכרים נוצרים) שאסור ליהודים לשלוט בהם.

סימן 963 (שם). מותר ליהודים לקנות ולחכור קרקעות בנפות וואָלהין ומאָהילוב (ע"ב דניעפר) לישיבת ולעבודת האדמה, רק במרחק שלשה וויערסט מכפרים של בעלי נכסים ושל המלכות. בהוספה מיוחדת לכרך IX הלכות המצבים מהדורא 1876 סימן 169 כתוב לאמר: כברות אדמה אשר קנו להם אכרים לבדם יוכלו למכרן לכל אדם אשר יקבל עליו לשלם את חוב הגאולה אשר עליהן.

בכרך X ח"א, בנוספות לשנת 1876, בהערה 3 לסימן 1402, נאמר: משפטי היהודים אדות קניית אחוזה נחלה בתחום מושבם ומחוצה לו מפורשים בדיני המצבים ובהלכות המסחר. וכה כתוב:

בכרך IX ח"ב הלכות מסחר, עפ"י נוספות לשנת 1876 סימן 128, הערה 3 סעיף 1 אות 6 כתוב לאמר: סוחרים עברים מגילדיע' ראשונה נהנים מכל זכויות הסוחרים הרוסים העקריים מגילדיע' זו והיאותים להם ביחס המסחר והקבלנות וחכירת מסים, בהכנת בתי חרושת, בתי מסחר בשטרות וקנין נכסים.

6) ליהודים הכאים לרוסיא מילדי מחוץ לארצנו, הנודעים לשם עפ"י מצבם בחברת האדם ועפ"י מסחרם הנפרץ, מותר — עפ"י הסכמה מיוחדת בכל פעם מאת שר האוצרות ושר הפנים ושר החיצון — לעשות מסחר בממלכת רוסיא, לכונן בתי מסחר בשטרות, ולהשיג תעודות גילדיע' ראשונה לכונן בתי חרושת, לשכור אחוזה בכפרים, על מוסדות הדינים הכוללים הנפרטים בהלכות המצבים.

בכרך XIV הלכות תעודות מסע בנוספות לשנת 1876 סימן 16 מבוארים הנפות שמותר ליהודים לשבת בהן ובהערה נמצאו דיני יהודי ארץ פולניא ביחס מושבם ברוסיא, וגם בסימן 18 נאמר: יהודים סוחרים, עירוניים ובעלי מלאכה עירוניים, יוכלו לגור בכל מקום מחוץ להערים וערי מצער שהם כתובים במספר מפקד יושביהן (בנפות שלא נאסר עליהם לשבת בהם) עפ"י תעודות מסע. הפשים מתעודות מסע הם אלה אשר להם בתי חרושת במחוז עיר מושבם.

עפ"י הלכות מס הממשלות (מהדורא 1876) סימן 306: מותר ליהודים לעשות מסחר במשקאות רק במקומות המוגבלים למושבם בתמידות, וגם זאת אך בבתי אחוזתם; משרתים עברים לממכר משקאות לאחריים יוכלו רק להיות אצל בני בריהם.

חות דעת הועד.

עפ"י חות דעת הועד הממונה מטעם הרוממות לרדן בשאלת היהודים, השתדלה הממשלה במשך כ"ה שנים האחרונות באמצעות חוקים חרשים לעזור להתבוללות העברים עם אזרחי הארץ המביאים תועלת למדינה וכמעט השותה אותם בזכויותיהם לתושבי רוסיא העקריים. אך למרות כל השתדלות הממשלה, לא לבד שלא התבוללו היהודים עם הרוסים, אך גם לא עזבו את שלטן הקהל, אשר נרשה לפניו מאת הממשלה ואח"כ נאסר ונתבטל, וישתמשו בזכויות אשר נתנה להם המלכות להרוס ולהכלל אשיות הממלכה ולהזיק לרוב תושבי המדינה אינם יהודים.

היהודים התאמצו בכל עוז להזיק במעוזה התבודדותם ובעזר חברת כ"ח אשר נוסדה בפארז בראשית שנות הששים למאה זו, התאחדו עוד יותר לרגלי הזכויות שנתנו להם. שלטוני הקהל במסתרים בכל הקהלות השיגו מרכזו בהאלליאנס, הנוסדה מראשי היהדות בתוץ לארץ: מונטיפיורי, קרעמיע וראָטהשילד (*).

התאחדות היהודים הועילה ביותר שאת להם ביחס כלכלתם: במשך עשרים שנה האחרונות צלחה בידם לתפוש בידיהם לא לבד עסקי המסחר והמלאכה, אך גם נחלת אדמה, ובעזר הכלל הנודע: כל ישראל ערבים זה בזה, התחברו כמעט כלם — מעטים יוצאים מן הכלל — ויתאמצו יחד בכל יכלתם, לא להרבות במדינה ידים עמלות כבירות כח לעבוד ולמשא, רק למוץ לשד קצות העם, היותר רלים ורשים ביושב הארץ, ובזאת עוררו עליהם מחאה מצד האמללים, אשר התנגלעה בעשותם כלה ברכוש היהודים וירבו שערוריות.

הועד ראה והבין כי כל עמל הממשלה היה לריק להפר התבודדות היהודים במועדיהם ולהאיץ בהם להיות אזרחים מועילים, וכן היו לנגד עיני הועד כל האותות והמופתים בנידון שאלת היהודים אשר נקבצו יחד בלשכת שר הפנים ואשר אשרו וקיימו בעדותם הועדים שנמנו בהפלכים בענין הזה, אי לזאת בא הועד לידי החלטה גמורה, כי נחוץ לשנות ביחס היהודים את השטה שאחזו בה מחוקקינו בעשרים וחמש שנים האחרונות, לאשר היא מתנגדת לרוח תורת המדינה ביחס בני אמונות אחרות.

למראה התעוררות רוח רוב יושבי הארץ נגד השטה המסודרה של היהודים לנצל את העם, וגם קשי ערפם להזויק במעוזה תכונתם וסדריהם עפ"י אמונתם והשקפותיהם בהליכות חברת האדם (תורת הקהל), לא נשאר להממשלה רק העצה האחת להביא בחשבון את המצב הנוכחי, אשר אם היא למורת רוחה, אך הלא הוא עומד וקיים למרות חפצה ואי אפשר לשנותו בעוון ידה. ובכן מצא הועד, כי לפתרון שאלת היהודים הנוכחית נחוץ להביא בכור בקרת יסודית כל חוקי המדינה אדות היהודים. אולם כאשר פתרון שאלת היהודים יוכל לצאת רק מאת מחוקקי המדינה ואי אפשר היה להועד לבלי שית לב כי מצב השאלה הזאת בימינו השתונן מאד, לכן מצא הועד לנחוץ, מלבד אמצעים אשר יוציאו מחוקקי הארץ, להציע כאמור לעיל, איזה תחבולות לפי שעה, למען הרגיע את עם הארץ הסואן ברעש ורוגז ולעצור בעד הפרעות, אשר תוכלנה לפרוץ, לפי עדות הרשויות המקומיות, בקרב הימים — בקרוב ימי האביב. החלטה הועד הזאת מצאו שרי הפלך דרושה למטרתם. ואחרי אשר מצא הועד כי ישיבת היהודים בכפרים, שלטונם בנכסים קנאים או חכורים ולקחת אדמה בערבון ומסחרם במשקאות מביאות נזק להתושבים העקריים, על כן יחשוב הועד לנחוץ להשתמש בלי איחור ועיכוב בארבעת האמצעים הנזכרים הנוגעים בעסקי היהודים, ואלה הם:

(* הדעה הזאת המוצא ראשון בראשון בספרו "הקהל" ומוכח"ע הנהררים לישראל החיוקי בה עד כי נתאמתה בלב רבים ומשי המולכות, ומבלי שית לב כי המריבות והקטנות בכל קהלה וקהלה במדינתנו מוכיחות למדי כי אין שלטע בעדה וכל דאלים גבר, וכי דבר אין לקהלה אחת עם רעותה. וכדבר חברת כ"ח לא השתתפו ראטהשילד ומונטפיורי בעת הוסדה וזה האחרון לא היה חבר לה עד יום מותו. והכל יודעים כי מטרת החברה היתה רק להטיב מצב יהודי ארצות הקדם הרומנו והגמני, וכרוסיא לא היו לה עד היום חברים ואין שום יחס בינה ובין יהודי רוסיא.

1 לאסור על היהודים לגור מחוץ לערים.

עפ"י דתי המלכות נתן רשות ליהודים לצאת מתחום המוגבל למושבם, אך ולבד לעסוק באיזה מענפי המלאכה והמסחר, אולם כאשר לא פורש היטב בדינינו גבול למושב ישיבת קבע — להשתקע, ולישיבת ארעי—לגור, על כן יצאו בפועל סכסוכים בהבנת המושבים האלה, אשר הביאו לתת ליהודים ליהנות מהזכות הנתונה להם לגור בכל מקום, לא לבד במובנה האמתי, אך גם לקנות נחלאות ולהשתקע בהן כאזרח רענן, והנה הכיר הועד פעולת היהודים לרעה על יושבי הכפרים ביחס כלכלתם ומדותיהם, אשר להלן ידובר בזה בפרטית, ע"כ יחשוב כי נחוץ לכמל את המשפט ליהודים לשבת בכפרים, אשר בנידון זה אין דין מפורש בתורת הממלכה. והצעת הועד הזאת מיוסדה על הדינים העומדים וקיימים כולם, אשר לפיהם כמבואר בסימן 16 הלכות תעודות מסע, בכרך XIV, מדתי הממלכה, מהדורא 1876:

מותר ליהודים לשבת בכפרים בכלכי ווישעבסק ומאחילוב, מבלי היות להם המשפט להשתקע שם בחור אזרחים תושבים.

ואף אם האיסור הזה יבטל כלה את דתי המלכות העומדים וקיימים כיום, אך הועד יחשוב לאפשר לעשות השנים האלה, כן לאשר מיום ליום ישתונן יותר ויותר הפץ התושבים העקריים לקרוא בחווק יד דרור להם מעול היהודים, וכן הראיות מהומנות שאין לפקפק באמתתן, המוכיחות את הנזק ואת הסכנה אשר יביאו היהודים לאכרים בכפרים.

אחד מחברי הועד (הפרופ. אנדרעוועוסקי) חשב כי לא יאתה להציג את החוק ההוא בסגנון כזה, לאסור כלה ליהודים לשבת בכפרים ועוד להעמידו בראש החוקים לפי שעה. לרעתו: (1) יתנגד איסור כזה לסעיפים 2 גם 3 ויוכל לעורר בפועל שגגות רבות ללא הועיל ועוד למחסור, לאשר ההחלטה הזאת תוכל להיות מפורשת מאת קהל האכרים כצו אשר יעשה עליהם לחובה לגרש את כל היהודים מהכפרים; (2) יוכל איסור מפורש כזה בהחוקים לפי שעה להתראות כעין הגבלת זכויות כל היהודים באופן חמור מאד, שהוא אך למותר אחרי צאת החוקים 2 וגם 8; (3) גם חוק זה יעיר בלי איחור ועיכוב חשק בלב השוטרים, לבדוק בתמידות את היהודים ויושבי הכפרים אם יש להם המשפט לשבת שם, אשר בזאת יחלישו כח קהל עדת הכפרים ויוכל להביא שואה ושערוריות על היהודים.

בהעמיק הועד חקר על אדות משפט היהודים לגור בערים ובערי מצער וביחוד בקהלות הכפרים יחשוב לנכון לעזוב הזכות הזאת ליהודים עושי מלאכה רק בפרורים של בעלי נכסים, אולם בכפרים יוכלו לגור רק בתנאי שתסכים על זה ערת האכרים. — רוב הועדים בהפליכים מצאו לנחוץ לגרש את היהודים מהכפרים עפ"י המעמים האלה: (1) היהודים מתאמצים לשבת בכפרים, לא לעסוק בעבודת האדמה, ולא לאשר חיי הכפר נעימים וההוצאה מעטה מאשר בערי מצער, רק יען בשבתם בכפרים נקל להם לנצל את האכרים בחכרם חלקת שדה גדולה ויחלקה לחלקים קטנים להשכירם אחד לאכרים במקחים יקרים בעזר תחבולות מזמה, כגון ממכר יי"ש ונתינת כסף בנשך בגלוי ובסתר, בקניית תבואת השדה עודה בשבלים בערוגותיה; (2) לאשר מסוגלת ישיבת הכפרים לעסק גנבת סוסים והעברת המכס במקומות הקרובים לגבולי מערב.

כל הועדים בכלכי דרומית-מערבית מורים באמצע עוד על ענין רע ומוזיק אשר היהודים עושים בו והוא—הסרסרות לעזור לנצל את העובדים בזעת אפים, המוכרים בימי החורף במחיר מוצער את שכר עבודתם ועמלם בקיץ הבא ליהודי המקבל עליו להעמיד עושי עבודה לדורשית, וכה ישובו האכרים להיות כמלפנים עבדים, עפ"י תוקף שמרי התקשרות כדת וכדין. כי שכרו אותם העברים ויאסרום בקנסים גדולים לבלי יוכלו להפטר מהם וליהודים הסוחרים המשפט למכור את שמרי ההתקשרות לאשר יאבו.

ועדים רבים הביאו עדות שמאטיסטיקות על החלמותיהם, כן להוכיח כמה זיקו היהודים בסגנון עסקיהם, וכן להכיר תכונתם מנקודתה המוסרית. אותות שמאטיסטיקים בנוגע לממכר משקאות, אשר העסק בזה קשור בקשר אמיץ עם הלואה ברבית, יבאו להלן להוכיח כמה נחוץ לאסור על היהודים מסחר המשקאות בכפרים. אולם אותות שמאטיסטיקות אדות היהודים הנדונים במשפט על כל עון אשר חמא, לקוחים „מאוסף ידיעות שמאטיסטיקיים" הוצאת לשכת שר

המשפטים, המורה כי בשנת 1873, מכל האומות שנדרו בששה גלילות, (פטרבורג, מאסקווא, קאזאן, סאראטאוו, חארקוב ואדעסא) רק היהודים הם המרובים בנאשמים ונדרונים. וכה מספר האשמים שנדרו בשנה היא כבתי המשפט עולה:

1 יהודי מן 715 יהודים.

1 בן אחת הכתות הנוצרית (ראסקאלניק) מן 1700 מבני בריתו.

1 בן כנסת הנוצרית היונית מן 2701 מבני בריתו.

ועפ"י ידיעות משופטי השלום נדרו לעונשין בשנה ההיא:

1 יהודי מן 1372 יהודים.

1 מושלמני מן 1525 מחמדרנים.

1 בן כת נוצרים מן 1591 מבני הכתות.

1 בן כנסת הנוצרית היונית מן 1711 בני בריתם.

כיוצא בזה יוכיח האוסף השמאטיסטיקי לשנות 1875—1876 אשר בהקדמתו נאמר (צד IX): „חמאת היהודים נכתמה עפ"י מספרים מעידים על תכונת העם ונמיתו לעבור חוק בתי פקודות המלכות, לפרוע סדר ומושמר, להעיד עדות שקר, לעשות זיופים, לעקוב ולרמות וכהנה עונות רודפי בצע מעשקות.

גם המעשים שבאו בשנה ההיא לפני שופטי השלום יוכיחו, כי רמיה במסחר, עקבה, קניית חפצים בידיעה ברורה שהם גנובים, כל אלה הם עברות שהיהודים דשים בעקביהם ביתר שאת. וכן המעשים המפורשים בהאוסף השמאטיסטיקי משנת 1877 מאשרים ומקיימים את ההחלטות האלה.

אותות שמאטיסטיקים יותר ברורים יבאו להלן בהערה 3.

אולם אף אם יהנו היהודים ברחבה מכל הזכויות שנתנו להם, לרעת יושבי הארץ העקריים, בכל זאת יתאמצו בכל עוז להנצל מלמלאות חובותיהם למלכות: כה בנוגע לחלקם בהשכלה, הנה מספר היהודים נגד כל תושבי פלך יעקאטערינאסלאוו עולה שלשה וחצי אחוזים ממאה ($\frac{3}{2}\%$) וכבתי הספר הבינונים נמצאו תלמידים עברים כ"מ למאה נגד מספר הכולל של כל התלמידים בעלי אמונות שונות. (נמצא נהנין היהודים מכה"ס הכוללים על אחת שמנה נגד הנוצרים); ובפלך מבריא עולה מספרם נגד כל התושבים שלשה ועשיריה אחוזים ממאה ($\frac{3}{10}\%$) ומספר מבקרי בה"ס 28% (עד 9 פעמים יותר). כן עולה מספר בתי המשקה של העברים 98% מכל בתי המרווח אשר בפלכי ווילנא והוראדנא, ובפלכי הערסאן ומשערניגוב עולה 77%.

לעומת זאת בנוגע להמלט מעבודת הצבא בשנת 1881 נגלה ברור כי בפלך בסרביא ממספר 1505 קרואים לגורל נחסרו 594, או 39% ומנוצרים נחסרו רק $\frac{8}{10}\%$. בפלך משערניגוב נקראו עברים 764, ולא באו 364 או $\frac{8}{10}\%$ 47%, ומנוצרים נפקדו רק 3%.

בפלך הוראדנא נקראו 1937 עברים ומחם 662 לא באו והוא 34%, וגוצרים נחסרו רק 6%.

ולמען יהי באפשר לשפוט עד כמה יתאמצו היהודים להנצל משלומי מסי המלכות הנדרשים מכל בן מדינה, די להראות באצבע על פלך פאראליא, אשר שם על היהודים לשלם מס סך 73,906 רובל, העולה 89 ק' מכל נפש הכתובה בספר הפקודים. על חשבון הסך הזה ישולם מקופת מכס הבשר סך 69,158 רובל; ובכך נחסרו למלאות הסך הדרוש רק סך 4748 רובל, והוא מצער מאד לפי מספר נפקד היהודים ועולה מעט יותר מחמשה קאפ' לגלגלת, ובכל זאת נשארו היהודים חייבים במשך הזמן עד 1 יאנואר 1881 סך 16,495 ר"ב. בפלך מינסק הועל מס רק 15 קאפ' לגלגלת ובכל זאת עולה הסך שלא נשלם במשך מספר שנים עד סך 105,192 ר"ב, או 1.58 ר"ב לגלגלת.

נחיצות הדבר לאסור על היהודים לשבת בכפרים בלי שום איחור ועיכוב יוצאת משני מעמים: (1) לתת לעדת האכרים המשפט כעומדת בפני עצמה לקרב או לרחק מקרבם אנשים זרים שאין להם שום יחס וקשר לעדתם; (2) להיות לעדת האכרים עצה, נשענה על דתי המלכות

תמונת השר לאָרד מאיר נתנאל די ראָטטהשילד.

לתמונת הלורד ראטהשילד.

הלורד מאיר נתנאל פֶּאָן ראָטֶה שִׁילֵד הוא כעת בן ארבעים וחמש שנה, כי נולד בחדש נאוועמבר 1840. בשנת 1861, בהיותו בן עשרים ואחת שנה, נשא לו לאשה את ש"ב עממא לואיזא בת דודו הבאראָן קארל פֶּאָן ראָטֶה שִׁילֵד מִפֶּראַנקֶפורט דמיין, ויחדו זכו לנחלת ה' שכר פרי הבטן, כי נולדו להם שבעה בנים ובנות לברכה בקרב משפחתם. את שם הכבוד „באראָן" ירש מאביו ליאָנעל נתן פֶּאָן ראָטֶה שִׁילֵד, שהגיע למעלת האצילות ע"י קיסר אוסטריא והיה מנבחר הפרלמנט בלונדון. בח' יולי 1865 נבחר מאיר נתנאל מאת קהל איליסבורי לשבת בהפרלמנט. בשנת 1876 הגיע למעלת „באראָנעט" ברשתו שם הכבוד הזה יחד עם נחלת דודו סיר אנטאָני דע ראָטֶה שִׁילֵד שמת בשנה ההיא. ובח' יולי שנה זו (1885) נשאתהו מלכת בריטניא ותרוממהו למעלת „לורד", והנהו מעתה נחשב באבות הארץ—פֶּאָרס—אשר יכירם מקומם בבית העליון. הוא ראש בית האוצר הגדול אשר נוסד בלונדון לפני שמונים שנה מאת אביו הזקן מאיר דע ראָטֶה שִׁילֵד, וביתו זה מרום ונשא על כל יתר בתי האוצר אשר לשרי המשפחה הרוממה הזאת בערים הגדולות באירופא; הוא ראש בית הספר הגדול—פריסקאול—אשר ליהודים בלונדון, הוא גם ראש בתי הכנסיות לתפלה ועל כלם הנה השר הגדול הזה גם יהודי נאמן ודבק באמונת אבותיו, כרוב בני משפחתו השומרים דת אבותיהם לאות ולמופת בישראל. בזמנו הודענו את דבר בואו לבית העליון במושב הלורדים, בהשבעו שבועתו לארצו בראש מכסה ובשמו ידו על ספר תנ"ך כדת ישראל (המליץ, ש"ז 52 №). „נעים היה לראות את שליט האוצרות—הודיע סופרנו בהמליץ (ש"ע, 84 №)—בהתפללו ביום הכפורים בדוכס-פלוויס, זה בית הכנסת הגדול שבו הוא מתפלל בתמידות בימים הנוראים ובכל מועדי השנה, בעמדו „ליד החון קודם תפלת כל נדרי ובאמרו „על דעת המקום כו"ל! כל היום לא מש השר ממקומו „ולא יצא מפתח ביהכ"נ וחוצה. רק עמד והתפלל עד תום תפלת ערבית ויאמר קדיש יתום „אחרי אמו ז"ל, אשר מתה בשנה זו".

לא על נקלה זכו נבחרו עמנו להכנס ולבוא בבית המחוקקים בלונדון, ורבות עמלו טובי העם הבריטני עד אשר עלתה בידם להמציא את הזכות הזאת גם לאחינו ההם. בראשם עמד החכם הנודע החוקר אל כל תכלית בדברי הימים ט. ב. מאקאָ ליי, בהשתדלו בפה ובכתב, בבית המחוקקים ובבתי מועד, להטות לב ראשי בני עמו להכיר את היהודים לטובה ככל תושב ואזרח בארץ. בשנת 1833 נמלו מאת היהודים הגבלותיהם האחרונות, וזכותיהם הגיעו עד פתח בית הפרלמנט, עד ולא עד בכלל — כי גם בהבחר סיר ליאָנעל נתן דע ראָטֶה שִׁילֵד בשנת 1847 מאת עדת הסיטי לשבת שם בשמה, עוד עצרתהו השבועה הנוצרית שבוא אל הבית פנימה, בהדרש כל נבחר להשבע „upon the true fait of a Christian" (באמונת אומן של איש נוצרי), וכל ההשתדלות להשמיט את הרברים האלה מן הנוסח בעד מי שאינו נוצרי, לא הועילה מאומה — כי מדרך האנגלים להקפיד על כל מנהג מדיני הנהוג בארצם לבל ישתנה לעולם.

אחת עשרה שנה נרחה הבאראָן ראָטֶה שִׁילֵד מזמן לזמן ומתקופה לתקופה עד שנת 1858, בעלות המנוח בנימן ר' איזרא עלי להמנות בשרי הממשלה (הוא שזכה אח"כ לעמוד בראשה ולהקרא בשם לורד ביקונסֶפֿיעלר), ובהיות השר ההוא ראש מפלגת הקונסירואטיוויים עלתה בידו לעורר את כל אנשי שלומו אל החפץ להסיר את המכשול האחרון מדרך בני העם אשר מקרבו יצא ולהביא גם את היהודים בקהל מחוקקי ארצם — ומאז והלאה נחשב סיר ליאָנעל נתן דע-ראָטֶה שִׁילֵד בנבחרו הפרלמנט עד יום מותו, ועתה הנה זכה בנו אחריו לעלות עד המדרגה שאין למעלה ממנה: לשאת עליו שם הכבוד „לורד" ולהמנות באבות הארץ ויושבי מרום בבית העליון.

זכרון דברים.

נעתרתי לבקשת הגביר הנכבד הרק"ז וויסאצקע ובשמנה עשר לחדש סיון ש"ז באתי צפתה לסדר שמה עיניו המושבה "יסוד המעלה" הסבוכים ונבוכים מאד, וזאת חובתי ואעשנה להגיד לפני ועד המרכזי אשר לחברת חו"צ כל מה שראו עיני שמה בנוגע להמושבה הזאת ולעיני חפץ ישוב ארץ ישראל בכללו.

פרק ראשון.

מושבת יסוד המעלה.

א) האדמה ומשפחה.

מקום האחוזה בעמק הירדן מערבה, הנקרא בפי יושבי הארץ "אדמת הַת", על יד ים סומכי (מי מרום) לדרומו במקום שהוא הולך ומתרחב. שם חלקת האדמה הזאת בפי יושבי הארץ "חלקת איזבד", כי לפנים היתה כולה לנחלה להעֵרבים משבט איזבד וגם היום מחציתה לבני השבט הזה ככתוב למטה.

מדת אדמת איזבד כולה שלשים ושנים פָּרְגִים. הפָּרְגִין הוא כדי עבודת צמד בקר בשנה, לאמר כמאה וחמשים דונם ולבני יסוד המעלה מחציתה.

גבול המזרחי של החלקה הוא ים סומכי וממנו לצפת מהלך ארבע שעות, לראש פנה שלש שעות ולגשר "בנות יעקב" שעל הירדן—שעה אחת. הדרך ההולכת אל שפת הים מצפת כבושה ומסוקלת היום במצות הממשלה ולולא המורד הוקוף אשר בשפולי הר כנען קדמה היורד אל העמק כי אז היו עוברים בה גם בעגלות, אך יש תקוה כי בקרוב תצוה הממשלה וינטל גם השפוע הזה. אורך הנחלה ממזרח למערב כחצי שעה כי על כן יקרב גבול המערבי לצפת אף הוא בחצי שעה.

האדמה טובה ופוריה מאד, תכונתה: חומר וחול ורקב מעורבים במדה הראויה, ועינה כעין הקהאווה הקלויה; גבהה מעל לשטח המים כשלש אמות ובכל מקום שיחפרו ימצאו מים, כי על כן תצלח האדמה והיא לכל נטע ולכל זרע כדורשי מים כממאני מים.

אוויר המקום זך ובריא, גובה המקום מעל לשטח מי הים הגדול כשבעים פָּתַר¹⁾, כי על כן מדת חומו כחום שפלת יפו ואולי עוד מעט ממנו, כי הרוח היורד מראש הר חרמון המכוסה בשלג עולמים יצנן את האוויר מעט.

שכני המקום לימין: הערבים אשר לשבט איזבד השותפים באדמה, שוכני אהלים הם ואנשי מנוחה, ושלום להם עם בני המושבה; ומשמאל—המערבים, הם ערבים יוצאי ארץ אלג'יר, אשר עלו מארצם ויבואו הנה ויתישבו בתור חוכרים באדמת המלך. כחמשה עשר אלף גברים מהם בארץ סוריא והגליל, ואף קרוב להמקום הזה, בחרו למושב להם את אדמת אחזניה. במחיר מאה דינרי תורקי לשנה חכרו את המקום הזה הגדול פי שנים מאדמת איזבד ונפטרו מכל מום ומכל מעשור, משכנם על פני השרה בסוכות קנה וגומא המרוחות מכית ומחויץ בחומר ומכוסות במחצלות והיו להם למגן משמש ולמחסה מורם בקיץ ובחורף, האנשים האלה מהירי חמה הם וגם ישלחו בגנבה ידם ובכ"ז אין פחד מהם מפני הישוב שמה כי אין לך דבר העומד בפני הנהגה מושכלת וזהירות מחוכמה.

ב) משפט האחוזה אשר לבני יסוד המעלה באדמת איזבד.

האדמה נקנתה מידי חכם יעקב חי עבו הספרדי (ממלא מקום קונסול צרפת בצפת) ושותפיו במחיר 480 לירות צרפת. את כספו כבר קבל בפחות חמשים ל"צ ונתן להקונים שמר מכירה

¹⁾ מתר, או, מעטר, שוה לארשין אחד ועוד 4061 חלקים מעשרת אלפים חלקים בארשין, או ארשין ומעט

בב"ד של ישראל וכתוב בו אשר ביום שיביאו הקונים רשות מאת הממשלה לקחת שמרי מכר בערכאות על שמם מחויב לעשות זאת על הוצאותיו, בכלל ההוצאות האלה נכנסה תרומת הממשלה אשר תקח מכל מכר, חמשה למאה מסכום המכר. בימים ההם חשבה הממשלה את המחיר לפי הכתוב בשטר ואולם זה כשנה ושלושה חדשים צותה הממשלה לחשב המחיר לפי הערך אשר העריכה הממשלה את השדות מאז לענין תשלומי מס השנה, על פי הפקודה הזאת עלה סכום המכס מן 24 נאפוליון עד כדי 125 לירות תורקיות שהם 144 נאפ'. אפס כי הרשות בידי פקידי הממשלה המקומית להוריד מן ההערכה הזאת לפי ראות עיניהם. . . .

אדמת איובד לא נתחלקה עדיין להערביים לבדם ולהיהודים לבדם, כי שניהם שותפים בכל האדמה, ואולם מחובות המוכר לפיים את הערבים ולחלק את השדה חלוקה קבועה ומסוימה במצריה.

המכס הרובץ על חלקת האדמה אשר ליסוד המעלה עולה מדי שנה בשנה לסכום 1003 גרוש במטבעת המלך בחשבון תשעה עשר גרוש בסלע מגידית⁽²⁾, ובהשנה הזו צותה הממשלה לעשות גם מכס המעשר ברמים והמילוח על האדמה ועלה היום המכס כולו 4256 גרוש בחשבון הנ"ל.

ג) מה נמצא בהנחלה מלבד האדמה.

באמצע הנחלה משוך מעט לצד דרום נמצא גן אילנות וזרעים אשר יכיל ששים דונם וגבולו המזרחי הוא ים מי מרום והוא מוחזק ביד בני יסוד המעלה ואין להערביים חלק בו. מספר קמץ מנמיעות נמצא בהגן הזה גם בעת המקנה, והקונים החדשים הקיפוהו בחריץ ויוסיפו בו נמיעות זתים, תאנים, רמונים, אגסים, תפוחים, אתרוגים ולימונים וכיוצא בזה, ותול להם ההוצאה למאה דנרי צרפת, אך זולת החריץ לא הביאו בידם מאומה, כי היותם כמעט כולם לא נקלמו בארץ וגם שאר הנמיעות אכלו אמללו.

כמאה אמה מן הגן נגבה בנין אבנים, ארכו שמונה ועשרים מטר ורחבו עשתי עשר, ושלוש כפות בתוכו ובקיעים נראו בהאחת. הבית נגבה בראשונה לשם "מגורה" והקונים החדשים אמרו לתקנו לדירה ופתחו בו חלונות ויבנו על ירו תנור לאפיה ולא כלו את מלאכתם וישמרו עתה בתוכו השורים והכלים.

הערה: הבנין הזה עומד במקום אשר לפי הנראה היה בו ישוב יהודים, כי בעת אשר חפרו יסודותיו נמצאו בארץ שרידי בנינים עתיקים עשויים קשתות קשתות כמין חנויות, ועל שבר אבן אחת אשר פצצוה הבנאים מבלי דעת ערכה ראיתי בעיני החרות ככתב אשורי בדברים האלה: אדכר לשב דעביד חליותנו. המלה הזרה האחרונה תפטר לפי דעתי ע"פ חלוקה למג"ד לאמור: כמו "חנויותנו" כי כל השומע באזניו איך המערבים מדרבים יבין עד כמה קרוב החלוקה הזו, ובאמת גם מלת חל הנמצא בתלמוד הוראתה כמו חן, ומזה אשר נכתב בכתב אשורי נשפוש כי הכותבת הזאת מאוחרת מימי הבית.

בכל מלוא הנחלה אין אבנים זולת אבני החרבות אשר בהאדמה (לפי דברי יושבי המקום) ואולם כחצי שעה ימה בהר אבני גיר וכחצי שעה נגבה אבני הבשן, ואפשר להביאם בעגלה. אבני הבשן קשות להקטת כראוי ואף גם כבדות במשקלן מאד, אפס כי תמכנה להודווג אל השיר ולהתלכד יחד באבני הגיר.

ד) עבודת הנחלה ותבואתה.

כל הנחלה תעבד ע"י אריסים מן הפלחים לחומש, לששה פֶדָנִים מהם נתנו בני המושבה גם השורים והזרע ויקחו שלשה רבעים, הגן נחרש ע"י פלחים ויעבד בידי בני המושבה עצמם, הם זרעוהו ויקחו ותפוחי אדמה, ואת הירקות וכן את הנמיעות הרבות ישקו בהגליהם בדליות מים אשר ישאבו מתוך החפירות שחפרו בהגן, עמוק החפירות פחות משלש אמות.

⁽²⁾ סלע מגידית, או במבטא התורקי, מעודידיע" הוא מטבע של זהב בתוגרמה ומכלכל 100 פיאסטר ומקחו במטבע רוסית עפ"י הערכת המלכות 5.62¹¹/₁₀₀ ר"ב במטבע של כסף מזומן, ועולה ויורד לפי הברל הקרוז שבין רובל של נייר לרובל של כסף, העולה בזמן הזה לרובל ושליש ויותר, כגון המארק הגרמני נערך כהמלכות נגד מטבעת כסף מגידית 30⁸⁷/₁₀₀ קאפ', ומקח המארק ברז"ב של נייר — 50 קאפ' בפחות יותר. כמול.

תבואת האדמה בשנה הזאת לא נודעה עוד מרם וזרה הגורן, ואולם לפי מעוט הגשמים אין תקוה לענוה טובה בכל ארץ ישראל ויעריכו את הגורן בחמישים נאפ', גם בתבואות הגן אין ברכה ורכתה היציאה על השבח מחסרון עבודה והשגחה.

ה) בני המושבה.

אחות „יסוד המעלה" נחלקת לארבעה ועשרים חלקים ובעליה ששה עשר, שבעה מהם בצפת והשאר לע"ע בעיר מגורם במעזריטש (בפולין). כל בני החבורה הזאת, גם אם תעודות להם שדרו בירושלם שתיים עשרה שנה אך מוצאם הוא מעיר מעזריטש הנוכרת, וזלת האחד זר' שלמה מזרחי שמו שהוא ספרדי ויליד צפת, לאיש הזה היה חלק בנחלה במרם מכרה, ובהמכרה מכר מחלקו החצי והניח החצי לו ועתה שני חלקים לו. שבע המשפחות היושבות עתה בצפת הגן מסודרות לשמותיהן ולתולדותיהן בלוח מיוחד זה:

שמות אבות המשפחות.	אם בעל אשה.	מספר ילדי הבית ושנותיהם.				מספר העובדים.	מספר הנפשות הכל.
		זכרים		ונקבות.			
		מפגים	מנ—עד	מפגים	מנ—עד		
		מפגים	מנ—עד	מפגים	מנ—עד		
1 ר' פֵּיֶשֶׁל סאלימאן	1 ואשתו	5	22—6	1	— 20	8	3
1 ר' אברהם נגר	1 ואשתו	1	20	2	15—10	5	1
1 ר' שבתי	1 ואשתו	4	14—4			6	1
1 ר' חיים נפח	1 ואשתו	1	9	3	13—3	6	1
1 ר' יחזקאל הכהן	1 ואשתו	1				2	1
1 ר' יוסף מלמד	1 ואשתו	1				2	1
1 ר' שלמה מזרחי	1 ואשתו	1			7—12	4	2
7 סך הכל	7	11		8		33	10

בנוגע לתכונת האנשים במדותיהם אמרתי בראשונה לתארם אחד אחד, ונסוגתי אחור, מפני שאין דורשים בגנותם של ישראל ברבים, ואולם בכלל חובתי להגיד כי לא מצאתי בכללם קורת רוח, קטמות ומריבות של קטנות דמוחין וצרת עין תשלטנה בתוכם, ותפרצנה בהם פרצות וגרמו הרבה לרוע עינים, ואולם מעלותיהם אמנה אחד אחד.

ר' פֵּיֶשֶׁל סאלימאן איש כבן ארבעים מכויין מעשהו בחשבון ודקדוק ומשים לבו לשדהו ולעבודתה יתר מחבריו.

ר' אברהם נגר כבן חמישים, איש פשוט ורב כח וימ שכתו לסבול.

ר' שבתי הכהן כבן שלשים וחמש, רב כח ודם רותח וכשהוא עובד הוא חרוץ במלאכתו.

ר' חיים נפח עובד לכשירצה, כי עד היום לא עבד מאומה, והוא כבן ארבעים.

ר' יחזקאל הכהן כבן חמישים, איש תם וישר ונוח לבריות ואשתו כמותו.

ר' יוסף מלמד כבן ארבעים וחמש ראוי לעבודה.

ח' שלמה מזרחי כבן ארבעים וחמש, איש יקר ונכבד, אינו עובד עבודה בגופה של אדמה, אך יודע הוא האיקונומיא על בוריה ואף הוא מכיר ומודע להערביים שוכני המקום ובקי מאד בכל עניניהם ועל פניהם יכבד, וכל בני המושבה מודים כי האיש הזה נחוץ להמושבה מאד מאד.

יְתַבְּרֵנוּ וְיִצְרְפוּ רַבִּים.

בשעה שהארם כהול על הדבר לעשותו, מפני כי הוא מן הרברים שהנשמה תלויה בהם, למשל, האדם העושה מעשה להציל מן המפולת או מפני הרליקה, לא ירבה מחשבות, כאשר אין דעתו צלולה ושעתו פנויה להתבונן אל כל פרטי הדבר לחקרם ולהבינם כראוי, ורק כאשר תעבור הבהלה וסכנת נפשות, אחרי שלבו סמוך ובטוח כי מה שעשה עשוי, רק אז יחל להתבונן אל מעשהו מכל צדדיו ויחשוב מחשבות למנות חסרון ולתקון מעות, לשכלל פעולתו ולצפות צורתה למען יהי פעלו פועל למענהו והיו החומר והצורה מקבילות ומקבנות אל התכלית הרצויה. ואז, רק אז, יתן לבו לשמוע גם מה בפי המלעיגים עליו. השאננים והבוטחים אשר לא יפלו בנפלים ולהבה לא תבער בהם כזו לענו לו ולמעשהו והוא לא שעה אליהם כהיותו מרוד בהצלת נפשות ורק בשאפו רוח, כראותו כי הדבר אשר כוננו ידיו עומד על כסים נכון, רק אז יקשב וישמע דברי המלעיגים, לדעת אם יש בפייהם נכונה, או כי הות נפשם ידברו. אם יש ממש בדבריהם, יהיו לו לעינים ואם אך לצון חמדו למו, כאשר עליהם לא עברה הרעה או כי נפשם נחושה ולא ירגישו בצרה, וְרוק בפניהם ואוול לו להוסיף אמץ במעשהו.

ישוב א"י, אחרי ארבע שנות עמל ותלאה רבה, התכונן ונתבסס בימינו אלה במדה כזאת, אשר אפשר עתה למכונניו והעמלים בו לשאוף מעט רוח ולהתבונן אל פעולתם ולשים לבם אל דרכיהם ואל הקלקולים שהרכו עד כה ואל האפנים אשר כמו יפון עולם והתקונים הדרושים לחפץ, וגם לפנות ולשמוע את לעג השאננים אשר תתלו בחובבי ציון ויפערו עליהם פיהם בשחוק — לשמוע ולהבין מה השחוק הזה? אם שחוק מכאיב לב אשר סבתו חקר דבר לאשורו, או שחוק מהולל אשר ראשיתו רשע כסל ואחריתו הוללות.

מבוהלים ורחופים מכה יד אלהים הדופקת אותם יצאו חובבי ציון למצא מקום לאחיהם ומשכנות לעמם, כי מרה להם נפשם על אחיהם אשר פתאם חשך עליהם עולם מלא והם מתבהלים ומתרעשים, ולבכם התחמץ לגורל עם הרוח אשר מפני כי אין יסודתו בחומר ולא שרש בארץ גזעו, קל הוא אל פני כל רוח, — וימהרו אוהבי העם לבקש מנוח לאחיהם ולעשות עמידה לרגל ישראל וישאו נס ציונה אשר שם יגל כבודנו אף בשרנו ישכון לבטח. הם מהרו לצאת לישע עמם המדרף בלי חשך ופעולתם התנהגה בכבודות כאשר רבו המכשלות, ורק ברעתם כי פעולתם אמת ויאמינו בה, על כן לא רפתה רוחם ולא נפל לבם עד כי עמדו במרחב ופעולתם כוננה באיתן. קטנה ומצערת היתה ראשית פעולתם, עד כי חשבה למוט לרגעים, מעטים וצעירים היו חובבי ציון, ועיר שם ועיר שם, כשבלים בעמק רפאים, וקרא זה אל זה ודבר חד את אחד, וכמו לא נשמע קולם ולפעלם אין ידים, אפס לא אבד סכרם ולא בטל ספנים, כי גדול מאד כח המאמין בהרעה שאליה הוא נושא את נפשו — וחובבי ציון לא נסוגו אחור ולא בושו במבטחם. בכבודות ובעמל רב הלכו מחיל אל חיל לראות אל אלהים בציון ונספחו עליהם אחד מעיר ושנים במשפחה, ולאט לאט מעט מעט נערמו המחשבות, נקלטו הדברים ונצטרפו המעשים והי הקשר אמיץ. בחבלים וצירים הולידה המחשבה את הדבור ובעצבון וזעת אפים גמלה את המעשה, עד כי נראהו עתה ונחמדהו, כי תאר והדר לו. העולים הראשונים הקריבו חלבם ודםם וכמוח עצמותיהם שוקקו את ארץ אבותינו וחלבם ודםם ולשר חייהם העלו ריח ניחוח כאף נדיב מורם מעם ויפח רוח חדשה ונשמת חיים בהעצמות היבשות ויעמדו על רגליהם, ומאז רחבה ונסכה פעולת חובבי ציון ונתפשטה הרעה אשר נשאו והמיפו, עד כי רואים אנחנו היום כי לא יגעו לריק ובכל לב נוכל לקות כי הפעולה והרעיון ישגו עתה מיום ליום. נר אלהים נשמת ישראל הועלה בקרב עמנו כשלהבת-יה ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה אשר ירדה באש מן השמים ותתלקח בכל פנות העם; רוח

אבותינו רוח ממרום חזרה ונעורה והעירה את אחינו ותנמלם ותנשאם לשוב למקור ישראל — ואת כל זאת פעלו ועשו חובבי ציון! ועתה תגדל תקותנו כי רוחות רעות לא תנצחנה עוד את רוח העם ואהבת אחינו לארצם לא תמוש עוד, אף אם יתם רומם וישבת נוגש ותחדלנה כל חסכות אשר עד כה העירו ועוררו את האהבה הזאת. ואם תקותנו זאת תכוב חלילה ולמרות ההתעוררות הרבה והנמרצה אשר נראה עתה בקרב עמנו, ישוב העם להיות כאשר היה בשוב אליו ימים טובים מאלה — אזי אות נאמן יהיה לנו כי חלף רוח ישראל ואבד מנוס ואין ישועתה עוד! — ואבן-בחן ואת הקימו חובבי ציון!...

מפני סבות רבות מבית ומחוץ התנודדה פעולת חובבי ציון כנוד קנה במים עזים, כי רבה סערת הרוחות מכל עבר ופנה והאניה אשר העבירו בים צרה להעביר גאולים חשבה להשבר, ועל כן רבו מאד קלקולים, בדרך ומעות במעשיהם ובה נתנו פתחון פה לשונאנינו מגדינו אשר בקרבנו להרבות לעג ולהשליך שקוצים על כל הבונים בית ישראל ולהסב לב העם מאחריהם. והנה כל זמן שהיה הדבר במצב הזה, מצב המעבר, אי אפשר היה לגלות על עון חובבי ציון ועל קלקולי מעשיהם, לבלי תת יד לפושעי ישראל, לבלי ישמחו ערלי לב ולא יעלו בווי קדש; וגם אי אפשר היה אז להשיב דברים על הלעג השנון, הלצון והבוז אשר שפכו עלינו השאננים והבוטחים, לבלי התגרות במ כהיות השעה משחקת להם, כי אז באותה שעה צדקו בלעגם כאשר יצדק בכלל המוציא את כל רוחו בראותו חצי מעשה ולא יבין לאחירתו, והתשובה היותר נצחת היא רק המעשה, ועל העושה אפוא רק להתאזר עוז לבלי יבשל כח הסבל ולעשות מעשהו חרף שאפיו ואז יבוא המעשה ויטפח על פני פושקי שפתים. ולכן עתה בהגיע פעולת חובבי ציון, אם לא למרום קצה, אבל למצער לפנה מיוסדה בעוז, שכל הרוחות הרעות לא יזיוו אותה, עתה יכול נוכל לשוב ולבקר אחרי מומים וחסרונות שבפעולת חו"צ עד כה למען דעת מה לעשות בעתיד, ויכול נוכל להפנות לבנו לשמוע מה כפי המלגלים, למען יראו אחינו שאין כדבריהם ממש ולא יהיו לנו למכשול ולפיקה.

פעולת חו"צ אהובה וחכימה לי ודברי על אדותה הם לי לעקר, ולכן אניחם לאחרונה ואדבר בתחלה על הטפל, על המלגלים; משום „אגב אורחך לבעל דבכך אישתמע". המלגלים על עבודת הקדש ופעולת חובבי ציון רבים המה ושונים למיניהם, אלה אשר דברי שונאנינו להם לקו, וחרפו את מערכות ישראל, כי נרפים הם בני עמנו ולא יצלוה לעבודה. רעה חולה כצרעת ממארת דבקה בנאורינו להביט עמל ואון בישראל וזאת פעולת שומגינינו אשר תמיד יחפשו עלינו עלילות ברשע ולוקחים הם את היהודי כמו שהוא, נרדף ורצוץ מחוקים מעיקים, בווי ונבאש מחרפת צוררים, את היהודי שהכל אסור לו ונדרהף מכל ענין וחפץ, את היהודי יליד הגזרות וההגבלות, החרפות והנאצות — ואת היהודי הזה זרימו על נס ויאמרו: אלה אנשיך ישראל! והנה צוררינו מחוץ עושים כזאת בכוונה להרע ואינם חפצים בתשובה, בידעם אותה בעצמם, ועל כן לא ימנעו לקחת לעושי דברם את רבים מהיהודים, בידעם הריצותם ואמונתם. אבל מגדינו מבית אומרים כזאת רק מפני שכן נסו לשמוע ונתאמת הדבר בלבם, ועל כן ירחיקו מעל גבולם את בני ברית, באמנם כל היום כי אין תקוה מיהודי העצל ב ט ב עו, מואם בעבודה מט ב עו וחפץ רק בלחם הקלוקל, ואומרים כזאת בפה מלא למרות חקי הטבע והבריאה, למרות דברי ימינו ולמרות השכל הישר, כי יען נשתנו על בני ישראל סדרי עולם נשברו עליהם גם חקי הטבע והשכל. כל בני תבל ושוכני ארץ יתגאו איש איש בעמם ולאומתם, יען כי העם עם הוא, ועם בני ישראל עשוק ורצוץ כל ימי עולמו וחי בחסד וברחמים, ולכן בשעה שהחסד מתפשט והרחמים גוברים בעולם נמשכים מקבלי החסד אחרי מטיביהם ויחשבו לכפית טובה בראותם שלא נתפקקו עוד כל חוליות שבשדרה אשר בגוף האומה להתקפל ולהשתוחח. ובשעה שנפסקה השפעת החסד וגברו הרינים נודעונו המקבלים וישפכו מררתם ויכלו חמתם בעצים ובאבנים — באלה המוני בני ישראל הנדכאים והחלכאים, כאלו הם האשמים בהפסקת החסד והם הם במעשיהם הפכו מדת הרחמים למדת הדין. והנה על התאונה הראשונה שבני ישראל אינם מוכשרים לעבודת הארמה, אם ראוייה שמוות כזאת או רשעה כזאת לתשובה, ענה עתה הנסיון מהקולוניות שנוסדו בא"י, כי אין פוצה פה ומצפף להתלונן על העובדים

כי אינם מוכשרים לעבודתם והקורא את מכתבי הציור הנאמן ה' וויסאצקע יראה כי גורל הקולוניות שברע הוא ערנה איננו באשמת העובדים כי אם בחוסר האמצעים, וביזה לא חובבי ציון האשמים כי אם בעלי הכיס שבו צרור וקשור לב נטילי הכסף וקשה מאד להכניס בקרבו אהבת ישראל. ועל התאונה השניה, כי בני ישראל הם בעלי מדות נשחתות, מעשיהם מקולקלים ודרכיהם רעים ותכונותיהם מגונות ואינם מן הישוב ואי אפשר לצרפם ולעשותם לעם בעל גמוס, על זה כבר ענתה כנסת ישראל זה אלפי שנים: „שחורה אני ונאווה, אמרה כנסת ישראל: שחורה אני במעשי ונאווה אני במעשי אבותי“ (שמות רבה, כ"ג) לאמר: היהודים כמו שהם עתה שחורים ובעורים הם במעשיהם, אך לא מפני סבה פנימית שמוצאה ממקור ישראל, כי אם מפני סבות חיצוניות שהביאו אותם לידי כך, ובסור הסבות האלה, בהיות ישראל לעם ככל עם תשבנה אליו כל הסגולות הנחמדות הממונות ומבועות בקרבו פנימה על ידי חוקי הישרים והצדיקים ותורתו כלילת יופי, כי עם ישראל בעקרו ויסודו עם סגולה הוא, עם געלה ונפלא במדותיו הטובות אשר המביעה בקרבו אמונתו הצרופה במהרת הקדש. ואם יצלח חפץ ה' ביד חובבי ציון ועם ישראל יחיה חיים עצמיים וישוב למקורו המהור וישב מצרף ומטהר ויטהר וינק — והנה דודי צח ואדום דגול מרבבה! אמנם כן נפש היפה נרתעת לאחור בראותה כי עם סגולה ירד מגדולתו, נשבת ממהרו ויהי לעם רועה רוח ותועה לבב ומשחתו מוס בו, אבל לכל אלה המקום גורם והמעשה מכריח: „משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות המבוי עשה שלו והאומנות עשתה שלה — יצא לתרבות רעה“ (ש"מ"ר, מ"ג) וגדולה מזו אמרו (ספרא פ' אחרי): „מנין למקום שישבו בו ישראל שהתעבו מעשיהם יותר מכלם? ת"ל אשר ישבתם בה לא תעשו, ומנין שישיבתם של ישראל לגרמה להם לכל המעשים הללו? ת"ל אשר ישבתם בה“ ועל כן החפצים במזבתם ובתקונם של ישראל חותרים בכל עז להרחיב צעדיו, להוציאו מן המבוי ומן האומנות הבלויה ואז יהיה בן בכור ישראל לבן יקר והתברכו בו כל גויי הארץ, ובאשר צר המקום לבני עמנו ברחבי תבל, ובכל חללו של עולם העשיה יוקצע לו קבוא מיוחד ומעשה מיוחד כמו לפלימ נבזה, אין תקן אחר כי אם לעשות אותו לבעל הבית והוד והדר ישנו עליו בתפארת אדם ויראה פעלו והדרו. ומה נואלו אלה הדורשים לשפר בתחלה מעשי ישראל ולתקן בתחלה את הדת ואחרי כן את החיים. בריאה כזאת אפשרית היא רק לצרף הצר צורה על הבתול אשר ממקום שהוא חפץ מתחיל, ברצותו ממיל קרבים ובני מעים במרם יצר את הגוף ומשח בשר את הלשון במרם שם פה, אבל עם חו לא יולד ככה, על העם החי לחיות חיים עצמיים ואז יהיו מעשיו מעשים עצמיים, ואלה יולידו את הדת המתקנה לפי הליכות עולמו.

ויש מן המלגלים הקוראים תגר על הלאומיים, חובבי ציון, כמענה כי רוצים הם, הלאומיים, לבטל את „הציזיליזציה האירופית“. אך תם אנכי ולא אדע פשר הדבר הזה, כמדומה לי שאין אחר מחו"צ שיש לו מוח בקדקדו אשר יאמר בדבר הזה. חובבי ציון אינם מאמינים ואינם יכולים לבטוח בהציזיליזציה האירופית כי תסך לראש בני הגולה בארץ גלותם, וזה לא מפני שמופרים הם בעצם ההשכלה כי אם בהמשכילים, יען הורה הנסיון באותות ובמופתים ובמוראים גדולים כי ההשכלה האירופית איננה מכשרת את המשכילים האירופיים לתת את זכות ההשכלה לכל הנכבא בעלם. המשכילים האירופיים אינם שומרים את תורת ההשכלה ומצותיה ובוגדים בחקיה השוים ומשוים את כל בני האדם. יושבי חשך וצלמות אשר תחבאו בבתי כלאים אינם במורדי אור ויודעים הם כי שמש צדקה לא תפלה בין גבר לגבר ובאר פניה חיים לכל חיקום אשר על פני האדמה, אבל מתמרמרים הם על רואי השמש אשר בחוקה לקחו למו קרניה להנות לאורה ולהתענג על זיו כבודה ויצורו למרחפות את חבריהם ללכת חשכים ואין נוגה. אנכי איננו מכיר את כל חובבי ציון למפלגותיהם ואולי יש בהם מתלהבים אשר בהתמרמרם על תעתועי „המשכילים“ יזעקו חמוס גם על ההשכלה ובאפס כי עז יצרחו מר: הכל הבל! שוא עבוד את ההשכלה, מה בצע כי נשכיל אם נלך קדורנית. אבל מתלהבים כאלה ישנם בכל אומה ולשון בעת תמוס רגל החברה וכלנו יודעים וזוכרים את קולות המהבילים והפחוזים אשר בהספחם אל עושי המלאכה לתקן עולם צעקו והריעו, „הלאה ההשכלה הבורשוזאית!“

וכן נאה ויאה למו כי נקל להם עתה להיות מהעוסקים בצרכי צבור בלי כל חכמה ומדע ורק בקולי קולות: הכל הבלים, הכל הבל! אבל מי ישים לב למו ולזעקתם? חובבי ציון האמתים יודעים את חובתם וברצותם לבנות בית ישראל יודעים הם כי רק בחכמה יבנה בית וברעת חררים ימלאו. האדם המובלע בין הבריות יוכל אולי למלאות ספקו במעט חכמה או בלי כל חכמה באשר שבתו בתוך חכמים והם יעמילו והוא יהנה. האדם ההמוני נוסע במסלת הברול אף אם איננו יודע סוד הקיטור ושולח דברו באמצעות התלגרף אף אם איננו מבין רוי העלעקטרי, וכן יעשה כל מעשיו לפי המוכן ומתוקן לו ע"י אחרים, אולם חובבי ציון בוני בית ישראל ומתאמצים לכונן מושב חדש, יודעים ומבינים המה כי עליהם לגבר תילים ביתרון הכשר חכמה ודעת לכל סעיפי המעשים והעבודות, והם הם יתאזרו עוז ויחגרו שארית כחם להסב את שמש הציויליזציה ונגוהות ההשכלה להיות נר לרגלם ואור לנתיבותם בתקותם כי תזרח למו שמש צדקה ומרפא ונגהה יגהה מזור מעני וכואב ותעלה ארוכת בת עמנו. וכל האומר כי חובבי ציון בוגדים בהציויליזציה, אות הוא כי איננו יודע מה הפץ חובבי ציון ואך הות נפשו ידבר. או אולי כוונת המתרעמים היא כי הלאומיות בעצמותה כפי מובנה מתנגדת היא להציויליזציה, באשר הלאומיות תגביל את האדם מחברו בעוד אשר הציויליזציה מאחדת ומאגדת את כל בני האדם לאחים, — האומרים כזאת שונים הם בעצם הכוונה של הגבלת הלאומיות. אין איש בעולם אשר יאמר כי יש בכח כל החכמות והמדעים ותורת המוסר יחד לעשות את כל בני האדם לאחים ממש, עד כי לא ירגיש האדם בנפשו שום חבה יתרה לאח מבטן על אח בן אדם. כל אדם אוהב הוא מתי מספר ממקורביו, מיודעיו וחבריו ומרעיו, אבל אוהב הוא את בניו, את אחיו מלדה ומבטן יותר מכלם ואין מי אשר יאשימהו כי יחטא להציויליזציה, ורק אם באהבתו את אחיו מבטן יפלט חמס ידים להסיג גבול אחרים, רק אז חטא יחטא ונכתם עונו בספר החיים. הלאומיים מבני הארץ שאנחנו קוראים עליהם תגר הוא מפני שרוצים הם לכבוש למו ורק למו זכות יתר האנשים במשפטי החיים, אבל לא ירגו לבנו ולא נביש כל און אם ירגיש הלאומיי בלבו נמיה לאהבה את בן לאומו יותר מכן אומה אחרת. הלאומיים חובבי ציון אוהבים המה את בני עמם אחרים, שהם אחים באמונה, בתורה ובמצוה בנמוסים ומנהגים, אחים בצרה, במדות ותכונות הנפש, וכל אלה יקשרום באהבה ואחזה, אבל לא נואלי ולא יעלו על לב כי בזה יתרון למו בזכויות האדם על כל אומה ולשון, וכל איש מישראל יוכל לערוב עקבה כי אם יהיו ישראל שרוים על אדמתם לא יגרשו את בני הנכר מקרבם כמו שעושים עתה האירופיים הנאורים. — הלאומיות אינה מתנגדת אל הציויליזציה, כי אם תפצף ותקק על ידה. התורה מתשת כחו של אדם והציויליזציה מכשרת ומסגלת את הלאומיות להיות מרוצה לעם. וכל האומר כי הלאומיות מתנגדת אל הציויליזציה הוא כאומר שאין האדם יכול להיות יריד ורע לאנוש כערכו מפני שהוא אוהב את אחיו וקרוביו, או כי אין האדם רשאי לאהוב את בני משפחתו באהבה יתרה על כל בני האדם, אשר כזאת יאמרו אמנם אחרים מבעלי ההויה האוחזים בקרנות הקומזונים, והם יודעים למשוגעים. ותורתנו אשר צותה לנו חוקים מיוחדים בין אחים בני אומה אחת, כמו דיני עבדים ונשך, לא מצאה זאת למניעה וסתירה אל המצוה הכללית: ואהבת לרעך כמוך, שבפירוש המצוה הזאת אמר ר"ע (ילקוט בראשית): „שלא תאמר הואיל ונתבזתי יתבוה חברי עמי, הואיל ונתקללתי יתקלל חברי עמי, אם עשית כן דע למי אתה מבזה, בדמות אלהים עשה אותו“, ומכש"כ כי מבזבז לנו נמיו לכל אדם. ויש מן המלגלגים המוכיחים לדעת כי אי אפשר כלל להושיב את היהודים בא"י, מפני סבות רבות המעכבות בדבר, כמו גורת השולטן, שוממות מקומות אחרים ומשוכות תושבים אחרים, קושי העבודה וכדומה. אבל ישנם שני מיני „אי אפשר“ — מצד הדבר בעצמו או מסבה חיצונית. למשל, אם יאמר אדם לעשות סולמות בשמים ולבנות מעלות ולכונן ישוב אל פני הירח או לחרוש בבקרים את הים הגדול, זהו אי אפשר מצד הדבר בעצמו וסבה כזאת איננה עוברת כל עוד אשר יעמדו שמים וארץ וחוקי הטבע, אבל אם סבה חיצונית מעכבת, כמו אדם פלוני, רחוק מקום ומרח ומשא רב להשיג המבוקש, הסבה הזאת היא רק זמנית ועוברת, ומה שאי אפשר עתה אפשר לאחר זמן, ומה שאי אפשר במעט עמל אפשר הוא בעמל רב ביגיעת

בשר ונפש, והיכלת בזה תלויה איפוא ברצון האדם החזק הוא הרפה. מה שאי אפשר לאדם לעשות ביום ובשנה אפשר לו לעשות במשך שנים רבות; מה שאי אפשר לאדם זה, מפני שבשל כח הסבל שבקרבנו לעמוד לפני כל המעצורים והעכובים שהוא פוגש בדרכו, אפשר לאדם אחר אשר אמונתו במטרת מעשהו תשגבה עוז להתגבר על כל מכשול ולא יאבד לבו אם יאבד זמן רב וכח רב עדי יגיע למחוז חפצו. ובכן איפוא היכלת תלויה ברצון — והרצון תלוי בהכרח הפנימי הכופה את האדם ומכביד עליו אכפו לעשות את הרבר. ומה שנדמה לאי-אפשר בעיני האדם שאינו מוכרח, הרבה בהשגת הרבר, נראה כאפשר בעיני האדם שכל חייו תלואים באותו הרבר. ועל כן — אחרי אשר א"י היא במציאות תחת השמים ואחרי שרצון חובבי ציון חזק מאד לבל ייעפו ולא יגעו כמעשיהם וזה, מפני שרואים בזה הכרח גדול ונורא למציאת עם ישראל וקיומו — הנה הרבר אפשר ואפשר. לא ליום ולא ליומים כי אם לדור דור היא עבודת חו"צ וכל עמלם ויגיעם הוא לעורר את רוח העם בקרבנו ולהעיר בו את האהבה לעצמותו וכי יבין וידע מדוע נשתנה מכל אומה ולשון ויכסף וישתוקק ויעשה ויפעול בכל עת מצוא להגיע למטרתו ותעודתו. „והחכמים" המוכיחים לדעת אי אפשרות ישוב א"י מפני סבות חיצוניות, לא ברעת ידברו כי אם למען עורר שחוק להניא את העם ולהכשילם. על החכם המתנגד לאיזה דעה, להראות בעליל ולהוכיח כי הדעה היא דעה כוזבת היא ובשקר יסודה, אבל ללבש שפתים ולהכות בלשון אין זה מעשה חכמים כי אם מעשה נערות או מעשה לצים. ואם אך אמת הרעיון והדעה אמתית ביסודה, אם אך לא יוכלו המלגלגים להוכיח ולהראות כי שוא ושקר היא הדעה של תעודת ישראל, אם לא יוכלו להוכיח ולהראות כי אי אפשר לישראל להיות לעם בזמן מן הזמנים, אם אך לא יוכלו להגיש עצמותיהם ולהשכילנו בינה לסתור דברי המכירים ועוד הלאומי ותעודת ישראל — הנה כל דבריהם על אדות אפשרות ואי אפשרות ישא רוח יקח הכל. וכבר ראינו דברים שחשבנום לבלתי אפשרים והם יצאו לפעלם בכח אמונת הפועלים העוסקים בהם, וחובבי ציון מאמינים בעוד ישראל והאמונה הזאת תוסף להם אמץ לגבר חילים יום יום לעשות ולהשכיל, „ואין הגלויות מתכנסות אלא בשביל האמנה" (מכילתא) והם אמרו (ב"ר ויצא): „לא האמין ולא עלה!"

וישנם עוד מלגלגים אשר לצון חמדו להם להתל בחו"צ, על כי אינם עולים בעצמם לא"י ורק את העם הם מעוררים לעלות. על לצנות מגונה כזאת אין מן הראוי לענות, ע"פ מצות המלך החכם. ולולא בעינינו ראינו שמות כזאת בדפוס ולולא באונינו שמענו דופי של הכל כזה מפי אנשים אשר בכל ענין וחפץ נכבדים הם ורק בישוב א"י מפני שהוא בשפלות ובזיון מתירים הפקחים לעצמם לאמר כל שמות והכל ויחשבון לחכמה, כאשר כן יעשון צוררי היהודים בפערם פיהם לבל יחק לגנות את ישראל בכל אופן שיהיה, — כי אז לא יכלנו להאמין כי אנשים יהודים יתירו לעצמם לחזות מהתלות נמכזות והוללות כאלה הראויות רק לאיש שלבו גם ודעתו זחה עליו משמחה יתרה. והאם לא בערות וסכלות והוללות היא לשאול שאלה כזאת? כל סופרי עם ועם בראותם את אחיהם נתונים בצרה מיעצים הם עצות להמיב מצבם, ואם, למשל, ייעצו להאכרים עובדי האדמה המתרוששים והאובדים, לבחור למו מקום אחר לשבתם, האם עלה על לב איש שמוח בקרקדו לשאול: מדוע לא יצאו הסופרים בעצמם? — אחינו נתונים בצרה ונכרתה כל מחיה ואין מעמד ואוהבי העם ראו את א"י כי טובה היא ומשיאים עצה להעשירים בעם לקנות להם אחווה בארץ והיתה הרוחה לעובדים אובדים, וחובבי ציון ראו כי עם ישראל תלוי על בלימה בארצות פזוריו ועד עולם לא תהיה לו תקומה אם יהיה נודד בגוים, לכן מעוררים הם להחיות רוח ישראל כי יהיה לעם ע"י שיתכונן הישוב בארצו וישב תחתיו. ובאשר יסוד הישוב הוא רק בעבודת האדמה בראשיתו ובכל מלאכת חרש וחושב בהתפתחה לאט לאט, לכן מעוררים חו"צ כי יבחרו את המוכשרים לעבודה לכונן בהם יסוד המעלה והישוב. ומה מגונה אפוא הלצנות הנמכזת: מדוע לא ילכו חו"צ בעצמם לעבוד! — אוי לך, עם אובד! אם יש בקרבך אנשים כאלה אשר ירשו לנפשם להתל כך ולשחוק על משבתוך בקלות ראש ולצנות נבערה, בעת שדמך שותת לארץ!

מפח נפש הוא לראות הבו ולעג השאננים וכל הלצנות וקלות הראש שניהגו באומה
חשובה בניה בעצמם, אך גם צד טוב יש בלעג הזה, כי ע"י שהמלגלים הרימו קולם בשחוק
גדול בעת שחו"צ עשו מעשיהם בחשאי, עשה לו הרבר כנפים והמלעיגים בעצמם עורו להפיץ
הרעיון אשר הרו והגו חובבי ציון להעלותו על שפת לשון ויהי לשיחה, עד כי לאט לאט
נקלט בלבבות השומעים והקוראים אשר אמנם שחקו גם הם בתומתם, אבל בבוא הרעה ותגע
עד נפשם שבו להתבונן ועם לבכם ישיחו אולי לא צדקו המלגלים, ואם התחיל אדם לשמוע
קמעה סופו משומעים לו הרבה" (ספרי). ויש אשר החלו לפסוח על שתי השעפים, ובבוא
השמועה כי הצליחו חו"צ במעשה, התאמרו כי גם המה חופכים את ציון, ואם לא מוכה השמועה,
שבו ויניעו ראש אחרי חובבי ציון, וכן הם תלויים ועומדים לראות מה יעשה, למען ידעו במי
לבחור והם הם בני תרח שבקרבתו, אחים להרן הנוטה לכאן ולכאן, "אם נצח אברהם אנא אמר
מן דאברהם אנא ואם נצח נמרוד אנא דנמרוד אנא" (ב"ר ל"ח), ובין כה נתפשטה הרעה והועילה
מאד לפעולת חו"צ, כי תזכר ותפקד לרגעים, וחו"צ שמעו את הלעג ויאמרו "גם זו למזבח" —
כי "אין דור שאין בו לצנין, בדרו של דוד מה היו פריצי הדור עושין? היו הולכים אצל
חלונתיו של דוד ואומרין לו: דוד, דוד! אימתי יבנה בית המקדש? מתי בית ה' נלך? והיה
דוד אומר: אף על פי שמתכוונין להכעיסני יבוא עלי אם לא הייתי שמה בדבריהם, דכתיב,
שמחתי באומרים לי בית ה' נלך" (ירושלמי ברכות פ"ב). ככל הדברים האלה קרו את חו"צ והם
חשבו למזבח. ומן המלגלים האלה שבו רבים עתה לדרוש בשבח הארץ, כי ראו שלב העם
פתוח לאמרי נועם ונחמות, וכי הצליחו חו"צ במעשיהם, והמלגלים היו במשך הימים למו"לים
או מחברים ועליהם לעשות קורת רוח להעם שפרומתו מצויה, אך כי לא יתנם לבם להורות כי
שגו ברואה וכי לחנם שפכו המים והכלימו את חו"צ בדברם מגבוה בנפש שאננה על המקרישים
בהם ועתם ועטם לישוב א", לכן התחכמו המלגלים הגאיונים לאמר כי חו"צ "הראשונים" היו
בעלי דמיון ובחורים מתפרצים מן הישיבות, ורק עתה, עתה בא דבר הישוב למדרגתו
הראויה ויש תקוה לאחריתו. אך כאשר אין בזה כי אם רוע לב להכחיש את פעולת חו"צ,
שהם רק הם גרמו והסבו להביא את דבר הישוב למדרגה כזאת עד שהתעורר הנדיב להושיע
את העובדים האובדים, ואך רשע כסל ויהירות מצד המהתלים המלעיבים בהבחורים, המתפרצים
מבית המדרש", לכן אעזבה אותם, כי חו"צ אינם רודפים אחד כבוד המעשה, כי אם להושיע
לאחיהם ולעמם, ואם יכירו פעולתם או לא — אחת היא למו, ואינם דורשים כלל וכלל כתבי
תהלה ממו"לים כאלה להכיר פעולתם, כי מי יודע מה ילד יום? אם ליום אחד יתקלקל אולי
דבר הישוב ושבו המו"לים אחי הרן לחזק ידי נמרוד וע"כ אין עבודתם נאמנה ותהלתם ותהלתם
אחת היא.

ויש מלגלים הכובשים שנאתם לציון ומתראים כאוהבי העם וחסים על ההפסד המרובה
היוצא מפעולת חו"צ, כי מתעים הם את העם בשוא לשעות בדברי שקר ומלהיבים את המוחות
בניצוץ אור מעץ רקבון, והמלגלים האלה קוראים לחו"צ: עד מתי תהולו? שוא לכם
מהבילים תועים ומתעים! — "להרואנים" האלה פן חלילה ויליכו חו"צ שולל את העם בהבליהם,
נשיב אמרים במשל אשר אבותינו ספרו לנו: אב ובנו התוכחו כל הימים במה שיהיה אחר
המות ולא נצחו איש את רעהו. האב היה ירא וחרד לדבר ה' ועם קדושו נאמן והאמין בכל
ההפלות וההזיות ע"ד הגיהנום וכף הקלע וכל יסורי הרשעים, והיה עושה כל מה שבכחו להנצל
מדינה של גיהנום: ענה בצום נפשו, פזר נתן לאביונים ומלחמו לדל ויקדש את עצמו במותר
לו ונזהר בכל פרטי המנהגים ודקדוקי ישראל. ובנו היה חפשי בדעות ומוקל גמור בכל מ"ע
ול"ת, באמרו כי אין גיהנום לעתיד לבוא, לית דין ולית דיין. וימים רבים התוכחו וכל אחד
הגיש עצמותו כי אתו הצדק, והיה כי קצרה נפש האב בעמלו בראותו כי לא יוכל לקפח את
בנו בוכחו עמו, אמר אליו: שמע בני! הנה אין קץ לדברינו, מה שזה בונה זה סותר ואין
להציל דבר אמת, אבל הלא בוא יבוא קץ כל בשר לשנינו ונבוא לעולם האמת, והיה אם
אתך הצדק הנה לא הפסדתי מאומה, כי עלי רק ילעגו וישחקו לי כי הייתי שומה כל ימי
וצערתי את עצמי בהנם, ובכל זאת הלא בשמותי זאת עשיתי גם מעט טוב בגללה: נתתי צדקה,

לחם לרעבים, הכנסתי אורחים, גמלתי חסד וכדומה, ואם לחנם סגפתי את נפשי, הלא רק שומת הנני ולא יותר — אבל מה יהיה אם באמת אתי הצדק ויש דין ויש דיין ויש גיהנום ומלאכי חבלה, הלא אוי ואבוי לך ולאחריתך! — כדברים האלה הנני אומר אליכם, מלגלגים הבעסים על תעתועי חובבי ציון, — הנה עתה אין להוכיח בינינו מי השונה ומי הממיב לראות, אבל הלא בא יבוא היום אשר יראה לדעת חשבון כל המעשים, והיה אם הצדק אתכם, הנה לא הפסדנו מאומה ולא גרמנו כל נזק ולא עשינו רעה, כי רק שומים היינו ובשמותנו זאת נפחנו בנפש העם רוח ישראל ובין כה התלקח ויזק אהבת עמנו בלבב רבים, רבים התעוררו להכיר ולהוקיר את תורת ישראל ודברי ימיו, רבים התעוררו ללמוד וללמד את בניהם שפתנו הקדושה וכדומה מן הדברים שהסבו חו"צ באולתם ובשמותם לדמות כי בא עת, עת בית ישראל להבנות, — אבל מה יהיה אם יהי נועם ה' עלינו חובבי ציון ומעשה ידינו יבונן — הלא אז לאלה ולקללה תהיו על כל הרעות אשר גרמתם: כמה דמים שפכתם, כמה טובות אבדתם, כמה נפשות הרחתם — הלא עליכם ישומו ישרים והייתם לשמה ולשרקה ונארים במארת מאת כל עדת ישראל — אוי לכם מיום הדין, אוי לכם מיום התוכחה — רגזו ואל תחמאו!

אם כל הבון ולעג השאננים ושחוק מהתלות לא הכאיבו את לבב חו"צ ולא הרפו ידיהם, והם רק ראו ותמהו ונאנחו כי במצב כזה, בימי צרה ורעה גדולה לכל ישראל ימצאו בקרבנו זדים מתולוצצים מטוב לב, הנה לא כן הדכה הרעה אשר הוציאו הרשעים אשר בקרבנו, היא פלחה כליות חו"צ ותפצע את לבכם פצע אנוש מאד, כי נמצאו בעמנו רשעים אשר בהתקצפם והתרגום על חו"צ לא מצאו דים בשחוק ומהתלות, כי אם בשלפה נוספת רעל ולשון אפעה הוציאו דבת חובבי הארץ באמרם כי כוונת חובבי ציון היא לייסר מלוכת ישראל ויש בזה חשש מרידה וראוי הוא כי יענשו ממרומים, והם תקעו צפרנם לקרוע סגור לבם של חו"צ לגלות מחשבתם ולשימנה לראוה ולזעוה. והנה חו"צ לא בסתר ידברו ובאהבתם ובחמלתם לעמם הנרדף זה אלפי שנה הביאו עצות מרחוק לכונן למו מושב בארץ אבותינו — והנסתרות והעתידות לה' אלהינו המושיב יחידים ביתה ומציב גבולות עמים, מושיבו עקרת הבית עד עקרה ילדה שבעה ולגולה וסורה יקרא דרושה, — אבל החופשים מממוני הלב חררי במן וכליות ומחפשים עלילות ברשע, הם שאלו חמאו ועד שמים נגע עונם, ובהם נראה משלחת מלאכי רעים אשר שלח אל זועם למען ענותנו ולמען נסותנו ויביא עלינו את האלה הכתובה בספר: "ורדו בכם שונאים — שאיני מעמיד עליכם אלא מכם ובכם ובשעה שאוה"ע עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי — אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחרי מטרונות שלכם!" (ספרא בחקותי). ואת המנקרים בחררי לבב וחותרים בבתי הנפש כאלה כבר צייר היטב הסאטיריק הנפלא שמשערדין במאמרו הנקוב „Торжествующая свинья", אשר כל אלה המלשינים קראו אותו בלי תפונה מעל מה"ע „Отеч. Зап." ואותותם לא ינכרו וידעו את נפשם. להשיב להם לא נזכר, כי אם עלינו להודות כי חכמים המה לחרע ועליהם נמלצו אמרי חכמינו (שמות רבה כ"ז): „משל לציר שהיה צד צפרים, צד את הראשונה, בא לצוד את השניה, הלכה וישבה לה על אקונין של מלך, עמד לו הציד תוהה בה, א"ל: אם אורוק עליך אבן אני מתחייב בנפשי ואם אתן את הקנה מתיירא אני שלא יגע באקונין של מלך, איני ידוע מה אומר לך, אלא למקום יפה ברתת ונפלטת!" — ולכן אעזבה את הצפרים האלה אשר כל קורא יכירם בנצויותיהם ובחרטומיהם, ינקרו למו ויחמטו, כי כן נאה למו, ואשובה לי עתה אל החכמים והנאורים שכנו, בעלי ההתבוללות אשר בקרבנו, או האירופים שבבני הגולה.

בדבריהם נראה גם כעס וגם שחוק, לצון ועברת ודון והם מדברים רתת על ישוב א"י וקולם כבח ובהרר ואחריהם נגררים ונבות האודים, הסופרים הקופים, הרואים דברי החכמים ועוזרים אחריהם להרים שחוק ולקרוא: הירד! החכמים מדברים והמתחכמים מוחאים כפים ויוצאים ידי חובתם להתחשב בין סופרים וחכמים בהיותם גם הם משחקים: „כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל — כלומר, אף אני מן העצים!" אך השוטים המתחכמים אינם שוים בנזק העת לשחת דברים עמום, ואל החכמים רוצים היינו לדבר אם היינו יכולים להבין דבריהם העמוקים.

נפלא לראות כי מדה אחת ותכונה אחת לכלל האנטיסעמיטים בין שהם בני ברית ובין שאינם בני ברית, מדה אחת ותכונה אחת לכלם לכלי ידברו בשפה ברורה לגלות מחשבתם וכוונתם ולאמר כפה מלא מה המה חפצים. האנטיסעמיטים הערלים תוקעים ומריעים וצועקים על בני ישראל כי משחיתים הם את הארץ, והם קוראים לנו: הסירו רע מעלליכם, חדלו הרע, למדו היטב ונמשוך לכם חסד — שובו מדרכיכם הרעים ולא תמותו! ואם תמאנו ומריתם ולא תזניחו מדותיכם, לא נוכל שאת אתכם ועם הארץ ירגום אתכם באבנים! — ואנחנו שומעים וְשואלים: אבל הגידו נא במה הרענו מעשינו מכל עם הארץ ומה לעשות עוד לשפר מעשינו ולא עשינו, ובמה אפוא נמצא חן בעיניכם? חורנו ונדע! — אנחנו שואלים השכם ושאלו והם מדברים השכם ודבר: שפרו מעשיכם להיות מרוצים לעם הארץ. ואחרי שאנחנו שואלים להורות לנו דרכי תשובה והם רק צועקים וקוראים: חומאים הנכם, שובו ונשובה! באה חכמה בלבנו ונחל להבין כי אך תואנה הם מבקשים ורק לכסות עינים למו יחפאו עלינו דברי בלע וכל עוד שהנשמה בקרבנו ורוח חיים באפנו, כל עוד שיש לנו חלק בן אדם, נכתם עוננו ולשוא כל ברית מכבסים. ובאשר לא יביעו אמר בשפה ברורה לא נוכל להוכיח עמחם וזאת מגמת פניהם. וכן יעשו האנטיסעמיטים הנמולים וזה דרכם מאז התחולל הסער בקרב ישראל ורבתה המהומה והמבוכה. הכל זוכרים את החרודים והכרכורים שהרבו נאורינו בהתגבר תנועת היציאה. העם מקצה נחרו לצאת מתוך ההפכה ואחינו בעיר הבירה התנגדו לזה מטעם כמדם עמחם ונאורינו עמדו על ימינם בעט סופרים לריב עם בעלי היציאה, ורק בראותם כי דעת הקהל סוערת, והיועץ כי ישבו איש תחתיו נחשב ליועץ בלועל וחושב רעה על העם, לא הרהיבו הנאורים להביע דעתם כפה מלא, כי אם העמידו פניהם ויעשו בערמה ויקראו אלינו: אמנם גם אנחנו חפצים בעמיגרציה, רק לא בעמיגרציה כזאת אשר בחרתם לכם אתם. ואז קראנו ונתחנן לפניהם לבאר ולברר: באיזה עמיגרציה יחפצו המה? אך לשוא, אין עונה, כי אם הוסיפו לצעוק: רוצים רוצים הננו בעמיגרציה רק לא כאותה שתאמר נפשכם* וכן צעקו וילבטו שפתים מבלי אשר יכלנו להציל מפיחם דבר ברור, עד כי באחרית התעוררו האדירים החיים ומתפרנסים מעבודות יותר כמותות משכר סופרים ויחזקו את לבם ויקראו בקול גדול כי היציאה היא מרי ומרד! ויאמרו על כפי כח העם כהודם ובהדר גאונם לאמר כי שקר הדבר, כי אין נפש העם לצאת, — וכזאת אמרו לא בשביל להטות את העם, כי אחת היא להם מה שיאמר העם אשר הוא וצרכיו מאפס נחשבו למו, ורק למצוא חן בעיני רבי הארץ. האדירים נתנו אות ויראו הנאורים כי חומה להם מימינם ויתאזרו עז וישלחו רסן מפיחם ושפתותיהם ברור מללו להרעיש ולהרעים על חפצי היציאה. והנה עתה בעלי ההתבוללות מרעימים פנים על ישוב א"י, אך בכל דבריהם אי אפשר למצוא תמצית חפצים, כל דבריהם רק בנגוד ושלילה, כי לא טוב ליהודים היות ככה, אך טרם הורו רבנינו אלה מה הטוב שהם דורשים לישראל? חכמים ונבונים הם ויודעים הם ומבינים מצב ישראל בין העמים, כי לא תועיל לו כל השכלה ודעת, כי לא יועילו לו כל יפוי ותקון, ומה אפוא ידרשו מעם העברים? אין מגיד ואין משמוע! הנה חובבי ציון קוראים לעצמם בשם „לאומיים“ כאשר השם הזה יבדילם לטובה מן המתבוללים, ולדעת חו"צ כל מי שהוא לאומי עליו לעזור כי עם ישראל יהיה לעם לא רק ברוח לבד כי אם גם בחומר, ואז תהיה לו תקומה ואז ישתמרו בקרב מעלות הרוח אשר יצקה בקרבו תורתו ואמונתו. והמתבוללים מתלוצצים ומתעצפים בהלאומיים, ואותם החיים כפרומות העם, יתאמרו כי גם הם לאומיים, — אבל יורו נא מורינו אלה, מה הטוב אשר יראו המה לישראל? יאמרו נא כפה מלא מה המה חושבים בפתרון שאלת „היהודים“ שהם נחשבים כהפקר תמיד, ותמיד בכל זמן ועדן הם כחומר ביד היוצר? יאמרו נא כפה מלא אם מודים הם או לא בתעודת ישראל, ומה יחשוב לכם. בדבר התעודה הזאת? אם כי יהיו היהודים נודדים בגוים רק לשרת אותם להעלות למו נר ההשכלה, ובכל עת שיעלה רוח האדונים ישפכו עליהם מי שופכין, כי יהיו היהודים כמלצר בתבל ומלואה לעשות מטעמים לבני האדם והם ילקטו תחת השלחן עצמות ופרורין —

(* ראה במ"ע „וואַסחאָד“ גרוסקי יעורעי" לשנת 1882 לפני האספה ואחריה.

או כי תעודת ישראל להיות גם הם ככל האדם אשר על פני האדמה ורק מאשר יתרון למו על כל בני האדם, בהיותם עם סגולה בתורה ברה ואמונה צרופה, יעלו מעלה מאליהם, אם אך תעמוד רגלם במישור ויפגו אשריהם, ואז היה יהיו לבני יצהר וצנתרות הוזה לכל גויי הארץ. יאמרו נא בעלי התבוללות מה שיאמרו, אבל יחוו נא דעתם בשפה ברורה, יורונו נא איך להציל את העם? איך לתת לו אחרית ותקוה? ומה אחריתו? ותקומו מה היא? — אך אין אמר ואין דברים, כי אם קול תרועת השחוק מעבר מזה וקול ענות גבורה מעבר מזה: התבוללות! אך אולי טובה מאד ההתבוללות ועל מורינו ללמדנו איך להתבולל? כפי הנראה אינם חפצים כי כל בני ישראל ימירו דתם; כזאת אמנם עושים אחדים בלי כל שאון והמולה, בלי כל זכוח וחקירה, אבל לא נאמין כי חכמינו ייעצו כזאת לכל עם ישראל, ומה איפוא יחפצו? להתבולל! איככה? באיזה אופן? ובאיזה מדה? יביעו נא וידברו וידע העם כלו! — אחד מאותי העם מגדיר אופן ההתבוללות לאמרו: "היה אדם בצאתך היהודי באהלך" — ואנכי חלילה לי לתפוש את האומר כזאת ולהוציא עליו שם רע כי בוגד הוא בעמו. הוא אמר כזאת לפני עשרות שנים ואז היתה הפרזה הזאת שגורה על שפתי כל משכיל, אבל המתבוללים בימינו אלה יפטירו בשפה גם עתה וכל דבריהם ועצותיהם יתאימו עם הפתגם הזה כתמצית שימת ההתבוללות, ולכן אותם הנני שואל: איך אפשר להיות כן? לו היה אוהל היהודי מחוץ למחנה ושערו יסגרו וכל אדם לא יבוא באהל, כי אז יתכן הדבר: כי יצא היהודי לשוק כשהוא מבוסס ובעברו לפני בית מסגד יכרע על ברכיו ויעשה אותותיו הנה והנה, ואחריו ירוץ כלב עם רביד על צוארו, ובריבו עם אדם, על פניו יברכנו בערות אמו, — וכן יעשה כל מעשיו, הכל כמנהג המדינה ככל אשר יעשה האדם, ואחרי כן בכואו האהלה יסגור הדלת אחריו ויניח מלית ותפלין ופנה למעלה כנגד צד רוח חיים ויעשה כל מעשיו כאורה כל גוברין יהודאין, והיה אדם בצאתו ויהודי באהלו. אבל אחרי כי בתוך העם הננו יושבים ובקרבתם הננו שוכנים, איככה יתכן כדבר הזה? אם אמנם יכול היהודי להיות אדם בצאתו, אך איכה תעלה בידו להיות יהודי באהלו? אחרי כי אהל שכן באדם ולרגעים יתגל בתוך אהלו! הגע בעצמך: היהודי יושב באהלו ומוזהה בפתח והנה בא שכנו "האדם" ורגו ושחק! היהודי יושב וחוגג חג המצות והנה בא האדם האדום ותחת חזיר רך צלי אש ימצא לחם עני, הלא יכיר כרגע כי היהודי איננו אדם; וכן בכל שבת ומועד, בכל מצות הזכרון ומנהגי ישראל, אבן מקור תועק: יהודי! וכפים מעץ יעננה: לא-אדם! ומה הועילו חכמים בתקנתם? או אולי כוננת הדברים להסיר כליל את התורה והמצוה במעשה והיה היהודי בן אמונה רק ברוחו ובמחשבתו — אם כן איפוא מדוע זה רק באהל? הן לחשוב ויכל גם בחוץ! וגם אל מי ידברו כזאת? אל המשכילים בעם, בני הררור? הן המה לא חכו להעצה הטובה ויחתו ויסחו מאהלם כל זכרון יהודי מכבר הימים — ומה הועילו? האם הצליחו לכסות מוצאם בצאתם חוץ? — ואם אל ההמון ידברו, הלא אולת היא לדרוש מהמון עם כלו להיות יהודים רק ברוח בלי כל מעשה, — ואיככה איפוא יהיה היהודי אדם והאדם יהודי במעשה? הלא המעשה אשר יעשה היהודי כיהודי יכריו עליו בראש חוצות כי איננו קרוא אדם! או אולי יאותו המתבוללים כי בביתו יוכל היהודי לעשות מה שלבו חפץ, כפי אשר יורנו אלהיו אשר בחר בו ואין רע אם יראה כזאת גם האדם מן החוץ, והמתבוללים ערבים בדבר כי "אהבינו ומטיבנו" בני האדם לא ירעמו פנים על היהודי אם ישמור גם כל התורה וכל המצוה ודקדוקיה ופרטיה, כי נוחים הם וערבים הם וסבלנים גדולים ומבינים המה כי אין אדם נתפס על דבר המסור אל הלב וכי אין עם בלא תורה ומעשי המצות, ורק זה כל ישעם וחפצם של היועצים להתבוללות, לבלי יתראה היהודי בחוצות קריה נכזה ומנואל בסמני יהדות השמים בו אותותיו כי בן ברית הוא. אבל גם זה לא אבין, הן קשה להאמין כי ידרשו המתבוללים מאת היהודי כי יכרות חוטמו או כי ישנה פניו, אחרי כי המורים לרבים והיועצים המוכיבים האלה לא עשו כזאת בנפשם להיות למופת הרור, אות הוא כי לא כזאת יחפצו, — ואם חפצם מצער, כי יקצר היהודי את בגדיו הארוכים ואת פאותיו הסרוחות — הנה לבר אשר נשאל: מדוע ואיכה יעשה זאת רק בחוץ? וכשבו האהלה ישוב ללבוש בגדים סרוחים? ואיפה תשיג ידו להשיב הפאות הכרותות? לבר זאת, הן חפצם זה נשלם כבר, כי כמעט כל היהודים ובפרט הדרים בעיר גדולה הולכים מכבר

קצוצי פאה ומדויהם כרותים עד המפשעה ומה ידרשו עוד? מה יעשה עוד היהודי להיות אדם בצאתו? ומה יחפצו המתבוללים ומה כוונתם? ולמה זה יזעקו כל היום: שפרו מעשיכם! ולא יאמרו מה לעשות? —

והנה כל הדברים האמורים לא נאמרו בתקוה לפעול על לב המלגלים ומתנגדי הישוב, כי ישובו מדרכם; בדברים לא ינסו, ואם צרת ישראל ודמי עמנו השפוכים ברומניא לא פעלו עליהם לעצור בעד שחוק פיהם בעת רעה כזאת, ובשעה שאחיהם מבועים בים צרה לבם שוקט ושחוק בפיהם; בשעה שאחיהם שם נרדפים ומעונים ביסורים קשים ומרים ואחיותיהם מגולות בוזות ומרודות; בשעה שחרב חרה חודרת לגוף האומה ומעופפת על פני כל בני הגולה; בשעה שלעיניהם מתיפחת כנסת ישראל כי עיפה נפשה להורגים והיא מפרפרת בין חיים ומות — המה צוהלים כאבירים ואיש אל רעהו ויהלו ונוח למו ויערב למו לחוות מהתלות ולהתלוצץ, לחבל תחבלותיהם ונכלי זממיהם, מה בצע איפוא אם נרבה דברים כבושים? גם לא אתעה בשוא להאמין כי יפתחו פיהם ויבארו ויבררו מה תאמר נפשם ומה יחשוב לבם ומה היא עצתם הטובה להטיב מצב ישראל, אם לא בישוב א"י, — הן ידעתי חכמים המה ולא ימצאו לגופם טוב מן השתיקה בשעה שהיא יפה להם, ודרכי חכמים אלה כבר הורו לנו חכמי האמת בחכמת אלהים והנסיון אשר בקרבם, באמנם (תנחומא קרח): „כל הדברים האלה פייס משה לקרח ואין אתה מוצא שהשיבו דבר, לפי שהיה פקח ברשעו, אמר, אם אני משיבו יודע אני בו שהוא חכם גדול, עכשיו יקפחני בדבריו ומקללני ואני מתרצה לו בעל כרחי, מוטב שלא אוקף לו” — הם אמנם יפתחו פיהם, אבל רק בשחוק ומהתלות, או ברוגז קול ובחרפות וגדופים. והעצה האחת לסתום פי מקמרגינו היא — רק להרבות זכיות. אם יתאמצו חובבי ציון ויטיבו מעשיהם להוסיף אומץ בדבר הישוב וישתדלו להשיג רשיון הממשלות לצאת ולבוא ולהאחו, ופעולתם תלך הלוך וטוב, הלוך וגדול, ישובו המלגלים על עקב בשתם וידמו סלה, ואז רבים מהם יעזבו המערכה ורבים מהם יקפצו בראש ויאמרו: הלא זאת אותה נפשנו, הלא על בן לעגנו מראש, כי פעולת חו"צ היתה מאפע, ועתה הגנו גם אנחנו חובבי ציון, אטו כולי עלמא לאו חובבי ציון הם?” ואם חובבי ציון יצליחו במעשיהם ועל ידם ובפעולתם יתעוררו נדיבי עמנו נטילי הכסף ליסוד בתי חרושת ולקנות אחוזות בארץ, ורחבה ונסכה פעולת הישוב, או בקצף על פיהם ובקנאה ובגאווה וגודל לבב יתנשאו המלגלים אשר עד עתה הציבו משחית לכל הענין והחפץ של חו"צ וענו ואמרו: הן זה היום שקוינוהו, כי יתעסקו בישוב א"י אדירים וגבירים, ואנחנו לעגנו עד כה רק מאשר הענין הגדול היה מסור בידי „בחורים הקופצים מבית המדרש” — כל אלה יבואונו באחרית הימים ועד העת ההיא עוד יהיו חובבי ציון ממרה לחצי הכוזב והלעג ושוא כל אמר ודברים, והדברים שדברתי נאמרו רק למען אחי ורעי הנחלים על שבר ישראל לכל תרפינה ודיהם. והדבר צריך חזק גדול, כי אם עתה רק משחקים ומתלוצצים המתנגדים, אבל מרחוק נריח מלחמה, כי עוד מעט ויפול פריץ והיו הסופרים לאגודות אגודות, וכן מחיב טבע הדבר: העם כלו עומד עתה על הפרק בפרשת דרכים ושואל לנתיבות עולם: איזה דרך ללכת למצוא מרגוע? ובהיות השאלה הזאת בוערת מארבע רוחות, ירבו העונים ורבו חלוקי הדעות ונפלגו הדיעות לכתות לוחמות אשה ברעותה, כאשר השאלה נוגעת בכלל ישראל כולו, בכל המפלגות השונות, בימים לפנים, במסרם נפקחו עינינו לראות מקור הרעה לכל צרות ישראל ולכל מכאוביו, ראינו רק את הדבר הנראה לעינים: את החבורות והמכות וצרכת השחין בעור ובבשר, ראינו גוף כואב נגוע וקמף ויגענו למצוא תרופה מחוצה להעם, לתת עליו חתול. ישראל כווי כי נבוה הוא, ונרבה לשפשפו וליפותרו; העם כווי כגוים כי עצב נבוה הוא כלי אין חפץ בו, והרבינו לתת לו תפארת אדם למען יצא לו שם כגוים ביפיו. ואז נחלק העם רק לחצי: לבווי דעת ולשוחרי השכלה, לקנאים משמרים הבלי שוא העומדים מקצה העם מזה ומושיכים אותו בחבלי השוא אחורנית, ולמשבילים העומדים מקצה העם מזה ומושיכים אותו בחבלי אדם קדימה, והעם אשר בתוך הנמשך משתי קצותיו כשל באין מעמד ותקצר נפשו. וכמו לקנאים גם למשבילים היתה שפה אחת ודברים אחדים: אלה אמרו כה ואלה אמרו: נהפוך הוא, הללו מממאים והללו

מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין. אך כאלה וכאלה ראו מובת ישראל לא בקרבו פנימה כי אם מחוצה לו, אלה בחומרות יתרות ואסורים מפלים ואלה בהשכלה אירופית נפרוה. הראשונים—הקנאים, התעו את העם ואת נפשם בחשבם כי מצאו תקנה להעם מן התורה— מפנימיות ישראל, כי קשרו חבל בחבל ונימא בנימא ומשיחה במשיחה ויחזקו מיסורתם במסורת ברית התורה אשר לפני ולפנים, אבל העם אשר כמעט נחנק על ידם ולא יכול נשוא, התאמץ לשאוף רוח ויהפוך פניו אל המושכים אותו בעבותות אהבה — אל המשכילים, אבל הם, המשכילים, לא ראו בקרב ישראל מאומה ויתאמצו להוציא אותו החוצה, לעבור את הגבול, ותהי צעקה גדולה קול גדול ולא יסף: קומו ועברו! — אך מה יהיה שם? מה יהיה אם יעברו? לא חפצו אף לא יבלו מאשרי העם לדעת, כי כל דבר שהוא מחוץ לגבול ישראל איננו ברשותם של המשכילים, כי אם ביד אלה שגורל ישראל מוטל בחיקם. וכן היו הקנאים אגודה אחת לברם והמשכילים אגודה אחת לברם וצאן אובודות עמי עדר לעדר לבדו. לא כן עתה אשר מחוץ גדרו דרכי ישראל בגיות ויקיפו עליהם ראש ותלאה, והתקונים בחיי האומה להצילה מרעתה מוכרחים אנחנו למצוא בקרב ישראל פנימה, — לכן עתה היתה מבוכתנו ובעלי המחלוקת התערבו והתבללו יחד, רבים מן הקנאים והיראים שתו ידם עם המשכילים אשר היו ללאומיים, ורבים מן המשכילים שתו ידם עם ארכי-קנאים, חסידים אנשי הרוח ובעלי הויה, האומרים כי כל בני ישראל הם נשמות דאולין ערמילאין בלי גויה וחומר כי אם נפש חיה יחידה בעולם הדמיון המשה ושמה ומתנגלת מדור לדור לתקן חטא אדם הראשון עד אחרון על עפר זקום, ומשכילים רבים המכחישים גם כגוף וגם כנשמה, גם כבשר וגם ברוח ורואים את ישראל כאבר מדולדל דלית ליה מגרמיה כלום, יצאו ונבדלו מאחיהם ומבקשים להם גוף גדול ודבקו בו והיו לבשר אחר. וכמו שרבו הכתות המתקוטשות על דבר גוף האומה, כן רבו הלוחמים והמתוכחים בין המפלגים בשאלות ישראל פנימה, כי כל דבר שהוא בקרב ישראל, בתוכו פנימה, הלא הוא ברשותם ובידם של מורי דרך העם לחות דעת ולעשות פליליה באופנים שונים ובמועצות שונות ותקונים שונים. ועל כן מלחמה כבדה וחלוק דעות בין יועצי ישראל, ומלחמה גדולה וקשה ערוכה בין הלאומיים ומתנגדיהם. כאמרי „מלחמה" רצוני לאמר באמת „רדיפה", אחרי שהלאומיים אינם לוחמים, הם אינם עורכים קרבות כי אם הולכים הם לדרכם הלאה וידיהם מלאות עבודה ורק מתנגדיהם רודפים אחריהם וממטירים על ראשם פחים אש וגופרית ויזו בם אבני אופל וצלמות— וכן נראה את ה„רודפים" עורכי מערכה ועושים סדרים להקדיש מלחמת תגרה לטרופ זרוע אף קרקוד. וכמו בכל מלחמה יש לוחמים עקרים ויש לוחמים מפלים, יש אוסרי מלחמה ויש יושבים על הכלים הלוחמים חלק רק בשלל— כן במתנגדי הלאומיים, אשר מהם גם משכילים ולא אברו מהם כלי מלחמה — קסת הסופר, חרב פיפיות וחצי לשון, נראה מחנים מחנים, את היודעים מכסיסי מלחמת הספרות נראה מווינים בכלי נשקם ערוכים במשמר וסדרים, ועליהם נוספו גם באשי-בוזקי הספרות הבאים רק במקל חובלים ושבת סופרים ולפני החיל הזה רצים נערים שובבים אשר עבודתם רק לפעור פה ולעפר בעפר— מעין אותם בנים שובבים אשר היו לחלוץ לפני המשחיתים בעם בימי הפרעות. — והנה המלחמה קשה, אבל רק בראשיתה, כי נקל אמנם למתנגדי הלאומיים לכונן קסתם ולירות זקים וזמות, ומלאכה קלה היא להשחית ולחבל, — לא כן חובבי ציון בוני בית ישראל, אשר מלאכתם כבדה מאד, אגל לעמת זה כל צעד שיעשו הלאה בדרך הקודש יחשב כנצחון, כל מעשה אשר יעשו, דבר של קיימא, הוא ככבוש מצודה, וכל מעשה קל וקטן נכבד וחשוב בעינינו, כאשר קנינו אותו בדמי לבבנו אשר ישפכו ובכבודנו אשר יחללו אויבינו הקמים עלינו. ורק כי כבד מאד להיות יד אחת מחזקת במגן וצנה לסוכך לראש ביום נשק ויד אחת באמת הבנין ולעשות בחומר ובלבנים, לכן לבלי תרפינה ידיים, על חובבי ציון להתחזק ולקבל כל החצים והבליסטרות באומץ לב וברוח גבורה מבלי שית לב אל הרודפים והעוזרים על ידם, כי אם ללכת הלך ובנה, ובוה לבד יפילו מצדם אלף ורובה מימינם, כי הם יתווצו וייגעו ואנחנו בשם אלהינו נדגול ולא נלאה: „בני אדם שיוצאים למלחמה, בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות, אבל ישראל אל אינם כן, אלא כל זמן שהם מוגעים הם שמחים ואומרים: נלך ונירש ארץ ישראל!" (ספרי בעלותך), כי באפס

מעשה ייעפו וייעו בני האדם וקול מחרף ומגדף יום יום ילאה וידום, אבל אנחנו העושים הלא ככל מעשה נכבש את הדרך לפנינו וכל זמן שאנחנו מתנועים הננו שמחים כי קרבנו אל המטרה ונוסף אומץ, לכן אין לחובבי ציון כי אם ללכת הלאה ולעשות מעשיהם, והמגדלים עליהם ישבו על עקב בשתם, ויפוצו אויביך — אלו המכונסים, וינוסו משנאיך — אלו הרודפין" (ספרי, שם) ואם הלצים והמפריעים באים על חובבי ציון בחרבות שבפיהם ובמקלות, הנה חובבי ציון באים בשם ה', בשם הרעיון הקדוש והרעה האמתית והיא תשמור עליהם ותסוך לראשם, ומה נמרצו אמרי אמת וקשט סלה (ילקוט כי תשא): „כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לא מתו ומתאנה על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו ומחמד ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד ביהמ"ק ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גלויות — אינו צריך לא חרב ולא רמח ולא חנית ולא כל דבר שיהיה לו שומר, אלא הקב"ה משמרו בעצמו ומלאכי השרת עומדים לו מסביב". הרעה האמתית הממלאה כל חלל הלב של נושאה היא היא תשמור אותם והרעיון הקדוש וחפץ אלהים אשר בקרבם הם הם עומדים מסביב למו.

האדם שאינו עושה מאומה לא ישגה לעולם ורק בעשותו מעשה לא ימלט מסלף ושגיאה; ואם נכחל הוא במעשיו ונדרף על צוארו ורבים לו ענים לו ומרשלים ידיו ישגה על אחת שבע. וכן שגו חובבי ציון הרבה מאד וקלקולים רבים יש בהם ובמעשיהם. ורוצה הנני לדבר עם אחי ורעי דברים היוצאים מן הלב באמת ובתמים להוכיח משוגתם ולנסות דבר לתקון מעות. והיו דברי אלה לנושא המאמר השני. יהליל.

אֲכֵן רוּחַ הַיָּהּ בְּאַנְשֵׁי.

בְּלֵב קְרוֹעַ,
הִגְוֵי נְגוּעַ,
הַשְׁעָרָה בְּנֹעַ לְבָן נְדַפְכָּת;
קוֹל דְּמֵי צַעֲקִים,
הַמִּים מִפְּעֻמְקִים,
רוּחֵי חֲבֻלָּה — בְּשִׁיר מְשִׁתְּפָכָת.
רוּחֵי חֲבֻלָּה,
נְפְשֵׁי אֲמֻלָּה,
הַצִּלְלִים יִגְדְּלוּ, יוֹמֵי יְפוּת...
הַיָּד רַעֲדָת,
הַנְּצָה נְדַדָּת,
בְּדָמִים פְּתָכָת — וְתַחֵי כִי תְרוּחַ.
ק. א. שפירא.

בְּדָמֵי פְּצָעֵי לְבִי אֲצַבְעֵי טְבֻלָּתִי,
וּבְאֲצַבְעוֹת נְטֻפוֹת דָּם פְּנוֹר אֲעִירָה.
פְּעֻבָּד, בְּעַד לָחֶם, יוֹמֵם עֲמֻלָּתִי,
לִילָה, בְּלֹא לָחֶם, בְּאֶרְזוֹן אֲשִׁירָה.
בְּדָמֵי פְּצָעֵי לְבִי אֶת-עַמִּי טְבֻלָּתִי,
וְעַל גְּלוּיֹן בְּשֻׁבְכֵם סֵפֶר מְשֻׁכָּתִי.
לְחָמִי, מְרוֹרֵת פְּתָנִים, יוֹמֵם אֲבֻלָּתִי,
לִילָה בְּדָמְעֵתִי שְׁקוּיֵי מְסֻכָּתִי.
בְּדָמֵי פְּצָעֵי לְבִי גְלוּיֹנֵי טְבֻלָּתִי,
פְּצָעֵי דָם עָלָיו בְּאֵתוֹת חֲקוּוֹ.
פְּלָכִים אֶהְבֵּתִי, רוּמְמָתִי, גְּדֻלָּתִי
תַּחַת שְׁלַחְנִי — דָּם לְבִי לְקָוֹ.

תמונת השר הצדיק מ' משה מונטיפיורי ז"ל
ירחים אחדים קודם מותו.

Moses Montefiore

הנשיא המשיא

אמר אני מופתכם.

(יחזקאל י"ב, י"א)

כי כל אדם יהיה עשיר עורמצח,

האל זה חזון נצור לימים יצרו?

הלקת קדימה הוא לצפר רב-כסף?

ומה הנה החדשות אז תצמתנה

מה קול התרועה: קדימה! קדימה!

מה עצמותינו כדשא תפרתנה

אם אחרית הימים נהגה במזומה?

לו גם הארץ תמלא אז דעה

מה בה המנותה ומה המרגעה?

המרים שם גרא בין חכמי תושיה

צררי אדם ומרשיעי-ברית אחים?

ונבנים המרים יתנקשו כצדיה

ובאון אל נקי טמנים שם פחים—

ומה אם חכמו קדימה הלכו

אם עלילתיהם נתעבו נאלחו!

בה חפש רוחי מימים מימה

מה חזון נצור לימים יצרו,

אל מה ישאף רוח הלכי קדימה

ולאן לבתם יפנו גם ינתרו;

מה לנו בחזון יחישו עתדות

מה אחרית הימים—מה סוד מה חידות?

עורני הנה ומבין בחידה

ומבנפות ארץ זמרה נשמעה,

כל לשון תרן גם כל פה יעידה

לנשיא הדור שמה כי נאה נאה;

ויחודו טובו ובו יתהללו

וברכות לרבות לשמו יובלו.

תרתני בלכבי מימים מימה

מה חזון נצור לימים יצרו,

אל מה ישאף רוח הלכי קדימה

ולאן לבתם יפנו גם ינתרו;

אתמה משיא ישאו— בינה בחזון

ובחלקנו אז מה ישמן הרזון?

האם תוציא הארץ אז כפרי-לחם

בעצי היער ישאו בגרי חפש,

או עקר לא יהיה— ועצרת רחם

ובכל יום כל אשה אז תלד נפש,

הזה הוא המשיא אל אחרית הימים

אם בערו הלכי קדימה גלחמים?

או כי האדם אז יראה כנשר

וסנה גם תרזה עמים ושיפו,

ונתרים נעבר ברנל— אי-נשר

ודקיקים מסרת שמים ירעיפו,

גם ינה השמש יומם וליל—

הער כה יד התבל אז תעש חיל?

או כי כלנו אז נהיה פענקים

ומעל יד כל איש אסוריו יפסו—

ובאין אז אין-אונים אין גם נאנקים

ובאפם חלשים עריצים פסו,

אך אי אפוא עצה איה המזומה

לרכש רב-כסף אם נלך קדימה?

או אם הון-עתק אז לנו יאצר

ובתועפות זהב נשגב לנצח,

אז תחדל קנאה לא תניא לא תצר

עת אחרית הימים לא סוד לא חידות
 היא תסב מעגלה עם חקת שמים,
 אך תצק רוח חן אהבה וידידות
 תט שלום בנהר - חסד כמים,
 ולמופת לנו זה צדיק איש תמים
 אל תפנת כל אדם באחרית הימים.

לא חדש יעשה תחת השמש
 לא גם אף לא פלא בקץ הפלאות,
 התבל תנהג על מנהגה אמש
 מה שהיה שלשום יהיה בפאות;
 אך בואת יהיה החלד נאדרי
 כי כל אדם אז יהיה כמנטי פי רי!
 צבי הכהן שערשעווסקי.

יעידו כי ממכון שבתו השנים
 אל כל נגש נענה וישבת נהי,
 יודו כי ישע וצדקה הצמים
 ויהי אח אל כל איש - יהיה מי יהי!
 יודו כי חסדו על ראש כל התנשא -
 ואמצא בנשיא פשר מושא:

הוא לנו מופת אל אחרית הימים,
 "אני מופתכם" מעשיו משא ישאו;
 לפעל טוב ולהביא צדק עלמים
 ובאהבת-אדם הלבבות ימלאו,
 וליוס אחרון באו פתבו על לוח:
 "לא בחיל ובכח פי אם ברוח!"

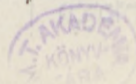
דו-טוב ע"נ דן.

הזאב והשועל.

(מקת אחינו ברומניא).

סביבות גבולנו עדרי צאן רעו
 ובאחד הכרים נפשם השביעו;
 שתאם הזאבים רכצם מצאו
 ומיטב הצאן לפבח הכריעו.
 אנכי ראיתי בצחק הנערים,
 אך למרח ולרמס עוד אתם עברתי...
 כי מי ישים לב, בלפי אמרתי,
 לגוי חסר פח ונגבה בפקרים?...
 וככן דם הצאן עד צנאר הגיע
 ונאקת חללים עלתה רקיע,
 והמה חוסיפו לקצות בעדרים!
 אך שמע והשתומם: אף הארי חרה
 (פה היתה בלי-שפק לשון-שה נסתרה!)
 ויצו בחמת אפו, זאת לקרא איסדרים!

"בעתיד אחי - אמר הזאב
 אל רעו השועל בהפגשם בער -
 כי חכם לכבד מכל-חכמי-לב
 וקדו כל-אחינו יתברכו בשער;
 ועל-כן אליך, בעל נפש יקרה,
 אפנה ואשאל עצה מפיד
 לחלץ מצרה נפש אחיד,
 הנצב פה עמד ורוחו נשברה!
 ראש לערת זאבים הייתי בייערים
 להרותם הדרדו ולשמר הסדרים,
 כמעט הארי רב העליליה;
 אך מקרה לא-טהור שתאם קרני,
 כי נוקשה עדתי ועמה גם אני,
 בעשותי בשגנה מלאכתי רמיה:

אף יחוש לשמו הנודע בשערים
ועליו הוא חרד לבלתי יחלל
בעיני חברו הנשאר המהלל,
שכבר בממלכתו שלום לעדרים!
וכבר גם מארצו באו ידיעות,
כי שם אינה נוחה רוח הבריות
ממנהג ארצנו בצער בעלי חיים,
והם את-הארצה פה-אחד מאשימים
במעשי אחינו הזאבים התמימים —
ויאלץ לפרסם למראה עינים! ...

לכן עצתי לך עתה אביע
כי תפקיד ממונים עשי מזמות
בקרב היערים שם דברך מניע
לאסוף על-יד דעות וחתומות:
כי צאן ממלכתנו עסרע הוא לבריות,
ותמיד הוא חי על-חשבון אתרים
כי ישטה לרויח דם זאבים ונמרים,
ובשרם הוא אכל ברבבות פיות!
אף ישנם בקרב בני משחיתים
שחדלו משלם לארצה את המסים,
ואצר הארץ מצוינים הם ריקם,
ובכן מרב צרה, עני ולחץ,
היתה בצאן יד-בני-שחץ
ותמוד לרשעים פעלתם אל חיקם! —

דברים כאלה בודעת ובבינה
על-צאן ממלכתנו יפתבו בספרים,
וביד מלאכה בלבי המדינה
בעת רצון פגישם למקרה היערים,
אז, רעי, בונבי לך אשבע:
כי דרר יקרא לכל-הזונים,
ורק שערות אחרות ישלמו הנדנים
לו אם גם הרבו פי-שנים הרע!

הפקדה יצאה — ואחי המכים
נחפכו למכים ועשוקים על-חנם:
כי רבים הושיבו כבר במחשבים,
עד שוחרץ עליהם גזר דינם!
עתה גם בידי עיני תדאינה
כי יותר מכלם זעף מלכי נשאתי;
הוא חפץ להורידני באף מגדלתי
ולחלוף משמרתי בקטנה ממנה! ...
כל-אלה באוני, רעי מנער,
בבדי לשמצה, אחי בסתר
בגלל עדר צאן נקודים ומלאים! ...
הורני מה-לעשות ביד חכמתך,
אז תציל מתרפה נפש רעך —
ויהי גם בידך שבר פדיון שבויים! ...

„לא אמנע בטובי חסד מרעי,
ובנפש חפצה אנחה בעצתי
— ענה השועל — אף שמענא את דעי
על-דבר כל-הענין לפי השקפתי:
דע כי הארצה — וכן גם משפחתו —
לא טוב הוא לצאן מקדם קדמתה
כי ידע עד כמה נפשם נשחתה,
וכמה ירעו לעמו וממלכתו,
אם אמנם בחלבם ובצמרם יש ברכה
במדה לא קטנה לגנוזי הממלכה —
אף הם אינם שונים בגזק מרעיתם!
כי טוב ארץ בחרו, שם ירעו ישבעו
עת אלפי אחינו ירעבו יצמאו,
לכן בצדק אפו על-תבליתם!

אף נאלץ הנחו לריב ריב צאנו
ולפרס אכליהם כחוק פרעי פרעות:
כי תקי ממלכתו, למרות רצנו,
יתנו גם למו לחיים תצאות!

כי תהי אז תאנה לכבוד מעלתו,
 לצדיק דין עמו בצאן עם עברתו
 לעיני חבריות — תלצתם משמיעים!
 כי אז הלא יראו ש הצאן הם מויקים
 והיו גם בעיני הים הזאבים צדיקים
 והארניה וכסאו אז יהיו נקיים!

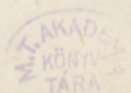
* * *

העצה נעשתה
 גם עשתה פרי,
 כי כל-בני עולתה,
 כל-בית המרי
 ממשפחת הפראים,
 הזאבים והלבאים,
 עם כל-בני-מינם,
 שרחצו את-גורנם
 בדם כבשים עניים,
 יצאו נקיים
 במשפטם ודינם,
 כחפצם ורצנם,
 מאין אחד רשע! ...
 ושאלה חדשה
 נתחדשה ביערים
 על-אדות העדרים
 בבית-מדרש הלבאים,
 ותהי כל-הימים
 להנינם ושיחם:
 אם לארניה התמים
 שזה להניחם
 גם בימים הבאים! ...

סוף סוף 16 מיוני 1885

קרא , או מבקר ,
 אל תתנני למשקר
 ולכתב גזמאות!
 אם בארץ רומניה,
 בדר רב תשיח
 בדם ובדמעות
 יתרחצו אנשים;
 ויהודים לאלפים
 דלים ורשים,
 נהרגים נשרפים
 בידיהם על-הנם.
 ואלה הודנים
 עת הם נדונים
 יצאו כלמו
 צדיקים בדינם:
 יען ימפלו פשע
 ועלילות ברשע
 ונות נפשמו
 על-חללי-ידם! ...
 ואלה העשוקים
 אחרי הכותם
 תמיד בלי הרף,
 עוד ישפטו אתם
 בדינים ותקים
 לא יחיה בם אדם! ...
 על אחת כמה וכמה
 כי בין חיתו סרף,
 בערבה נשמה
 בלי דעת ובלי סדרים —
 זה משפט העדרים! ...

מ. מ. דאליצקי.

מַעוֹן כַּלְעֵי הַיַּרְדֵּה (East Cliff Lodge),
הוּא אֶמְקוֹן הַשֶּׁר הַצְּדִיק מִדֵּר מִשָּׁה וְנִמְסִיפֵי וִי"ל וְקִמּוּם מִשְׁכְּנוֹ בְּעִיר רַמְסֵסִים אֵשֶׁר בְּאַגְוִילָא •

הַיְתוּמִים

ספור בשלשה חלקים.

עֲזָבָה יְתוּמָיִךְ אֲנִי אֲחִיקָה (ירמיה מ"ט, י"א).

סאת

יקותיאל בערמאן.

(חלק ראשון).

ס"ט פטרבורג.

ברפוס ה' ג. פ. פונס.

שנת תרמ"ו לס"ק.

ГАЕСОМИМЪ,

г. е. Сироты, романъ въ 3-хъ частяхъ.

Соч. К. Бермана.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типо-Литографія Г. О. Пинесъ, Стремянная ул., д. № 4-

1885.

С. ПЕТЕРБУРГЪ.

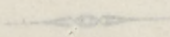
Въздѣланъ въ С.-Петербургѣ.

Въздѣланъ въ С.-Петербургѣ.

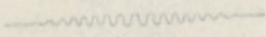
С. П.

С. ПЕТЕРБУРГЪ.

Дозволено цензурою, С.-Петербургъ, 27-го Октября 1885 г.

С. ПЕТЕРБУРГЪ.
Въздѣланъ въ С.-Петербургѣ.
Въздѣланъ въ С.-Петербургѣ.

ТАИСОМНИРЪ.
С. ПЕТЕРБУРГЪ.
С. ПЕТЕРБУРГЪ.

1885.
С. ПЕТЕРБУРГЪ.

I.

סדום ועמורה אשר יד עני ואביון לא החזיקו, אם נהפכו כמו רגע באף אלהים וחמתו, לא נכחדו מן הארץ, כי אם מעפר אחר צמתו, מעפר אירופא, הלא הנה: מאלדיו גם וואלאכיי! — שם נוול מיד עשק לא יצילו וכף מעגל וחמץ לא תנסר, גם הממשלה תתעיב עליה לכסות על פשעי יושביה, להצפין עונם הנעשה לעיני השמש ולהכזיב תלונת ישרים צועקי חמס! — ספרד אכלת אדם ורבת המהומה לא טמנה בחבה עונה, לא דברה שקר כי לא עשתה את אשר לא יעשה, כי אם בראש הומיות, בשוקים וברחבות ערכה תפתה (auto-da-fé) וכהניה שרתו בקודש בלבושי שרד ויעלו זבחי מתים ויקטירו חלבי אנשים כערכם, ולכל הירא מפני תנופת יד הרשעים האלה היתה המנוסה לפליטה — לא כן ברומיניא, שם ישתבחו ללכת בארץ מישורים, בדרך ארצות תבונות באירופא, וחמאת הארץ גדלה מנשוא, כי במחשך מעשיה, לעשוק דלים ולרוצץ אביונים, וכזב תשים מחסך ובחשך תסתתר לאמר: לא פעלתי און!! — וכל המהומות והמבובות כפעם בפעם תבאנה פתאום כסופה, ואין מגיד מלפנים כי אלה תקרינה — על כן לא יוכל איש להזהר ולהציל את גפשו, עד כי פתע ישגר ואין טרפא!

האמונה תבצור רוח פשעים, היא תשים רסן בפי מחשבים להרע לבל ימלאו את הארץ חמס — כן הגידו חכמים מאז וככה יאמרו נבוני הדור גם היום. אפס קצה המשפט הזה אמת ולא כלו; כי אם אמת נכון הדבר כי בכל הארץ ובכל הגוים תעצור האמונה בעד שר ורצה ורק מתי מספר, אחד מאלף ושנים מרבבה יחטאו, ולא כל הארץ אף לא עדה שלמה — הן ברית שלום ומישור כזאת ינצורו בני אדם רק בקרב אחיהם בני אמונה אחת; אך כמעט דבר להם אל משחרי דת אחרת וידם גברה עליהם, לא תעצור האמונה כח להקים סערת יצר מחשבות לבם לדממה, לבלתי עשות עמל ואון, גם אם בני האמונה האחרת נקיי כפים ואין בס כל עון! — גם צעיר המחוקקים, אשר חיו למן יום הוסדה ארץ עד היום, לא צוה לעשות עושק ומרצה לכל איש, ובכל זאת אנשי זרוע, אשר להם הארץ והמה נוצרי תורה אחת, לא יחשבו להם עון אם ירעו לשומרי תורה אחרת היושבים לבטח אתם.

זה שנים רבות הקימו למו הרומינים את בני ישראל למטרה, להתגולל עליהם בכל עת על לא חמס עשו, לתת אותם לגדופים ואת רכושם לבוזזים, ולקול שועת הנכאים האלה אין שומע, כי גם אזני המושל נאטמו! — את היהודים היושבים שמה מימי עולם לא יחשבו לבני הארץ, ולא חקה אחת ומשפט אחד להם ולכל החסים בצל הממשלה, כי אם כגרים המה בעיניהם, הבאים ללחך את כל סביבותיהם, — על כן ירדפו אותם בלי חשך, ריקים ופוחזים מפלים עליהם בכל עת שקר למען יבוה אותם ההמון ולא ישום להם רחמים ביום רעה, אם יקומו שודדים לעשותם מרמס כמיט חוצות ולשלול את כל יגיעם!

בימי החורף (בשנת תרל"ו) פקד השר בעיר גאלאץ, נירון לופאשקו, על משנתו טעאדאָרעסקו לנרש את היהודים היושבים מני אז בכפרים במחוז וואלוואי, כי האנה בקש מהם ויחפא עליהם דברי שקר, באמרו כי עשים העברים מערבם בין דגן, למרות רוח הממשלה, אשר רק אל הנוצרים נתן הרשיון למכרו (וללופאשקו היו שני בתי מרזח, על כן חשב את היהודים למסיגי גבול); ולא אחר המשנה למלאות אחרי פקורת אדניו הנמחרה, ויבוא ויחפש בכל בתי ישראל ולא מצא מאומה, לבד בבית איש אחד מצא בקבוק יין, אשר הכין ביום חתונת בתו לאוהביו וגואליו, כי עשה להם משתה, — ויקצוף המשנה קצף גדול ויך את אדוני הבית על הלחי, אחרי כן התלקטו אליו אנשי בליעל רבים מאד ויחרסו את בתי כל היהודים ויגרשו אותם ואת נשיהם וטפם החוצה על פני השדה. — לשוא בכו והתחננו אליהם הנרדפים, והמה כאלף איש, לבלתי הפריע את מנוחתם על לא דבר, עד ירח האביב, כי אנה ילכו עתה לגור בימי הקרח הנורא — לריק שפכו דמעות להשיב למו את בגדיהם להלביש את עולליהם ביום קרה,

ולתת להם לחם הנשאר במשכנותיהם למען לא יגועו ברעב — מקלי חובלים ומהלומות לנו היו תשובות על קול צעקתם. אנשי שיבה ויונקי שדים מתו בלא יומם בקרב וברעב, והשרידים עיפים ויגעים, בקרבם זלעפות רעב ורועדים מקור חוק מהוץ, נפזרו לארבע רוחות השמים וילכו הלך וככה ערומים וחסרי כל עד בואם לערים נושבות, ושם רב עמל מצאו למו מנוח בצל אחיהם הדלים כמוהם! —

הכי קרא שם השר "גירון", יען אכזרי ורוב שכול הנהו כמו גירון משל רומי אשר מחץ וגליו בדם רבבות אנשים, טידו לטבח הובלו. — אמללים רבים הגישו עצמותיהם לפני כסא נסיך הארץ, אך תוחלתם היתה מפח נפש. כתבי ילדי יום בכל הארצות הרימו כשופר קולם להגיד לעם רומיניא פשעו ולשפך עליו בוז וחרפות, אך זרע מרעים לא חת מהמונם ועוד הוסיף לעשות תועבות גדולות מאלה, כי רבים בני בליעל באו באגרוף רשע למשכנות היהודים בערים ויאלצום לכתוב ידם על מכתב גלוי, כי שקר ענו במ שטניהם וכי יד הרומינים לא היתה במעל הזה מעולם; אך היהודים בחרו¹ אפם מאנו לתת און קשבת, נתנו לחייהם למרטים וימאנו להיות עדי שקר. — אז בדאו שרי רומיניא מלבם עשרים ושמונה שמות עברים ויחתמום על המכתב, ויודיעוהו בשער בת רבים בספרי העתים היוצאים בארץ. — כה נגבו, רצחו גם כהשו! — האם אין די נסכה לאדמה וצביום להתאונן רע באזני אלהים לאמר: רומיניא אחותנו השחיתה את דרכה כמונו, מדוע המטרת עלינו נפרית ותחתנו נהפך כמו אש, והיא עודה חיה, יחד חטאיה שאננו? ! —

השמעתך, קורא, את העלילה הזאת אשר התעוללו הרומינים ברשע לעינינו בימינו, עת כל העמים אשר נאלום השך וצלמות אור נגה עליהם, ולשכני רומיניא החיוקו באפלה מאנו לשוכ ובחשכה עד היום יתהלכו — וזאת תהיה לי לעדה כי לא הוספתי על השמועה אשר בעתה כל הארץ הרעישה, וגם היום כאשר ישמע כל איש תם וישר יחיל, תחתיו ירגז! —

לפני שבע עשרה שנה (בשנת תרכ"ב) בימי ירח האביב הראשונים היתה עיר גאלאץ מלאה תשואות, כי לקחת זדים ופעלי רע, אכלי לחם עצלות וצמאים לרכוש זרים אשר לא עמלו בו, נפלו על בתי העברים בצהרים, ויבנו רבים זכה ופצע, וכל מחמד עינם שמו בידם ולקחו. — בין הרומינים היו יונקים רבים, גוי אכזרי העשוי לבלי רחם, אשר קנאו בסחרי ישראל על כי מצאו און למו ברב רכלתם, והמה הסיתו את ההמון להשחית, לבלע את היהודים, לחמם ולגזול את חנויותיהם, ואשר לא תעלה בידם לשום בכליהם או לקחת אתם — לאבד ולשבר ולעשות כלה; ואין דורש ואין מבקש מדוע נהיתה כזאת? כי גם לשפרי העיר נגבו ויקחו מכל אשר מצאו, אפם רק אז הראו את נבורתם ועצם ידם, בהתעורר אנשים אחרים בזווים לעמד על נפשם ויחלו למוד לבזיהם פעלתם אל חיקם בהכות במקל או באגרוף, והמלחמה היתה כברה בין הרדפים והנרדפים — אז באו בקרבותם שלופות בימינם להושיע את אחיהם הנוצרים מכף עם נתעב ונאלה, אשר העזו לבלתי תת גוו למכום ולהציל את נפשו הנשחתה טיד לשמו בני אמונת אמן — ויכום מכה רבה ויאחזום ויסחבום אל בית הסתר, ושמה אסרו אותם באזיקים לעשות בהם משפט מרדים, מרגיזי ממלכה.

כל היום ההוא ישבו אסירי העני בכלא וגם נשיהם וטפם גלוו עמם, ולמהרתו חפאו השוטרים עליהם דברים אשר לא כן, לאמר: כי נכרים המה העברים מארץ ישמעאל ואין להם כל צדקה לגור ברומיניא ולהאזוהו בה; ויקחו אותם ואת בני ביתם וישלחום באניה להביאם אל עבר הנהר על אדמת ממלכת תוגרמה. דעת לנכון נקל כי גם שמה לא נתנום לבוא, יען כי זרים המה ואין כל תעודה בידם לעבור את הגבול, וישובו האמללים באניתם בטרם בקר גאלאצה; אך פה פגעו בס השוטרים ילדי הפשע, ובצעד העברים שלשה צעדים על החוף צדו אותם הרשעים למדחפות, ויכום בעברה וזעם גם דחה דחו אותם וישליכום מצולה בלבב הדוני! — שני ילדים רכים לבד הצילו את נפשם בחפזם לנוס מתגרת יד הרומינים על חוף הנהר, עליהם חמל ישמעאלי יושב בסביבות גאלאץ, וימהר וינהלם אתו.

שני הצעירים לימים האלה היו בני אב אחר: נער ואחותו, בנימין ורחל, הוא בן תשע שנים והיא בת ארבע (אם לא היתה למו כי מתה לפני שלש שנים), והמה הובאו בבקר השכם אל אהל מפלסם, אל הישמעאלי מחוץ לעיר ביער, ואין זר אתו באהלו כי אם אשתו הכושית, מראה וננאלה אשר חשך משחור תארה, אשת מדנים וכעס, דבריה לא בנחת נשמעים כי אם ברעם וברעש, פיה היה מקור נפתח מבוע חרפות וגדופים וקללות נמרצות, וידיה השחורות והנאלחות היו נכונות בכל עת לאחוז בערף איש ולפצפצנו.

— קְלָאָה, אמר הבעל, ראי נא כי אֵללה הצליח דרכי היום לאסוף במכמרת את שני הרגים הקטנים האלה והמה יביאו ברכה אל ביתנו, תני להם לאכול ולשתות למען לא יתמו לגוע כי עיפם ורעבים המה, כאשר עיניך רואות.

— כסיל ובער, צעקה האשה בקולה כקול דוב, מה תעשה עם התולעים הקטנים האלה? הן לא יצלחו למאומה, גם לחטוב ביער עצים לצרכנו גם לשאוב מים לא ויעילו?

— יקחך אֵפֶל, בת בליעל הוטיה וסורת, הלא תביני כי לא למלאכת ביתנו הבאתים הנה, הלילה לך להעמיס עליהם עלך הקשה ולהשחית תארם, ננצור נא את הסחורה הזאת כאישון עיננו למען תשא הן וחסד לפני קִנְיָה, — אל סמירנא אביאם ושם ארבה במחרס, אחינו העשירים יאספו אותם אל ביתם ככל לבב, ואני אמצא שכר רב! — שיתו נא לִבְךָ עליהם והביטו, מה יפו ומה נעמו, הן פניהם ילבינו כתכריך בוץ על ראשי, ועיניהם כמו עיני היונים על ראש האלון הגדול לפני אהלנו, כל אדם יחזה כי המה פִּנְקוּ מנער על ברכי עשיר אשר לו כסף בהמון; על כן תני להם לאכול כרנע כי כל הלילה לא טעמו מאומה. —

— רעם משמים יכבה ארצה, נבזה וחדל אנשים, האם ילדים אמנים עלי תולע כאלה יאכלו את לחמך השחור כעפר הארץ? אם חלב עוץ ישתו וישבעו? עיני כבר כדמעות כלו כי גם אנכי האומללה אחבק בביתך אשפתות, בעוד אתה רשע לנגדי שְׁתָה שכור כל היום ותתנאל בין נוצרים למרות פי מחמד הקדוש — והיום יספת עוד יגון על מאכובי להביא את העכברים אלינו לאכול את יתר לחמנו הצר, ותאמר לי לשאת אותם בחיקי כמו אם הרתים וילדתים! הבה לי כסף ואלכה העירה, אקנה בשר להם ומטעמים כאשר יאהבו, וכאשר תאכלנה למעדנים אתך יום יום בבתי מרזה העלמות השוכבות, אשר לקחו את לִבְךָ עד כי שכחתי ועזבתני להתעלש פה בעפר, — ואם אֵין, לֵךְ לחרפות ולדראון עולם את הבנים יחד! —

— שימי נא מחסום לפיך, ינשוף, בת שעיר בארץ תחתית, כי אם תמאני ומרית אבה את גלגלתך רסיסים! צעק הישמעאלי בקול גדול נורא מאד; ובראותו אותה עומדת על עמדה, למשת לו עיניה וחרקת שן, ננש אליה ויאחזנה בציצת ראשה — ויבעט בה ברנליו, והיא גם היא לא עמדה בחבוק ידיים כי בכל מאמצי כח הכתה באגרופה החזק כברזל את לחייו ושניו עד שפך דם עליהם, ושניהם יחד שפכו חרפות בקול גדול איש על רעהו.

ויחררו העוללים מאד ויתנו את קולם בבכי, ויהי כל האהל לחרדת אלהים, וכמעט עלתה ביד האשה להנתק מזרועות בעלה היה עם לבבה לנפול על הילדים אשר בעבורם היתה כל החרדה הזאת, אז מהר בעלה לנדור בעדה ולא תלך הלאה, ויחל להלחם אֶתָה שנית, וברנע שהוא נבהל נחפו העלם בנימין וינס החוצה דרך מבוא האהל הפתוח, והעלמה נפלה לארץ, מככה ונאנחה ומִשְׁתַּע שערות ראשה.

כראות הישמעאלי כי שביו התמלט ואיננו, חדל להלחם את אשתו, ויגם גם הוא החוצה ויפן כח ויבקשהו סביב לאהל ולא נמצא, ויבן כי ברח אל היער, ויריץ גם הוא במשעול צר העולה בין האלונים וישא את קולו ויקרא: „אל תירא ואל תחת, עלם, בוא וסעד לִבְךָ פת לחם! — אך לשוא נחר גרונו בקראו, כי אין עונה זולת הד היער, וגם לוא שמע הנער את קולו לא השיבו דבר, כי לא הבין שפתו, ואף כי לא יכול לשמוע כי הוא הימין ורודפו השמאיל. —

עֵיף וינע ברוב דרכו שב הישמעאלי לאהל, פלגי זַעֵה נולו מעל פניו וקצף היה על שפתותיו — והנה מראה חדש לנגד עיניהו: אשתו הרכה והענוגה כרעה קרסה על לב העלמה הרבצת על האדמה, ושכין גדול ביטינה! — כי אחרי אשר הכתה אותה בלי חמלה חפצה להסיר את ראשה מעליה. — עד ארגיעה דחה דחה אותה בעלה לנפול, ויגזול את השכין מימינה

ויאמר לתקענו בלבכה; אפס גם היא חטפה בול עץ גדול ותתיצב לקראתו ערוכה למלחמה. הבער הרים את העלמה האומללה מעל הארץ ויקחנה על זרועותיו וימח במטפתו את דמעתה מעל לחיה ויעבור בידו על חלקת שערות ראשה, והיא בידה הקטנות חבקה באהבה את גזאלה ממות ובעיניה רומה לו תודה, אף אם לא הבינה לתנחומותיו אשר דבר על לבה. — אחר כן לקח לחם וחלב ויגש לה ותאכל, ועיפה מרב צרה ויוגון על ברכיו נרדמה, אז לקח אותה שנית בזרועותיו ויצא היערה לחפש את אָחיה.

העלם הקל ברגליו גם כעפר האילים בין עצי היער ובכל רגע הביט מאחוריו, וכל קול עלה נדף או צפור נודדת בין הסבכים עשו כנפים לפעמי רגליו להרחיק נדוד הלאה, עד אשר באין אונים כרע נפל על הדשא תחת עץ גדול ויישן. שנתו לא ערבה עליו בראשונה, חיונות נוראים בעתוהו, אך גם לא נחיתה עליו, כי גדול כח הנער לשאת ולסבול עני ולהץ ולשכוח כמעט רגע המית רוח וממרורים, ולתת לעפעפיו תנומה אשר לפניו תדוץ דאבה. — וכאשר הקיץ משנתו לא ידע איפה הוא, זכר כי בורה הנהו מפחד שני מלאכי זעם, הישמעאלי ואשתו, וכי אָץ הוא ללכת לדרכו, לאביוהו, לדודו ולקרוביו אשר כפשעים הובאו אל בית הסתר ואחרי כן באניה, ושומרים היו לראשם בכלי נשק בידיהם — ואים איפוא? מדוע באו במעמקי מים ואחרי כן התאמצו לצאת ולא עצרו כח, כי בקול רעש גדול סכבום אנשים ויהדפוס במושות עץ — ולא שבו? ולמה הובל הוא ואחותו אל אהל פרא האדם, הישמעאלי? — בגדולות ונפלאות כאלה לא הלך מעולם וגם עתה קצרה בינתו מהבין, אך נפשו הגירה לו כי ברעה גדולה הנהו! —

וישא את קולו ויבך, הוריד כנחל דמעה, זכר את אחותו הקטנה אשר עזב בחפזו ונפשו עליו התעטפה ויוציא אנהות מקרב לבו, הביט לכל עברים מסביב לו ואין איש, ויבך עוד. — פתאום חדל לבכות, שלשת חדרי בטנו — הקבה, אָכפה עליו למלאות מאוייה ולבלתי שבת בעצלתים כי אם ללכת הלאה ולחפור לו אָבל; ויחגור שארית כחו וייתהלך לאטו וראש לו הפזי עד בואו אל בֵּרַכַת מים, וישאב בחפניו וישת ויחזק את לבו וילך עוד עד אשר הגיע אל מסלה, וכבלי דעת לפנות על ימין או על שמאל ישב לנוח. — והנה לפניו איש עברי עובר אורח; כמוצא שלל רב שש העלם לקראת האיש, ויקרב אליו ויאמר לו בקול בוכים; „חוסה נא עלי וקחני אתך, כאשר תלך אלך כי לא ידעתי איפה אני!“ — האיש השתאה לו מאד וישאלהו; „מי אתה, בני, ולמה תבכה?“ — ויען; „רעב אנכי כי לא אכלתי כל היום“ — האיש פרס לו פת הרבה ויתן לו, ואחרי אשר השביע העלם את נפשו הנענה השיב לו על שאלתו הראשונה ויספר לו את כל הקורות אותו; ויחמול האורח עליו ויגייע את לבבו ויאמר: „אל תחת, בני, כי אתך אני להצילך מיד הישמעאלי אם נפגשנו בדרך, לכה אנהנך העירה ושם לא תאנה לך עוד רעה!“ — כבואם לפנות ערב אמר לו האיש: „זר הנני גם אנכי פה, על כן אביאך אל בית הנדיב ר' נחום, עשיר הוא ועל נדיבות יקום, הוא יאסף אותך הביתה“, ויעש כן. —

בני ישראל יושבי גליל חדרו ביום ההוא מאד לקראת השמועה הנוראה והרעה, כי רמו השוטרים השודדים את העברים בנהר דונוי — ויתקצו אנשים רבים ויבואו אל בית נשיא הפלך ויחלו את פניו להביא במשפט את החמאים; אך אם ארץ נתנה ביד רשע, משפט לשוא יבקשו, כי הנשיא כסה את פני העדה כלמות ולק ויגרשום. — גם צירי הממלכות, אף אם תמרו לשמע התועבה הזאת ונבהלו ויאמרו לחקור את הדבר, לדרוש היטב ולנקום נקמת האובדים — לא יכלו עשות מאומה בארץ ממאה, בה האמת נעדרת והשקר יושב לכסא משפט, לעשוק עני ארץ.

כה התהלכו הנה והנה כל היום ההוא בכל הרחובות ותהום כל היער, ובערב נקבצו ובאו אל בית ר' נחום להתייעץ על הדבר מה יעשו עוד ולא עשו. — ברגע ההוא בא שמה האורח המחזיק בימין העלם, לבקש מלפני ארון הבית לעשות חסד ואמת עם הנער המצל כאור מאש מיד הישמעאלי. — מי יגיד המבוכה הגדולה אשר היתה לפתע פתאום בכל הבית! — שמה ופלאות החזיקו את כל העדה בשמעם מפי העלם את התלאה אשר מצאתהו ביום הזה, בכי

זאנקה נשמעו בהנדעם כי בן הוא לאחד מאלה אשר בלעתם המצולה, ואנשים אחרים הכירו וידעו את אביהו הישר באדם, את משה גראנד אשר בשמן ודבש נתן מערבו.

אדוני הבית לקח בכל חפץ לבבו את בנימין לו לבן, ושנים שלשה חרדים לעשות צדק התנדבו ללכת כאור הבקר היערה, למצוא את הישמעאלי ולקחת את העלמה רחל מידו בזרוע רמה; ואולם תוחלתם נכזבה, האהל היה ריק מאין אדם, כי אחרי אשר נמש הישמעאלי את משכנו בהצותו את אשתו, ברחה גם היא ולא נודע מקומה ציו. — ובעוד יראי אלהים וחושבי שמו המתיקן סוד בערב על אודות מפעלותם למחרתו, בא הישמעאלי היערה וימצא לו איש כלבבו מוסלמני מסמירנא, וימכור לו את העלמה בחמשים שקל כסף ולא שב עוד לאהלו, כי הכסף היה לו למדי לבלות שבעה ימים בנעימים, להתענג על יין ותירוש ועם קרשות יפרד; רק אחרי אשר סר סבאו והוצג ככלי ריק באין אנורה באמתחתו, חתר מומות למצוא את הצפור הנמלטה מידו, את העלם.

כשבעה ימים התהלך בכל רחובות העיר וידרוש ויחקור מבלי הגד לאיש מזה דבר, ואל כל נער עברי אשר פגש בדרכו שם עיניו ולבו, ועמלו לא עשה פרי, את אשר בקש לא מצא. — ויהי היום, בהתהלכו לפני בית ר' נחום, בית מדות ועליות מן־חום, נשא עיניו להביט בו דרך החלון הפתוח בשניים, והנה — בנימין לקראתו, ויכירנו כי הוא טרפו אשר השלך משניו! — דמיו, דמי זאב ערבות, רתחו בקרבו וכרגע התהפך בתחבולותיו כי לא ידע מה יעשה. — ואולם גם העלם הכירו, ופתאום החל לזעוק בקול מר וגדול: „הושיעוני!“ — ויחרד הישמעאלי וימלט על נפשו, כי ירא פן יבלע לו בהגלות עונו הגדול לעיני השמש; כי נגב נפש העלמה ומכרה. לקול הנער חרדו כל בני הבית, ויספר להם את כל אשר ראה, וימחרו ויצאו כלם אל הרחוב לתפוש בכף את הפושע — אך הוא ברה כצל ולא נמצא. — מן היום הזה והלאה האג אדוני הבית אל עלם שעשועיו, וימן איש כביר כת ותם לב להיות שומר לראשו יומם ולילה, לבל יפול ברשת זו טמנו לו.

אך השודר לא נתן דמי לו עד הקימו מומת לבבו, ויתחפש ויבוא פעמים רבות אל חצר הבית הזה בתור אכר מוכר יבול האדמה ופרי עץ, ובכל עת ראה את הנער וחרק שניו מבילתי יכלת לעשות לו מאומה, כי הנכור עמד כצל על ימינו להגן בעדו; גם בעד החלון בא כנגב בלילה, וכמעט צלחה לו לבוא אל לשכת הנער ולאחזו בו על ערשו ברגע ערבה עליו שנתו — והנה השומר קם בשבט עברתו להצילנו והשודר היה שש לשוב על עקב בשתו ולהנצל כצבי מד.

כה עברו שני ירחים, עד אשר הלך אדוני הבית למסעיו לקרית מלך רב, לוויין, ויקח את בנימין אתו ויתגהו אל בית הספר ללמוד חכמה ומדע, שם חסה כצל מורה נכבד וכל מחסורו היה על איש חסדו; והישמעאלי — נלאה ברוב מועצותיו ויחלל לארב לנפש הנער, ויאמר גואש.

II

עת על חוף נהר דונוי מעבר מזה למשו הנוצרים את עיניהם אל היהודים האמללים, אשר נלחמו את גלי הנהר ולא יכלו להם — כי אף אם חגרו הרצועים שארית כחם לעלות מן המצולה ולשהות על פני המים, אך זאת היתה עד ארבעה, כי בהגיעם אל שפת הנחל דחו אותם הרומנים במוטות עץ ויסקלום באבנים עד כי באין אונים כשלו ונפלו וירדו אורח לא ישובו, והרוצחים השיגו ששון ושמחה כי בצעו את אשר זממו, ויתענגו על איד העברים אויביהם — בעת ההיא קמו ועמדו מעבר הנהר על אדמת תוגרמה ישמעאלים, ורעדה אחותם בראותם מרחוק עוני היהודים ומרודיהם ואכזריות רודפיהם, ראו כן תמחו כי אין מפגיע בתוך החמון להציל הלוקחים למות, ויקצפו מאד לקול תרועת האכזרים השמחים בתהפוכות רע — ויעירו שני דיגים להחיש לנכשלים עזרתה, ואלה קפצו חיש אל סירת דוגה ויחתרו בכל עז במשומים אשר בידיהם — אך אחרו לבוא אל המקום בו מצאו הנרדפים קבר, ורק איש אחד אשר עזר כח ויאבק עם משברי הנהר עד אשר קרבה האניה הקטנה אליו — נצל, כי השליכו הדיגים אליו

חבל לאחוז בו וימשכוהו אליהם ויביאוהו אל סירתם וישבו ויבואו אל החוף — שם כח האיש עזבו ויתעלף, והישמעאלים בחמלתם עליו פשטו את בגדיו הלחים ויכסוהו בשמיכה נקיה ויבשה, גם נתנו לו יין דגן לשתות עד אשר התחמם ויתחוק מעט. — אז לקחוהו וישלחוהו אל עדת העברים בטולטשא, שם חלה את חליו ימי רבים, כאיש נדהם היה ולא יכול לדבר דבר לאשורו, מצוקותיו וצרותיו שדרו שכלו ותבונתו, והקדחת אכלה את און גוו הנשאר לו לפליטה אחרי מלחמתו הנוראה את המת אשר פער פיהו לבלענו, וגם אחרי כן נראה אליו פעמים רבות בחזיונות לילה בתואר גלי ים מתרוממים מסביב לו ומפיצים אותו לרגליו! —

כעשרת ירחים לא ירד ממטתו ולקץ הימים החל להרפא, גם אוננו גם תבונתו שבו אליו מעט מעט עד אשר קם ויחי — אפס לא לראות בטוב ולהתענג על חיים נעימים, כי אם לכבות מאין הפוגות לקשי יומו. — יראה ורעד באו בו בזכרו כי משה אחיהו, קרובו וגואליו וכל אשר להם ירדו חיים שאולה, וכאבן צללו במים עדי עד! — כחלום בהקיץ זכר, כי בפרשו את ידיו להדיח מעל פניו את משברי הדגוני אשר השתערו עליו, ראה את בני אחיהו הנאהבים והנעימים, העלם והעלמה, נצבים על החוף, ומי יודע אם התמלטו בעור שניהם משואת הרשעים הרומינים ועודם חיים על האדמה, או כוס אביהם שתו גם המה ויהיו לברות לדגת הנהר. — ירו מטה ולא השיגה לשלוח ציר לגלאץ להודיע אל נכון, וללכת שמה ירא ופחד פן יקרנו אסון כאשר קרהו בראשונה, ועל כל מכתביו אשר שלח אל יושבי העיר ההיא לא היה מענה, כי למחוז הפצם לא הגיעו — ומה היה לו לעשות עוד? —

על כל אלה היה מחסורו גדול מאד, כי הוא ואחיהו וכל יתר רעיו עזבו לאחריהם חילם על החוף בהיותם מְכִים ונרדפים מפני עקת רשעים, וכל רכושם היה לעושקיהם לשלל, ועתה אחרי אשר עברו בלהות תחלואיו ושב ורפא לו, וגם תבונתו שבה אליו כבתחלה, פקח עיניו לראות כי ברע הוא, בלויי סחבות עליו מכף רגלו ועד ראשו, לחם חסד במסכנות יאכל, ובעיר מצער כטולטשא היה למשא כבד לבני עמו אשר רק מספר המה, — ואם אָמַר: אכל יגיע כפי, אחטוב עצים ואשאב מים ואמצא לאשר יבקשוני, שגה מאד, כי אין דורש ואין מבקש עובד עבודה, כל איש יקך לדרכו בעיר או בשדה ואוכל לחם צר, ורק מתי מספר שולחים ידם במסחר ועשיר רצונם רבו מאד, די והותר.

כה היה האומלל הזה ננוע ומעונה ירחים אחדים — כל ישעו היה לעזוב את העיר הזאת, להרחיק נדוד ולחפור לו אכל, אך אנה יכול ללכת ואל מי יפנה? שפת תוגרמה היתה מזורה לו, גם את בני עמו לדבר צר כחו, כי המה יוצאי ספרד אשר הגלו בימי האינקוויזיציא הנוראה ועד היום מחזיקים שפת ארץ מולדתם ואינם שומעים לשונות גרמניא ורומניא הנודעות לו, ולא נשארה לו לדבר אתם כי אם יהודית, שפת קדומים, בה דברו יודעי דעת עליון ונביאים מחזה שדי חזו, ואשר כל עברי ישנן לבנו בימי חרפו, ואם בינה יכתבנה עלי לוח לבו וילמד לשוננו דבר בה כנכון, אמנם איש יודע להוציא בה קל מחרה כל מחשבותיו אחד מאלף ימצא, ואם גם שני עברים נבונים נפגשו, אשכנזי וספרדי, לא יבין איש שפת רעהו גם בדברים עברית, כי דרכי מבטָאָה בפיהם שונות מאד.

כל אלה השביעוהו ממרורים והועילו להנתו עד כי קצה נפשו בשכנו בתוכם — ויאמר שלום לאשר גמלוהו טוב ויקח מקלו בידו וילקוטו עלי שכמו, ויפן וילך הלך ובכה ויצא את העיר, ולבו לא חשב דרכו, כי אם אסונו הכין צעדו ללכת הלאה, ולבלתי ראות צרה ויגון בעיר משכנו, וככה הלך מן הבקר עד הערב עד אשר פגע במקום מרעה, שמה נאספו עדרים רבים ורועים יהודים שומרים לראשם — במקומות האלה בפלך דאָברודווא עברים רבים ספרדים אנשי מקנה; כראות הרועים אותו ובהִדָּעם כי עברי הנהו, שאלו לו לשלום ויקראוהו לאכול אתמלחם, והוא ספר להם בלעני שפה את כל המוצאות אותו וכי הוא נכון ללכת אל אשר ישאנו הרוח; ויגידו לו כי פניהם מועדות ללכת דרך רחוקה לעיר קיסטענדשע, כי כן יעלו שמה שנה בשנה למכור את עדריהם, ואם יש את נפשו להתרועע אתם ילך בעקבי העדרים לרגל המלאכה אשר לפניהם, וישמור כמוהם את צאנם ובקרם וכל אשר להם מכל פגע רע, וחלף עבודתו יתנו לו לחם ודי חמאת בקר והלב צאן לאכול לשבעה, גם מעט כסף. — ויואל אהרן להסתפח אליהם

וילן שם כי בא השמש, ובטרם בקר נסע עם מיורעיו החדשים הלך ונסוע לדרכם. המה היו ישרי לב וידברו אתו טובות, עול כבוד לא העמיסו עליו בימי מסעו הראשונים עד לא נסה בעבודתו, ורק יומם התהלך אחרי העדרים להיות לחומה עליהם, ובלילה שכב ויישן; אחרי כן לא התרפה במלאכתו גם הוא ויט שכמו לסבול, ויעש את כל אשר עשו מתי סודו, וכאשר עלה עליו הגורל לעמוד על משמרתו בליל לא נתן שנת לעיניו, ופעמים רבות נלחם יחד עם מרעיו מלחמות תגופה בחיתו יער, רבים וואבי ערבות, אשר התנפלו על העדר למרוף ברי המלה, ואז נקרא עליהם מא רועים להמם ולאבדם.

כשני ירחים התמהמה בדרכו, לחמו אכל לשבע, חמאה וחלב היו לו למכביר, ולבו שמח בחלקו כי לא אכל לחם עצלות כי אם פרי עמלו — לבד בעברו על מי מנוחות ובראותו במים הזוכים כזהו הרקיע את צלמו כמו בראי מוצק — חררה גדולה נפלה עליו, כי כפרא אדם היה מראהו, שמלתו בלטה מעליו, פניו לא רחצו למשעי ובידו מקל גדול ורם ממעל לראשו, עד כי לא האמין כי את צלו יבחנו עפעפיו — אז לא יכול לעצור את עיניו מן דמעה ויזכור את ימי עלומיו בנאלאץ, בהיות סוד אלוה עלי אהלו ובשבתו יחד את אחיהו היקר ובניו הנעימים, ובעברת הרשעים כי קשתה התהפך עתה ויהי בקר ורעה צאן, עני וגנע בערבות דאברודוא, ומי יודע מה תהי אחריתו? —

בסביבות קיסטענדשע קמו העדרים ועמדו, אדוני המקנה מנו מספר צאנם ובקדם וישמחו כי גם אחד לא נעדר, ויבואו העירה ויהלו למכור מערבם עדר עדר, עד אשר תמו ביום השמיני לבואם שמה, ובטרם שבו אל מעונותם בערי אחותם נתנו אל רעם האומלל עשרה שקל כסף ומתנות, ויפרדו מעליו אחרי אשר מאן לשוב אתם בדרך אשר באו בה ולהיות אצלם שכיר שנה. — ותהי ראשית מעשהו לקנות לו ערך בנדים ולהסיר בלויי הסחבות מעליו למען לא יחשבוהו יושבי העיר למסכן מבקש לחם. — ומאז התהלך כעוף נודד על חוף הים השחור, יום יום, במקום אשר יתאספו סוחרים רבים מכל כנפות הארץ ואיים רחוקים וידרוש ויחקרו אולי ימצא לו איש אשר יאסף אותו הביתה ונתן לו בעבודה אשר יעבוד עמרו מנוה אשר ייטב לו. — כעשרת ימים היה יגיעו לריק, קרא ואין עונה, אניות באו ואניות הלכו לדרכן, ובעליהן השיבו את פניו, באמרם אליו כל היום: „לספחך אל אחת הכהנות לא נוכל, יען עבדינו רבו מאד“. ויירא אהרן מאד ויצא לו בראותו את כספו באמתחתו הולך תמס כמים, והוא בין אנשים זרים בארץ נכריה לו, מי יגוד לו ומי יחמול עליו? וישב על הסלע על יד הים — ויבך. ואיש אחד זקן ומשענתו בידו מרב ימים ראה אותו מנגד, ויקרב אליו כי נכמרו נחומיו, וישאלהו בשפת אנגליא: מה זה הניעו לבכות? — אך אהרן לא ידע את לשונו ועל כן לא השיבו מאומה; ויוסף האיש וישאלהו בשפת צרפת — ואין קשב; ויוסף עור לדבר אשכנזית, אז קם אהרן וישתחו אליו, ויספר לו כי זה שבועים הוא מתגורר בעיר הזאת ונודד ללחם — איה, וכי כל ישעו למצוא לחמו ביד חרוצים ולא למטון ידו בצלחת, אך עניו ומרודו ירדפוהו וישכרו לו כל מטה לחם, ועתה כאשר אָזל הבסף מכיסו איננו יודע מה יעשה.

— מאין תבוא?

— מארץ רומיניא.

— מדוע עזבת את ארץ מולדתך ותלך לנוע על עיר נכריה?

— אנכי את ארצי לא נטשתי, כי אם יושביה אנשי בליעל גרשוני.

— מי המה החטאים האלה בנפשותם, ומדוע רדפוך?

— יען כי עברי אנכי, ועם אלהי אברהם בארץ ההיא בצל חקתיה ומשפטיה לא יחסין!

— הישיש הביט אל הצעיר לימים יפה התאר הזה בתמהון.

— לך — רד נא אחרי אל הספינה, ושם אדבר עמך. וילך אהרן אחריו אל החוף, ויבוא

באניה גדולה נשאת חטה ושערה, וישפילו לרדת במעלות אל חדר רב החובל, כלו יפה אף נעים, בו זרח השמש לאור יומם דרך הארבה במקרה מלמעלה — וישבו.

— עתה ספר נא לי את כל הקורות אותך, אמר האיש עוד, הגני עברי כמון יליד בריטאניא,

אין שמן בארצי ואין פגע רע ליהודים, כל איש ילך בשם אלהיו ולא יקנא את סתהלך אחרי

אלהים זולתו; על כן יתחמץ לבבי לשמוע כי נשחתה רומיניא לפני האלהים ותמלא חמס לדרוף בני עמי חנם.

— כן אדוני, על כל זרע אברהם עברה חמת הרשעים וישבי הארץ מימים רבים ובאשר לאל ידם ישחיתו וירעו עד היום הזה, המה יחפשו עולות, יאריכו לשון וירחיבו פה על בני ישראל למען יחלקו שללם להם ורכושם למשיסה יתנו; ואני הגבר שתיתי מציתי את קבעת כוס התרעלה, אותי ואת אחי השליכו במי הדזנוי, הוא צלל כעפרת ואני את נפשי הצלתי לראות חיי עמל ויגון, כאשר עיני אדוני רואות". — וישפך לפניו שיחו, ויספר לו את כל צרות לבבו, ויחל את פניו כי לא ישקץ ענות עני, לא יעובנו ולא ימשנו לגוע ברעב פה בארץ נשיה, כי אם יקחנו אתו לעבד, לעשות מלאכה במים רבים על האניה, ולתת לו מהלכים בין יתר אנשיו המקשיבים לקול דברו. — עין הזקן חסה עליו, דברי האומלל אשר יצאו ממעמקי לבבו באו בקרב לבו, ויאמין להם, בטח בו כי אין ברוחו רמיה וכי באמת ובתמים הפץ לאכול לחמו בזעת אפיו.

— טוב הדבר, אמר הישיש, דלתי אפתה בכל עת לכל חרוץ ושונא עצלה, שבה עמדי ונתתי מפתח אוצרות נחלי האבן באניה בידך, במדה ובמשקל תביא את הגחלים על קפי הימים אל האוצר ותכתוב בספר, וככה תוציאם ותשקלם על יד עשי המלאכה במכונה; אפס כי יראתי פן פנקת מנוער וכאישון בת עינך תצור את כפיך ולחייך, למען תהיינה כלבנת הספיר ולא עליהן יעלה כל אבק, ומלאכתך עמדי פה תכסך אבקת הפחם, פיה שחור כעורב יפול על פניך וידיך, גם בגדיך אלה תתצל מעליך ולבשת בניי מלך — אולי לא יערבו לך כל אלה! —

— אדוני, מעודי ועד היום הוזה לא חבקתי את ידי בעצלותים, גם את אחי עבדתי באמונה ולמדתי ידי לכל מלאכה, גוי נתתי לכל טרח ומשא ולחיי לקרה וחיב, — השקט נא, אדוני, עבדך הנני ואסה און-קשבת לכל אשר תצוני.

ביום ההוא הביא אהרן על האניה את צרורו הקטן והדל, אשר לא היה משא לעיפה גם לצפור דרור לשאת אותה על אברותיה, והישיש מלא את ידיו לעבודה ויעש ככל אשר אמר; ולמחרתו עלו כעננים תמרות עשן מארבת הספינה, נלגליה ברעם וברעש הכו בים גלים והרתחו כסיר מצולה ותתן במים עזים נתיבה, ועל דרכה להגליה השאירה קצף גדול על פני המים ועב הענן כעשן הכבשן ברוח השמים. — שלשה הימים הראשונים היה אהרן בגבר עברו יין, מחלת הים אחזתו ומעיו נהפכו בקרבו, כל אכל וכל משקה היה לו לזרא ולא האמין עוד בחייו, ומכל חבריו עבדי אדוניו רק עברי אחד יליר אשכנז היה לו למנחם משיב נפשו, ויתר העם זרע אנגליא לא יכול לדבר אתו. — בשלשת הימים האלה הונח לו מעבודתו ולא פעל מאומה, וביום הרביעי הרפו תחלואיו ממנו ויצא לפעלו ויערוך את כל דבריו במועצות ודעת, ויעש את מלאכתו באמונה, וכל מעשהו היה לפני בעליו לרצון; לבד בהביטו במראה בפעם הראשונה חרד, כאשר נבהל ונחפו בעברו אובל המים בערבות דאָברודווא, בראותו כי חשך משחור תארו, ואחרי כן שקט לבבו בראותו כי לא הפך עורו להיות בושי לעולם, כי התרחץ במים טהורים והנה שב אליו לבן-פניו וכפיהו כבתחלה.

המחסור בריחי ברזל ינדע, יאמרו המשלים; המקרה יכביר על האנשים אכפו פעמים רבות לעשות נפלאות, להוציא תעלומה אור ולברוא חדשות אשר לא עלו על לבנם מעולם; כן כל מהשבת חשב לעשות כל חרשת ולגלות נצורות אשר לא נשמעו מאז — פרי המחסור היא, כי כאשר ילאה האדם נשוא חקות הטבע, קץ או חם, יתחכם להוציא לפעלות אדם נפלאות — לא נבראו, למען הקל מעליו תלאות חייהו וכל חסרון ימנה. — כן גם כל משחית לחבל גלה בתבונתו למען רוב את יריביו ולתת פחדו ויראתו על כל מחשב להרע לו, יהי שחל ופתן, כפיר ותנין, או יליר אשה בעל מזומת, הרע מכל בהמות יער הולכות על ארבע ומכל זוחלי עפר על גחון! — אהרן נלכד בחבלי עני, צרתו היתה קרובה ואין עזרו, לא יכול לעמוד על משמרתו על האניה, יען כי כאלם לא פתח פיהו לדבר את כל הסובבים אותו כל היום, כי לא ידע את לשונם, שפת אנגליא; מים שאל לחם נתנו, לרעבו השקוהו, ובאין מלה בלשונו להניד מזומתיו היה מורה באצבעותיו קורץ בעיניו וטולל ברגליו, ורק צחוק עשה לכל חבריו ואין נחת! — ותקצר נפשו למות; ולמען צאת ממבוכתו זאת ולא ימלאו עליו שחוק פיהם, החל ללמוד שפת אנגליא גם

מספרים גם מפי העוטרם אותו, כל הנה כל מלה מפיהם כתב בספר ועל לוח לבו, והעברי יליד
 אשכנז עורו עוד מעט, כי הוא באר לו את כל הקשה ממנו — עד כי בשני ירחים למד לשונו
 דבר אנגלית, את אשר לא יכול, לו היה עשיר, לקנות בכסף רב בשבתו לבדד לבטח בביתו
 ובבקשו תורה מפי מורה, ופה המחסור והריש דחה דחו אותו ללמוד קל מהרה, ולפני לוחציו
 ודוחקיו האלה לא יכול עמוד! — רב אונים הוא הרעב, ואמיץ כח הוא הלחץ, אם בקצפם
 יוכיחו איש ובחמתם ייסרוהו, יעירו בקרבו כח וגבורה אשר על ברכי העצלה מימים רבים נדרמו,
 ויעשו עמו להפליא! והשפה הזאת לא לבד כי הועילה לאהרן למלאות את אשר נטל עליו אדוני
 האניה, לשבת במושב חבריו ולא בדד בירכתי הספינה כבראשונה, כי אם היתה אור לנתיבתו
 בארץ אשר אליה נשא נפשו, באמעריקא, ובלעדה לא היה יכול להרים שמה את ידו ואת רגלו. —
 במארה נארים כל יושבי חלד למן יום נואלו בבקעת שנער לבנות למו מגדל וראשו בשמים,
 כי שם בלל אלהים את שפתם ולא ישמעו איש שפת רעהו, עד היום הזה; ומאז נפלגה כל
 הארץ והעמים בלשונותם התפרדו; האמונות השונות מדינים הולידו ושלום יושבי תבל הפריעו,
 והלשונות השונות הרעו שבעתים, כי גם בין נוצרי דת אחת הפרידו! פלגות הלשונות צרעת
 ממארת ונושנת היא משנים קדמוניות, וארוכתה לא תעלה לעולם! — עם מדבר שפה אחת לא
 יאהב את עם הובב שפה אחרת גם אם שכנו הוא הקרוב אליו, יען כי שני אלמים להתאחד
 באהבה לא יוכלו, כי היא רק בין אנשים השופכים מחשבותם חליפות איש בחיק רעהו תמצא
 לה מנוח. — לאזן כל נבר ערבה רק שפת הורתו אשר הקשיב וישמע בשחרתו כהיותו עולל
 ויונק, בה שרה לו מינקתו וזמרתיה עת השכיבה אותו בחיקה ותישנהו על ברכיה, ואין נפשו
 לשפת זרים גם אם ימחר לדבר בה צחות! — האישי אשר הפר ברית אבותיו ויבחר באמונה
 אחרת הוא יעידני, כי אף אם יתפלל לאל זר לו מאז ואליו ישתחוה, לבו לא נכון עמו;
 לא בעבור כי הכיר דרכי הדת החדשה כי לא ישרים המה, רק יען ינק עם מיץ שדי אמו
 דת אחרת, על כן לא תבוא בקרבו הדת החדשה ורחוקה היא מכליותיו; וככה גם לשון נבר;
 מה נמלצו לחכו אמרות שפת ארץ מולדתו, קול מליה כקול כנור נעים באזניו, לא יחליפנה ולא
 ימירנה באחרת, מבטן אמו ינחנה ולא ימשנה, ואם לרגעים יעובנה ישוב אליה, כי רק אותה
 יאהב והיא תמשל בו! —

מעתה לא פקד אהרן מאומה כל ימי התהלכו על האניה, לחמו נתן ומימו נאמנים, כל
 מרעיו כבדותו וכשבת אחים ישבו אתו יחד, עצמותיו מלאו עלומיו בהלחמו פעם בפעם את סופה
 וסערה אשר העירו את משברי הים להעלות את האניה שמים ולהורידה תהומות, ויהי כצור
 חלמיש לא יירא כי יבוא חם ביום שרב, ולא יפחד מקרח וצנה בלילה, ולבו היה שמח כי איננו
 נושא חרפת עני ודך ואוכל לחם חנם, כי הוא קיה נפשו בפרי עבודתו ותבואת מעשה ידיו. —
 לבד שתיים מחשבות נוגות שדרו רבצו ותאספנה את שלומי: זכר המראה האיום והנורא בנפול
 אחיהו היקר לו לפני בני עולה, בהרחיב הדוני נפשו ובפעור פיהו לבלי חוק לבלענו בעודנו
 בכף מרצחיו, ולהביאנו אל קרבו, — אף דרך בניו ילדי שעשועים הנסתרה כי לא ידע איפה
 הם! — לבו היה בוסח כי לא ירדו את אביהם שאולה ובחמלת אלהים עליהם היתה נפשם להם
 לשלל — ואולם מה היה למו? — התמונה אשר שוה אהרן לנגד עיניו, כי העוללים האלה
 המסלאים בפו יחבקו עתה אשפתות ושואלים בחוצות לחם — סמרה שערות בשרו ויחרוק שן מרב
 שיחו וכעסו, ויחפוץ לטרוף נפשו באפו או לשוב אל הרומינים הרשעים ולשפוך עליהם כל חמתו! —
 פעמים רבות אחרי כן בשבתו בעדת רעיו והמה יחד מיטיבים את לבם באכול משמנים
 ובחקור ממסך, בהעלותו על זכרוננו את בני אחיהו, בא פתאם כרקב בעצמותיו וענן יגון פרש
 למסך על פניו, עד אשר למראהו חדרו הרואים אותו ויחלו לדבר על לבו ולהשביע בתנחומותיהם
 נפשו הנענה, אך הוא מאן להתנחם! — וידור נדר להתחקות על שרשי רגלם ולבואו עד
 תכונתם גם אם יהיו בקצה הארץ, אם יברכנו אלהים במשלח ידיו והיה לו כסף תועפות;
 ואולם גם הנדר הזה היה לו לכליון עינים ודאבון נפש, כי משכרתו היתה דלה ורוח ולא תמצא
 לו לשלוח צירים לארץ מרחקים ולהנדע אי זה מקום הילדים הרצועים, — ויאמר בלבו כי אם גם
 ימצאם היום לא תבואתם טובה, כי על דרכיו לא נגה עדנה אור הברכה למצוא בעמל ידו פר'

מסת שלשה אנשים, ואף כי עוללים רבים אשר עוד על כתף ינשאו ועל ברכים יאָמנו, ובצדור נקוב מה יעשה לאחריתם?

רבות היו מחשבותיו בלבבו, אנוחות אין מספר והנה והי מלא פיהו, ובאחרית לא נצפן לבו משכל ויבן כי אנוחותיו לא לעור ולא להועיל לעוללים, ואם קודר ילך כל היום ודמעתו על לחיו לא תהרב ירד פלאים גם הוא, כי יכשיל כחו וישבר משען לחמו האחרון ואבד בעני רע. — לא, חשב בקרבו, לא אשוב לחשית כחי ועצם ידי, אלהים שלחני בארץ להחיות את היתומים העוובים האלה ולהיות להם לאב, על כן אין לי כל צדקה לבלות באנוחות ימי ולרושש מבצרי תוחלתם אלי, ולהיות אח לבעל משחית! — ארדוף אשי, אחקור ואמצא, העבודה הזאת אשר הפקדה עלי פה לא נאוה לי לאורך ימים, כי אחר כבוד לא תקחני ועשר לא תנחילני, היא תתן לי פת לחם וק לסעוד לבי ולא לפרוס גם לרעב, הלילה לאָב לבנים כמוני היום מעשות כדבר הזה, עון פלילי הוא לו לשמור רק את נפשו, — ארחות ימים אעבורה ואל הארץ החדשה אבואה, שם באמעריקא, מקום סחר נויים, אשובה למלאכתי אשר הנחילו לי אבותי, לממכר וקנין, אחי איפוא כנען כאשר הייתי, או לי יחילו דרכי ואשיב ואבנה הרבותי, או אז תשיג ידי להפש את האובדים, לשחר פניהם ולהיות עורם ומגנם!" —

כח הרץ אהרן בנפשו ומנוחתו שבה אליו, בתוחלתו העצומה השביח שאון מורשי לבבו ועליהם התגבר, ולמרעיו לא הגיד מכל מחשבותיו מאומה, עצתו היתה רק לו לבדו ואין זר אתו למען לא יפריעהו ממעשיו, עד בואו לונדונה; שם הסיר מעליו את הבגדים הצואים אשר לבש כל ימי עבודתו על האניה, ויעד שמלותיו אשר הכין לו אחרי אשר השליך מידו את מקל הרועים בדאָברודויא, ויבוא לראות פני הישיש בבקר במרם יצא לפעלו.

— אדוני, אמר לו, ממעמקי לבבי אודה לך כי מלטת עני ואין עוזר לו ביום נָכרו, ותתן לו מחסה בצל כנפיך עד עברו הוות, ועתה אפרד נא מעליך! — הזקן השתומם ולמשמע אזניו לא האמין.

— מדוע תעובני, אחי? הן לא ינעתך ולא הרעותי לך! —

— לא כי יד עמל באתני אף לא כי שמנתי ואבעם, רק יען לא אוכל לראות ברע אשר ימצאני, אם עתה בימי נעורי, בעוד רב עצמי איתן, כל עמלי יהיה רק לפי היום ולא אדאג ליום מחר! — לו הייתי לבדי כי עתה החרשתי, אולם יום הוא ועדי יבואו בני אחי, אשר בהמס רשעים היו ליתומים ואין אָב, הוא ירד אל שחת ולא השאיר אחריו מאומה, והעוובים רק עלי יסמכו, ואם עוללים המה היום ולא יבינו לדרוש אחרי, הן אחמא לאלהים אם לא אחפש אותם בכל הארץ ולא אשימה עיני עלימו! — והיום הזה קצרה ידי מפרות ולא אעצור כח עשות עמם גם החדס והאמת למצוא אותם, יען רששתי, וכנתך, אדוני, מצער היא ולא שוה לי בנוק שנות עלומי אשר תקצרנה, כי לחם לפי הטף לא תכלכלני, ורב מאשר הואלת בחסדך לגמלני לדרוש ממך לא אוכלה!

— אָהבת צדק ומשרים תשפוט, בני, אך מה תעשה אחרי אשר תשליך את עבודתך אחרי נדך? — עם לבבי לעבור לאמעריקא, ולאלהים איהל כי לא איגע לדיק, סוחר אהיה ככל אבותי, וביד הרוצים אשא ואסכול טרחי ומשאוי ועצלה עלי תרדמה לא תפיל; אנסה אולי גם עלי יערה רוח ברכה ממרום, כאשר ראיתי רבים זרעו שמה ומאה שערים קצרו, ואז אקבץ את הנדחים שארית משפחתי, גם אם יהיו בקצה השמים משם אקחם והבאותים אלי!

— צר לי מאד כי תעובני, אחי, ואני לא אוכל לקדם פניך בעבודה אחרת למען תלך אתי ימים רבים; אמנם הסדך גדול מאד לילדים הרבים העוובים ואלהים לא יסתיר פניו ממך ונתן לך שכר אמת. — ועתה הא לך חמשים שקל כסף, וגם זאת אעשה לך כי אדבר על לב מכירי ומיודעי, רב החובל הפורש גם על אניתו בעוד ימים אחדים ומגמת פניו לאמעריקא, לקחת אותך אתו לנו-יאָרק חנם אין כסף, רק חלף עבודתך הקלה לכתוב על ספר עזבונו ומערבו כבואם אל הספינה ובצאתם, אף מכתבים מדברים כך טוב אל אוהבי שמה אשלה על ידך, גם עיני בנאמני ארץ לשבת עמם, אולי יספחוך אל אחת הבהנות או יתמכוך בימין צדקם במשלה ידך ות עלוונה כליותי!" —

בפיו דבר הישיש ובירו מלא ויעש ככל אשר אמר, כי הציגהו לפני אוהבו אדוני האניה הבאה לאמערקא, ובאמרי נעם פתה אותו לקנות לו רַע איש נאמן רוח באהרן גראנד, אשר יקל מעליו טרחו בדרך, וימלא את אשר יפקוד עליו בהשכל ותבונה — וזה האחרון האיר אל אהרן פניו וירצהו, ואל הזקן אמר: „רב לי אם פיך יגיד תהלתו, הנני לעשות כדברך!“ ימי מספר עברו, ועל כנפי קטור ואש, למרות רוח משברים אדירים וקולות מים רבים סוערים להפיצנה, נשאה האניה את אהרן למחוז הפצו.

III

בגן עדנים מלא ברכת אלהים, בירח זיו, בין עצי רמונים ותאנים הנחמדים למראה, הלבנים כשלג בהדר ציצי האביב ובכבוד רבבות פרחי חמד, בין ערוגות שושנים וצמחי בלשם מקטורים ריח ניחוח משיב נפש, במורד נבעה על יד העיר סמירנא, היה אהל מתוח מיריעות שש, ובו נוסדו יחד עשרה אנשים קטוליקים להועץ על אודות דבר גדול ונכבד. — מקרות האנשים האלה ומולדותיהם היו מארצות שונות; אדוני הבית, פניני שמו, יליד נעאפעל, בקש תורה בימי חרפו מפי היעזואטיים ברומי, חכמתם גדלתהו ותחבולתם רוממהו, ואף אם זה שלשים שנה שטפו ועברו מיום הפרדו מעליהם, ומאו היה להופא אה למושב לו את העיר הזאת, בכל זאת עוד רוחו בקרבו אסורה בעבותים אליהם, ואל אשר יהיה רוחם ללכת ילך; ואל מעונו באו היום עוד שלשה ילידי סוסקאנא, שלשה יוצאי ספרד, שני בני פולין ויעזואטי אחד מרומי.

כן דרך בעלי ברית אמונה אחת המתגוררים בארץ נכריה, אשר בה זרוע דת אחרת בכל עז משלת ורבה משטמתה לכל אשר לא כמחשבותיה מחשבותיו, אף אם שונים המה בלשונוותם ודרכי חייהם, כשבת אחים ישבו יחדיו ובאחהו עצומה יתלכדו, עצת שלום ביניהם ואיש את אחיו יעזורו להסיר כל צורי מכשול מעל ארץ אמנותם, כי אם לא המה להם מי להם, ובאשר הממשלה לא תשלח עזרם תושיע ידם למו להפיק זממם.

— שלשם, אמר פניני, כמעט יצא השמש על הארץ בא אלי ישמעאלי, רחמן שמו, ויקראני לבקר בביתו ידוע חולי ולהעלות לו ארוכה; לא התמהמהתי ואלך אחריו, ויביאנו אל חדר צר וקטן אשר לא תצא ממנו הלאתו לעולם, והנה לפני על צרור תבן עלמה קטנה, והיא הוכחה בדלקת נוראה מאד אשר אכלה חצי בשרה ועל פניה רוח המותה מרחפת. ככה יעשון כל הישמעאלים לדרוש ברופאים עת אפסה כל תקוה. — כמעט שמתי עיני על העניה והכואבה הכרתיה כי איננה בת הארץ הזאת; תאר פניה, לֶבָן עורה ושער צהב על ראשה הגידו לי כי לא ישמעאלית הרה וילדה אותה; אך בעת ההיא לא הפצתי לבוא עד תכונת אבותיה כי אם נתתי לה סמים למרפא, ואצו להביאנה אל חדר גדול ורחב ידים או גם אלי נן תחת עץ למען תשאף רוח צח ותשוב לאיתנה. — אתמול באתי אליה שנית גם אם לא נקראתי, והנה רחמן מאן להקשיב לעצתי להוציאנה מבלאה, והסמים לא הועילו. — אז שאלתי את פיהו: „למי הנערה הזאת?“ והוא הביט רנעים אחרים עלי בשאט בנפש, ויען בועם: „למה זה תשאל? הלא בתי היא!“ — ידעתי כי כחש לי, אך יראתי להוכיחנו על פניו, נתתי לה סמים אחרים ואצא. — עתה, אחי, דעו כי כלתה הרעה לבת נוצרים, לבי יגיד לי, כי נגובה היא את הישמעאלי, ועוד מעט יאסוף האלהים את נשמתה אליו, כי כל צרי לא יעלה לה מרפא אם לא נקרא לה דרו מיד צוררה ריקם.

— הלא טוב איפוא, אמר אימלקי אחד, לבלתי תת לה כל רפואת תעלה עוד, וכאשר שכבה לא תוסיף לקום, מהחלים אותה למען תחסה אחרי כן תחת כנפי דת מחמד!

— לא, אחי, אמר היעזואטי, לא יתכנו דרכיכם, כי אם תנוע מבלי התודות את עונה או בלי ברכת מושיענו, הן בנפש חוטאת תמות! — ואם אוכרה ארנו, כי תבוא אלי קבר בשדה עובדי אלהי נכר, ועמם יחד על עפר תנחת, ואנחנו עונותיה נסבול אם לא עז נתאור להוציא ממסגר גם נפשה גם נזה!

— גם היום, אמר פניני עוד, בקרתיה ואנסה לדבר אתה, אמרתי בלבבי אולי משפתה אתה

אוכל להוציא משפט מישרים על דבר ארץ מולדתה, אפס כי על כל דברי בלשונות: ישמעאל, אימלקי וצורפת, השיבה לי אמריה בשפה מורה לי, על כן מי היא לא ידעתי.

— שלחני נא מחר תחתך, אמר אחר מילירי ספרד, אולי תשמיעני דבר מה בשפה הזאת ואז תגיד לי את כל לבכה.

— גם אנכי אֶלְנֶה אֵלֶיךָ, אמר פולאני, נשתעה אֶתָּה ונראה יחדיו.

— כנים דבריכם, אמר היעוואיט, אך את אשר תאמרו לפעול מחר, עשו היום, מהרו ולכו. ויקומו ויכּוּ יחדיו, והנשארים ישבו תחתם כאסירי התקוה לדעת משפט הנערה ומעשיה, ואהרי כן לעשות את הישר בעיני אלהים ואדם. — אולם נוחלה אכדה תקותם, כי שבו שני המרגלים ויספרו, כי שמעו הנה מפיה יצא בשפה נכריה ולא נודע להם דבר.

— ובכל זאת, מארץ מולדתי היא בלי ספק, אמר הפולאני עוד, שמעתי כאלה רבות בימי, כי הכושים (צ'יגיינער) הפראים הנגרשים מן נו והעורקים בחסר ובכפן בכל הכפרים בארצי, יגזלו משד יתום ויגנבו עוללים למכרם הנה; והעלמה הזאת למדה דבר בלשונם, — ננסה נא עוד ונתחקה על שרשי מולדתה אולי עוד נִדְרַע אל נכון.

— האזינו נא, רעי, אמר היעוואיט, הן נוכחנו כולנו לדעת היום, כי נכריה העלמה הזאת ולא בת הישמעאלי היא, יען כי אזנה גם שפתי לא תבחן, אם כן היא שבויה ביד אדוניה הרוצח למען ימכרנה בכסף; על כן אל נא נקפוץ ידנו מאחותנו השוממה ונִתְּנוּ לוֹ מַכְרָה וקראנו לה דרור, וגם אם תנוע בלא יומה שרנו הרבה מאד, כי תתלונן בסתר בן-אלהים ואמו הקדושה, לאור באור החיים עד נצח!

— דברך טובים ונכחים מאד, עצתך נאמנה וכן נעשה, אמר אדוני הבית, מחר בבקר השכם אנסה דבר אל הישמעאלי, ולבבי ישמה מאד אם תצלה לנו להוציא עצתנו לפעולת אדם, והיום לא אוכל לבכת אליו עוד כי היינו בביתו פעמים, יראתי פן יחשרני כי דבר בליעל יצוק בי לעשות עמו רעה!

ליום המחרת בא פניני עוד למעון החולה ולא מצא את רחמן בביתו, כי הלך למלאכתו ומעשהו העירה, ועל יד צרור התבן, אשר עליו השתרעה האמללה, כרעה רבצה על הארץ אשה אחת. — ברנע בואו לקחה היש את הצעיף ותתכס. כן תעשינה כל נשי ארץ קדם בבוא זר אליהן הביתה. הרופא ברכה בשלום ויקרב אל העלמה ויתבונן לעורק ימינה — והנה אָנוּש מכאובה, אש מחלתה התגברה מאד ופניה היו אדמים כדם, עיניה היו סגורות ושפתותיה הביעו להג הרבה, כאיש חולם הלום. — ויצו הרופא על האשה לתת לה כרנע ממשקה הסמים כפלים מאשר נתנה לה בראשונה, ויאמר: „צר לי מאד כי אמרותיה זרות לי ולא ידעתי אם צמאה היא למים, ואת האם לא תביני מכל דבריה מאומה, כמוני?" — ותען: „לא ידעתי גם אני, רק קללה ולא ברכה הביא אישי אל ביתנו, כי מאז ועד עתה נדאג לה יומם ולילה וכל עמלנו יהיה לריק, יען לא ידעתי את הפצה אשר תשאל. נשגבו ממני דברי פיה ולא אוכל למו, ועתה הנה קרבה לשחת נפשה ועלינו יוסל לשלם גם שכר קובריה!" — פניני נשען על מקלו על יד הנערה מראשותיה, ויהי עם לבבו להוציא מפי האשה, האהבת להכביר מלון ככל העולה על רוחה, דבר אמת על אודות ארץ החולה ומולדתה — והנה בעלה בא.

— שלום, אמר בהציגו כף רגלו על מפתן החדר, כל סמיך לא לעזר ולא להועיל, אם אֶלְלָה לא ישמרנה מכל רע שוא שקד הרופא, לתרו והבל כליתי כספי לקנות לה מרפא; מה תאמר עתה, ארוני, בראותך אותה הולכת שערי שאול?

— לו יכלתי לשאול את פיה ולדעת מה אֶתָּה, היש כאב בחררי במנה, אם אין, אז דנתי דינה למזור, ועתה באין עינים אָנְשֵׁשׁ, על כל שאלותי תשיב אמריה לה, ולא לי, כי גם מלה אחת לא אבינה, — ובלעדי זאת, לא הקשבת לעצתי להוציאנה מן החדר הזה, בו רוח קטב מרירי יועיל להתנתח — הושה והביאנה אל לשכה אחרת ואז נדע מה נעשה! — הישמעאלי מחר לעשות כאשר צוה, וישאנה אל חדר רחב ידים וישכיבה על מרבדים על הרצפה, כדרך יושבי ארץ קדם; העלמה פקחה את עיניה ותפתח את פיה לשאוף רוח צח ותצפצף אמרתה כפעם בפעם, אשר היתה כחידה באזני שומעיה; ויצו הרופא להביא מים וחמץ, ויטבול בהם מטפחת ויפרוש על

קדקדה וישקנה עוד מן הסמים; ובהגישו אליה כף מלאה משקה לצקת אל פיה, שלחה פתאום שתי ידיה הקטנות ותאחו בימינו, ותבט אליו בעיניה היפות כעצם השמים, ושתי דמעות ספיד התגלגלו עלי לחייה, — לב הרופא נמס ויהי למים, ויבך גם הוא.

— עתה, אחי, אמר אל אדוני הבית, דבר גדול לי אליך, אך אחת אשאל ממך להגיד לי קשט דבר אמת ואל תכחד ממני דבר. הנותנים מערבם בנפש אדם בארץ הזאת לא יאשמו, חק הוא לכל יושביה מני אז לקנות בכסף דלים, עבדים ושפחות, ולמכרם ככל אות נפשם; על כן למותר היא לך להעלים ממני כי גם הנערה הזאת נכונה בידך להמכר. — הנך רואה היום כי מחלתה עזה מאד, מאנה הרפא, וימי חייה על האדמה לא ימשכו ואין טוב לך כי אם לשלחנה מעל פניך — אם טוב בעיניך אשלם לך מכרה במיטב כספי!

— אנכי קניתייה למען תהיה לי לבת, כי בניס אין לי, ואין את נפשי למכרנה.

— אולם היא הולכת למות, ומה בצע לך אם תשכב עוד בביתך יום או יומים?

— הגידה נא לי אדוני, מה יסכן לך לקנות גויה מתה אשר לא נותרה בה נשמה, כדברך, הן כספך יעלה בתהו!

— נחומי נכמרו עליה בראותי כי עוד מעט ויכלו חייה באפס תקוה, ולו תהיה בביתי להשגיח אליה כל היום וכל הלילה, כי עתה אעשה את כל אשר לאל ידי, אקרא למאהבי הרופאים הירודים לכלכל כל מחלה כמשפטה, אנסה מסות רבות, אולי תצלה לי להצילנה ממות, ותחשב לי זאת לצדקה!

— אם באמת ובתמים חפצת לאספנה אליך כמקנת כספך, שלם לי חמש מאות שקל כסף.

— רבית במחירה מאד, ראה נא הן כלי אובר היא, עוד מעט ישבר ורק חרשיו בידך ישארו—

אך אם אתה לו שמעני נתתי לך כסף מאתים שקל.

ברגע ההוא קרצה האשה אל בעלה בעיניה ותקראוהו ללכת אחריה החוצה, ויצא; או אמרה לו: „הכסף מוליך אותך שולל ונבערת מדעת, הטרם תדע אחרית העלמה בנפלה לידו? הן נוצרית תהיה כל ימי חייה!! — ואיך תעשה שערוריה כזאת אשר כל שמעה תצלנה אוניו, להביאנה בצל האמונה הזאת אשר כל הדבקים בה אויבינו המה להכרית את שמנו מן הארץ, ולהשחית את נשמתה הטהורה עדי עד!! — חלילה לך, אישי, לחטוא לאלהים ואנשים ולעשות נבלה כזאת אשר תלבישנו בשת וכלמה כל ימי חיינו!“ — בעלה נאלם דומיה ויפן לה ערף ויבוא אל הרופא.

— לא, אדוני, במחיר מצער אשר כזה לא אמכרנה, חמש מאות שקל אם תשקול על ידי

טוב, ואם אין תשב הנערה אתי, אחכה ואראה איך יפול דבר. הרופא השתחו ויצא.

בביתו מצא את כל אוהביו אשר חבו לו, ויספר להם את כל אשר קרהו, ויאמר היעזובאים: „אל נא נאיץ במעשינו לקנות את העלמה, כי בראות הנוכל הישמעאלי כי כלתה נפשנו לגלאות משאלותינו ישנה גם ישלש כפרה, ולתת לו חמש מאות שקל לא ימצא איש בכל העיר, כי מי הוא מבלעדינו יאבה לקחת אל ביתו תולעת ולא איש, מתהלכת תמס כמים וקרוב לבוא עתה ללכת הבורה. — אין זאת כי אם אשתו האהבת כסף הסתה אותו להקשות את ערפו ולהתחוק במחיר הנערה; אדמה כי מחר תעלה בירינו לקנותה במאתים כסף אם נערך עיני אשתו בשוחד, בלבוש מכלול ובמתן מעטפות משי ורקמה. — ועתה, רעי, שחדו מכחכם בעד האמללה הזאת, למען יהיה הכסף בידנו עד עת מצוא, ומחר ידבר אוהבנו פניני שנית עם האכזר, אולי יפתה ונוכלה לו ותנל נפשנו בעבודת הצדקה אשר אין כמוה!“ — כל האהבים החישו להקריב מנחה איש איש כפי מסת ידו, ויתנו את הכסף ליד אדוני הבית אשר התנדב גם הוא לתת כאשר השיגה ידו, וילכו לדרכס, והוא שם פעמיו העירה — ויקן בנדים חמודות למסור אותם בסתר ליד הישמעאלית.

כמעט הפנה הרופא שכמו ללכת ממעון רחמן, אמר האחרון אל אשתו: „צדקת בדברך, רעיתי, חרון אף אלה וחמת סחמד הקדוש השינוני, אם עשיתי עול בכפי להסגיר את העלמה אל נוצרים, והרופא יעץ רק להדיח לעשות תועבה גדולה כזאת למען אנסר קשות. — אפס דעי

נא, רעיתי, כי נמרתי אמר למכרנה לבני עמה, עבריה היא ואל חיק העברים תשוב, ונקי אנכי מאללה, כי לא ימצא לי בזה עון אשר חטא; אלכה העירה אולי אמצא יהודי עשיר אשר ימלני כתומי עלי, כי מלמתי יתום ואין עוזר לו ממות בנאלאץ, ואולי תצלה לו ובביתו תחיה מחלי זה, ובצל קורתי לא אעלה עוד מן שאול נפשה, זאת ידעתי. — ותען: „טוב הדבר” — וילך ויבוא עד קצה העיר, שם על שפת הים אלפי אנשים ידוון, רוכלים ונושאי סבל, מלחים ועשי מלאכה במים רבים, אלה יובילון סחורת ידם מן האניות העירה, ואלה יביאון אל הספינות תוצאות הארץ הזאת: שמן, דבש, יין וכל פרי עץ; פה בני עמים רבים יתבוללו יחד, וגם יהודים בתוכם. — וירא רחמן איש עברי, הדור בלבושי אירופא, בגדי כבוד ויקר, מתהלך הנה והנה על החוף הרחק מעט מן ההמון הסוער כים נגרש, ויקרב אליו ויאמר לו בלאט: „אדוני, במסכות שונות באה אל ביתי נערה עבריה, צעירה לימים, בגולה בשבי הלכה מארץ העברים, אם חפץ אתה לעשות עמה חסד ואמת לקנות אותה בידי, תברכך נפשה”. — „מי היא הנערה, ומאין באה?” שאל העברי; „לא ידעתי כי לא אבינה שפתה, ענה הישמעאלי; „איה בית מנורך?” — „לא רחוק מפה, לכה אנהגך אביאך אלי ברנעים אחרים”. ויואל האיש ללכת עמו.

הסמים אשר נתנו ביום ההוא אל החולה עקב רב, המים הקרים על קקדה וחליפות חדרה ויצועה הועילו מאד להקל כאבה, ואף אם באין אוגים שכבה מבלי הרים יד או רגל, בכל זאת היתה יפה להלל, והאיש השתאה לה רנע; אחרי כן קרב אליה ויאמר: „מה שמך, בתי?” — בשמוע העלמה אמרי שפת ארץ מולדתה — לשון עלנים באין סדרים, ערב רב מכל לשונות הארצות והעמים, בקרבם נדרו העברים בהיותם נרדפים על צוארם מאות שנים, ואזתה ידברו יהודי רוסיא, פולין ורומיניא — שמחה ברעדה, ותשא אשמורות עיניה ותבט לנכה שואלה, כמו אם לא האמינה כי מלים כאלה תקשכנה אזניה.

— מה שמך, בתי? שנה האיש בשאלתו.

— רחל; חולה אני, ראשי, ראשי, תנה לי מעט מים כי צמאתי. — אדוני הבית מהר בפקודת האורח להגיש לה צלחית מים, ותשת.

— אי מזה ארץ הובאת הנה?

— לא ידעתי. האיש התאפק בכל כחו לבל תפרוצנה דמעות עיניו החוצה.

— מה אעשה לה? אמר האיש אל הישמעאלי, הן גר אנכי פה ואולי גם היום, ברצות אלהים את דרכי, אשובה לביתי, והיא לא תעצור כח לשאת אתי במשא המסע, ולשבת פה עד אם תרפא לא אוכלה.

— בעוד ימים אחרים תעזוב את משכבה, תקום ותחי.

— הגידה לי משכרתך, כמה מכרה?

— לא מחירה אנכי דורש ממך, הלילה לי למכור נפש, ולולא נפלה למשכב וירי אולת להחלימנה, כי עתה לא נשאתי פני כל כפר בעדה, ותחי לי לבת, כי אנכי ורעיתי בכל לבבנו אהבנוה — אך זאת אבקש כי תשיב לי כסף מכרה אשר שקלתי בנאלאץ על יד מוכרה, ומחיר הסמים למרפא — מאה שקל כסף.

— הבל פצית פיך, אמר האיש בערמה, מי יתן לך כפר שפחה קטנה על ערש דוי הון עתק אשר כזה? לא אכביר דברים כי מסחרי אץ עלי, קח חמשים שקל והבא את הילדה למלון האורחים על החוף. ובדברו קרב אל הדלת.

— שמע נא, אדוני, אחת אניד לך ואחר אחדל, הבה לי שבעים וחמשה, ואם אין לא אשלחנה מביתי, ולאללה איחל כי עוד מעט תקום על רגליה ותשמח לבנו. — דע נא, אדוני, כי היום שקרו נוצרים על דלתותי ויתנו מאתים, חי אללה, אך אין נפשי אליהם להסגירנה לידם! — העברי הגיע ראשו כמו אם כבד ממנו לשלם תכן כסף כזה, ויען: „טוב הדבר”. ויתקעו כף, ויוציא האיש מאמתחתו מכתבי אוצר המלך וימסור ליד רחמן, ויצו להביא מרכבה וישב בה ואת העלמה לקח על זרעותיו, ויסע לדרכו — ועיני הישמעאלי ורעיתו דלפו מתונה. — אחרי כן צוה עליה לאמר: „אם בוא יבוא הרופא ושאלך על אודות החולה, ואמרת כי נועה ותבוא אלי קבר, וחלל להסתופף בביתי יום ויום”.

IV

בעצלתים ומקטרתו בפיו רבץ רחמן על יצוע דשא תחת העץ לפני פתח מעונו; הוא התעצב אל לבו מאד ביום ההוא כי כפלים ליגונו; העלמה אשר אמר כי תהי לו שעשועים יום יום, הלכה ואיננה, אנהותיה ויללתה אם גם הפריעו את מנוחתו בלילה, בכל זאת היתה תוחלתו נחמתו כי עוד מעט תקום ותחיה לפניו — ועל כל אלה לא צלחה לו להביאנה בצל קורת עברי בעיר הזאת, לדעת אחריתה, ולהוות בנועם פניה אחרי כן עת תשוב לאיתנה! — בראשו התילדו תחבולות שונות, לרדוף אחרי האיש ולהשיגנו, להשיב לו את כספו ולאסוף את הילדה החמודה שנית אל ביתו, למכור את כל אשר לו ולהעלות ארוכה לה, ועוד כאלה; ואחרי רגע הרס את אשר בנו עשתונותיו, כי מי יודע אָנה פנה האיש אתמול, אולי נתן בים דרכו, ואיך ימצאנו? — והנה הרופא לקראתו ובידו צרור המחלצות אשר הכין להניש מנחה אל הישמעאלית. — השלום עתה לעלמה על משכבה החדש? אם שמרת להשקות אותה הסמים בכל עת, כאשר צויתי?

— רק להראיב את נפשי באת היום, ענה הישמעאלי ברמיה, ולהזכיר את יגוני אשר אמרתי אשכחנו — ארור היום בו קראתיך להשקותה מי רוש ולענה למען תנוע בדמי ימיה!
— מה זאת? האם כה אָנוש לשברה היום כי אין תקוה עוד?
— כל מכאוביה חרלו, פסו כל אנהותיה ושנת עולם תישן שמה מחוץ לעיר בשדה.
— מתה? מתי? אמר הרופא ורעדה אחותו.
— אתמול בערב, והיום בבקר, אהה, קברתיה! —
— ואני אמרתי לך כי לא תאריך ימים בביתך ואתה לא האמנת, עתה נזקך גדל מאד, מאזים שקל אבדו לך ועונך תשא, כי באשמתך קָפד יתר שנותיה — צר לי כי לא באתי אליך אתמול שנית, כי אז...

— כי אז נפחה נפשה לעיניך... כן, כן הרבר, ואתה בצרורך הזה בידך הבאת לה עוד ממרורים ואבקת רוכל אשר לא יועילו ולא יצליחו! — הרופא קצף מאד על מהתלותיו ויהפוך אליו ערפו וילך; והישמעאלי כרע עוד על הרשא וימלא שחוק פיהו.

חרדה לבשה חברת הקטוליקים, נבהלה נחפזה מאד בשמעה מפי פניני כי יענה לריק בכל מועצותיה, והיעוצאים התהלך באהל אהת הנה ואהת הנה ברב שרעפיו בקרבו, ויקלל את כל הרשעים הישמעאליים כי עשו שערוריה, לא נהיתה ולא נראתה כזאת, לקבור ילדה נוצרית—קרושה מבטן, הורתה—באמונתה הטוהרה ולידתה על אדמה טמאה בין פנרי פושעים והטאים אשר נתעו בשוא אחרי נביאם הנוכל והבליעל! — אחרי כן השח ראשו, השפיל עיניו ויאמר בלב נשבר ונדכה: „אחי, הן קצרה ידנו להשביע את הישמעאלי הנבזה הזה פרי מעלליו ולהביא את הדבר לפני צירי הממלכות, כי מי זה יקום לענות בו סרה ולהוכיח על פניו כי הילדה היתה בת נוצרים? שבעתנו לא נחשבה בעיני שופטי הארץ הזאת למאומה, ואת יליד דת מחמד לא ירשיעו בהשפטו! — על כן נחפשה דרך אחרת ונחקרה, אולי תצלח לנו להציל את גופת האומללה מן האבדון; כי יעצתי, נרחיב לנו בכספנו, ובשחד נקנה לנו היום את לב הישמעאלי השומר את מבוא שדה קברות אחיו, להוציא לנו במחשכים בלילות את גוית העלמה, ובן-אלהים יהיה בעורנו לעשות חסד וצדקה עם המתה, כי כל תמימי דרך לא יכשלו! — הבו, רעי, התאזרו לעשות מעשה הצדקה, נבטח ולא נפחד!“ ויענו כולם פה אחד ויאמרו: „טוב הדבר!“

החשך כסה ארץ, הוכוכבים בממלותם וכל מאורי אור בשמים בלילה לבשו קדרות, וארבעה אנשים עטופים שמלות שחורות יצאו את פני העיר וילכו בשדה עד כואם אל עמק רפאים. — שם קברות ישרים מכבדי החווה מחמד; כל יורדי דומה התהפכו על משכבותם משלאת פתאום אשר נפלה עליהם בלילה ההוא, בקום עליהם מרגיזי מנוחתם ומרעישו רבצם; גם השומר הנצב על משמרתו לבלתי ויודון חזיר מיער וואבי ערבות לנגוע בם — בנד עתה בהם, וידו היתה במעל גדול מאד את זאבים חדשים בתמונות אנשים, אשר הרעו לעשות ויניפו ברזל להשחית קבר עלמה קטנה וזה מפשע אשר באה ביום ההוא חליפתה, ויוציאו שכנת בית-חומר ממען שלומה, וישאוו אתם מתחת למדם באפלה אל התבל הנאלחה, המלאה הבלים ומרוחים, אשר

עזבה בבקר — ויביאה אל ביתם ויניחנה בחתוליה הלבנות על המטה בחדר אפל ואין נגה לו, מפחד הישמעאלים מרי הנפש, פן יודע להם והביאו על הבית הזה רעה; והאנשים האלה ששו למלאות את אשר הפצו, ולעשות בשם אלהים חמאת אשר לא יוכל כפרה! —

כל הרעים שמרו את הנשף הזה ויתאספו אל משכן היעזואים בחדרו הגדול, כי הוא בידו הביא אל ביתו הגנבה הנוראה. — ויהללו כלם את ארבעת הגבורים ואת אמץ רוחם בהרפם נפשם לעשות צדקה — והיעזואים התפאר נגדה נא לכל מאהביו, כי בהגיע השמועה הזאת עד אזני האב הקדוש ברומי, ישגיח ממכון שבתו אל פועל צדקות כמוהו וברוב חסרו יגמלהו כמעללו הטוב, כבוד קארדינאל ינחילנו, ונתן לו כבע אדום לראשו! — ופנינו התהלל כי הוא היה הראשון אשר העיר את כל כתי סודו לנקום נקמת הרת, ובאהבתו וחמלתו על הילדה היה נכון לנמלה ולנשאה כל ימי עולם, וכי צר לו מאד כי תפארת העלמות, כלילת יופי כמוה באה אלי קבר בלא יומה בפשע רע מעללים ואי-נקי, כי התפלשה באשפתות ורוח זלעפות היתה מנת כוסה. — אז צוה היעזואים לסגור דלתי ביתו, לפרוש על החלונות יריעות, להשכיב את הגויה בחדר בירכתי הבית על השלחן, ולהציב נרות דגג גדולים שנים מראשותיה ושנים מרגלותיה, ושני אנשים לבושי שרד יעמדו הכן וספרי תפלה בידיהם ויעוררו קינה ובעד נשמתה יתפללו! — העבד בא ויגד לאדוניו כי כל הרברים ערוכים בכל כאשר יאתה, וילכו כלם אחריו, ופנינו היה הראשון אשר בענוה ויראת אלהים קרב אל הגויה וישם עיניו על פניה...

ברגע הראשון הבה בתמהון ויקמוט מצחו — אחרי כן ירוק ירק בכל כחו ויקרא בקול: „אלי, אלי, מה עשיתם איתי? מה זה הבאתם לנו נבלה נתעבה ונאלחה? לא זאת היא הנערה אשר בעבורה שמנו נפשנו בכפנו, הן זה הוא פגר ישמעאלית!“ — וימהרו ויקרבו גם הספררי גם הפולני אשר עינם ראתה ולא זר את החולה שלשם, וישתוממו ויקראו: „ישמעאלית מוראה וננאלה זאת, שחורה כופת ואבעבועות על פניה! — השליכה באחד הפחתים ובל תחוינה עינינו תסוגת כלב מת ונבלת חזיר, ואל נא תעל צחנתה באפנו!“ וכדברים מהרו לאטום נקבי חוטמיהם באצבעות ידיהם. —

שומר שדה הקברות לא הולך את ארבעת הגבורים שולל ולא התעם בשקר, כי המה דרשו ממנו גוית עלמה קטנה אשר באה ביום ההוא אלי קבר, ויתן להם כלבכם באמת ובתמים, ולא פשעו ולא חטאתו אם לא אחד מהגבורים ראה מראש את הילדה אשר אליה כלתה נפשם, ובלעדי זאת בחשכה התהלכו ובחפזון עשו מעשיהם ולא יכלו להתבונן אל תואר פניה. — וישבו וישלחו עוד שני אנשים מלאי כח וגבורה אל השומר לשאול את פיהו ולשפך עליו בוז על רמיה עשה, אך הוא נשבע בוקן מחמד החווה, ויאמר: „לא היתה בזה היום ילדה אחרת!“

ויצא לבם ויאמרו איש אל אחיו: „מה נעשה? הן לא נבערה ונכסלה שנית להשיבנה בהרף באה בה ולהשליך עוד את נפשנו מנגד!“ — אז אמר היעזואים: „שמעו נא, אחי, אצבע אלהים הוא, ואך ממנו אשר עיני בשר לנו נסתרה דרכו בקדש, ושוא בינת אדם לדעת מחקרי עלילותיו. לבי בוטה כי מחלצי נוצרי יצאה הילדה הזאת, ואנחנו היום רק כלי מלאכה ביד עליון להוציא הפצו למענהו. — ואחרי כל אלה, אם גם ישמעאלית היא מבטן ומחריון, לא תעינו בדרכנו, כי פועל צדק גדול מאד נפעל עתה, אם נסתר את נשמתה בורוק עליה מים קדושים, ונחליף אותה מדחי באכדון ולא ימשול בה השטן לקלענה בשאול במדורות אש עולמים!“ — וימהר ויורוק עליה מים מהורים, ויעמוד ויתפלל בעד נשמתה; וכמו השחר עלה נספתו על הרעים האלה עוד קטוליקים אחרים, ויסבלוה על כתף בארון — וישמנוה ברנה ותפלה בחיק האדמה בחצר המות אשר להנוצרים. —

חמת כל הרעים נתכה כאש על רחמן אשר הרבה כזב ושוד והטעה אותם בשקרו ופחזותו; המה באחרית הבינו כי שקר בימינו והוא היה בעכריהם, בהגידו להם כי גועה הילדה בביתו ואל עפרה שבה. — וישיתו עצות בנפשם לגלות נצורות לא נודעו: אם נמצאה בביתו, מדוע השיב את פני הרופא בבואו לסעדנה על ערש דוי מבלי כל נמול? אם מתה, מדוע אין איש יודע את קבורתה? — ויחרצו משפט כי שלחה מעל פניו; אנה? — מי הוא זה כפתי אין הבין יפתח דלתיו לבת מכאובות, עניה וגועת, אשר רק ימים אחדים, ימי עמל, מנו לה? — אין זאת כי

משפט ישראל בעמים.

כי כרם ה' צבאות בית ישראל... ויקו למשפט
והנה משפט לצדקה והנה צעקה (ישעיה ס' ז').
אמר רשכ"ג אף אנו מחבבין את הצרות (שם י"ג ע"א).

הלכות צניעות*.)

„ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש“... „היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה“... הלא כה דברי אלהים חיים בהגלותו בענן כבודו על עם קדשו, עת הנה ישראל נגד הר סיני, החר חמד אלהים לשבתו, והעם התקדשו. וביום השלישי שמעו קול שדי ודברות קדשו מלהבות אש, ובין עשרת הדברים נמצא גם „לא תנאף!“
ונאמר: „כמעשה ארץ מצרים לא תעשו... ערות... לא תגלה... והייתם קדושים כי קדוש אני!“

והנה גם שונאינו מנדינו, לז היה למו הצדק לקו והאמת למשקולת ולא אבו להכחיש את החי, מוכרחים היו להורות, כי הפקודה הלזו שמרה רוח ישראל בכל עת ובכל זמן באופן נעלה מאד. עת החשך עוד כסה ארץ וכל העמים התמכרו לתועבה, כבר הצמיח היהודי בהלכות צניעות. עת בני צור ובבל לא לקחו אשה בבתוליה, ולא פרשו כנף על אשה, במרם ידעה איש, והעדינות האלה הוכרחו לחכות בחיכל האלילה מוליטה (Mylitta) במרם רחם איש עליהן, לקחת זר הפרחים מעל ראשן, להתיר אגודתן (Gürtel) ולחלל כבודן, בתתו בהן שכבתו באחת מלשכות ההיכל¹⁾, — בעת הזאת פרושו היהודים את השמלה לעיני זקני העיר... בעת אשר על האי קפריסין (ציפערן) היה לחק „כי כל עלמה תפור דרכיה לזרים עד אשר תאסוף כסף נדוניה“²⁾, בעת הזאת נאמר אצלנו „לא תהיה קדשה מבנות ישראל“ (דברים כ"ג י"ח). בעת אשר הלודים (Lydier) החליפו נשיהם זו בזו, בכל עת ובכל זמן, כחפץ

* עוד בשנת תרל"ח החילוחי לכתוב בסדר „משפטי ישראל בעמים“ או „דין יהודי בערכאות בשנות ראה רעה“ ומשפטו ברובי ממונות קנסות ונפשות, לרגלי המשפטים המעוקלים והחוקים המיוחדים, אשר הרו והגו השופטים בימים ההם. כי אם נודעו לרבים תעלולי שנאת הדת וקנאת ההמון ומריבי כהן בעושר ישראל, עוד נעלם מבני עמנו הגיוני יודעי דת ודין (ויוריסטים) על ישראל, משעם חכמתם הרבה בידועת תורת המשפטים (יוריס-פורדעניץ). ולפי"ד ספר כזה המחובר יע"פ מקורים טובים ונאמנים ימלא את החסרון אשר יחסר לנו, ותועלתו תהיה לא מעטה.

הפרשה השמינית מהספר הג"ל „הלכות גניבה“ הדפסתי בשנת תרל"ד ב„צופה להמגיד“ והפרשה הי"ב הלכות נשך ותרבית“ לפני שלש שנים ב„הבקר אור“ בתור דוגמאות. וכשאני לעצמי לא אדבר מאומה ממפעלי זה, כי עלובה עיסה שהנחתום מועד עליה“, גם לא אספר מהמרה הרב לקבץ ולאסף המקורים הרבים הדרושים לחבור ספר כזה, אך אכנה פה בשם את הפרשות למען ידע קהל הקוראים על מה נשאתי דעתי. (א) הלכות עבריים. (ב) הלכות מומרים. (ג) הלכות גרים. (ד) המשך. (ה) הלכות שבועת שוא. (ו) הלכות צניעות. (ז) המשך. (ח) הלכות גבה. (ט) הלכות גדולה. (י) הלכות רציחה. (יא) הלכות קטנות וגדולות. (יב) הלכות נשך ותרבית. (יג) הלכות משא ומתן. (יד) הלכות דיינים. (טו) הלכות עדות. (טז) הלכות עונשין. (יז) הלכות חיובי מיתות. (יח) הלכות שונות.

¹⁾ הדבר הזה יספרו הסופרים הקדמונים הער א ד א ט ו ס ט ר א ב א. ועפי"ז נבין את דברי הגבאי ירמיהו באגרתו הגדפסת בין ספרי הכתובים האחרונים (אפאקריפטן) וז"ל: (מפסוק מ"ג עד פסוק מ"ט) „ויולכו אותו אל-הבעל ויאמרו לו קרא נא אל-הבעל כי יעך... גם נשים יושבות בפתח עינים, חגורות-חבל ומקטרות לפניהם. וכי יעבור איש ונפשו חשקה בנחת מהן, ויתן בה את שכבתו, היא מתפארת על רעותה, באמרה: הנה את לא יקרת בעיני האם ההוא לפתוח הגורתך“, רז"ל לעשות אותה ראויה להגשא לאיש... גם הסופר הרומי הנודע „Quintius Curtius (Rutus)“ (במאה השנייה למספסת) ספר ממעללי הכבליים דברים מוזרים למאד.

²⁾ Justin. L. 18. c. 5.

לבכם (כאשר יספר הערֶדְאָט) והארמינים שפכו תזנותם לעיני השמש לכבוד האלילה תנית (Tainis) ויעשו תבל¹⁾, בעת הזאת נאמר בכתבי קדשנו: ואת כי שמת תחת אישך וכו' ובאו המים המאררים האלה במעיד לצבות במן ולנפיל ירך! (במדבר ה' כ"א כ"ג). עת לכבוד נחשב בעיני הפרסים ואח"כ בעיני היונים להשיא אח ואחות בחופה כרת, נאסרו לנו גם שניות לעריות... עת, תודיתה אחת מכנות יון הזיקרות, לא ידעה הכלם, בעמדה ערומה לפני סוקרטוס ומרעיו²⁾, כבר לפני זה כמה מאות שנים לקחה רבקה את הצעיף ותתכס. עת הלקידימונים (Lacedemonier) בהיותם במערכי קרב ולחם שלחו מתוכם חמשים נערים גבורי כח להמציא לכל נשי העור זרע אנשים³⁾, בעת ההיא נאמר לנו „לא ישא אדם מעוברת חבירו" (יבמות מ"ב א'), בעת אשר הרומאים עשו כל חמא וזמה, יוליוס צעזאר הגבור האדיר חי לזנונים את אשה ובתה⁴⁾, הקיסר אוגוסטוס חלל כבוד בתו, והקיסר קאליגולא התפאר (לפי עדות סועטאן) כי אמו נולדה מהדבק הלו, ויעססאלינה אשת הקיסר קלודיוס הזוסיפה הרע, עד כי באחרונה לקחה לה בפומבי בנשואין כרת בעל שני בחיי הקיסר⁵⁾, בעת ההיא נאמר אצלנו: „כי יקח איש אשה כו' ושלחה מביתו, ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר כו', וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו, או כי ימות האיש האחרון כו', לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה" (דברים י"ז א' ד'). בעת אשר הקיסר נירון ששכח כי אגריפינה היתה אמו (בעדות יבג'ג), הלביש את נערו בחירו ספארוס כלי אשה ויבוא עמו קבל עם במסרת ברית הנשואין, ואח"כ שנה עוד לעשות חופה כזו את אהובו, רצתה נפשו בו, דוריפוריס (vid Sueton et Dion), בעת ההיא ועוד שנות מאות רבות לפני זה נאמר לנו: „לא יהיה קדש בבני ישראל!" (דברים כ"ג י"ח). ובכל זאת נואל מציטוס הרומאי להוציא דבה על היהודים, באמרו כי „הנם עלולים לזנות יותר מכל העמים אשר על פני האדמה!"⁶⁾. והוא שקר וכזב, כאשר אין אמת כפי הסופר ההוא, האומר במקום אחר, כי היהודים יעריצו ויקדישו ראש חמור בבית קדשי הקדשים בהיכל ה' בירושלים⁷⁾. למרות הצניעות הרבה אשר היתה כמבע שני לבני ישראל, סבלו למרבה לרגלי העלילה אשר ברא עליהם מציטוס בחרות אפו כם ואחריו החרו ההויקו שונאי ישראל רבות בשנים.

קץ בא לעובדי האלילים ולעצביהם, נפלה הבת רומא, באו פריצים (בארבארען) וחללוה, ברנה יגילו שכורי נצחון, עבריה מימו קדם אשר היו לה לראש; כרע יופיטער וכל כת דיליה, ומקרב היהודים יצא מיסד אמונה חדשה, אשר ממות כנפיה מלוא כל הארצות הנאורות. אבל בני הכנסייה החדשה, שכחו צור מנו חצבה ויבוזו ליקדת אס. מריבי כהן ועריצי כה דכאו לארץ חיי היהודים ושימום לבז ולקלסה. תחת אשר הרומאי שנא את היהודי על אשר חפץ להמיש את עלו מעל צוארו, אָבו המושלים החדשים להביא את היהודי בעל כרחו במים, ואם עמד על נפשו ולא הרפה מאש דתו, בזו בו לו ויורידו לעפר כבודו והמטרה הקדישה את האמצעים⁸⁾. ואם כי תורת עובדי הגלולים תועבה למו, בכ"ז תורה אחת לקחו מפיחם, והיא: לעולל עלילות שוא על היהודי האומלל!

ובכן לא יפלא בעינינו אם גם עתה תחת ממשלת הנוצרים נאמר על היהודים „כי יחמו כמו תיש ויכבשו כל אשה ובתולה אם אך יש לאל ידם" (עיין הלאה)*.

1) Strabo XI. 533.

2) Mem. Socrat, 3. c. 2.

3) Strabo L. 4., Justin L. 3. c. 4.

4) Juven. Sat. 6.

5) Tacitus Annal. XI. c. 26. et seg.

6) „Gentem ad libidinem projectissimam".

7) Tacitus, Historiae V, 4.

* וכדון צריך אני למודעי כי דבר אין לי בכל מאמרו עם הכנסייה הנוצרית היוגית השוררת בארצנו כ"א את הקטולית והלושהערנית לכל מפלגותיהן, כאשר הראשונה לא חקקה חקקי און כאחותיה הנזכרות.

אך ההיתה לשונאינו הצדקה להוציא עלינו דבה כזו? הבה נראה חיי ישראל וחיי עמי הארץ בימי קדם ובימי הבינים, או אז נבחן, אם בצדק החפואו עלינו דברי בלע ונבלה. עת הנוזרים הקדמונים, המכונים אנכרמים, הפשיטו בגדיהם מעליהם וילכו ערומים בראש כל חוצות, וזו תהלתם ותפארתם בעיני ההמון, אשר ברך לפניהם כרעו¹; עת הקדושים האלה, כאשר יספרו ניקורפורים ועוואגרינוס, שטפו עברו בכל החובות קריה, פקדו נוי הקדושות, ויציגון ערומות, לרחץ אתן יחד במים (I. 237); עת בני כת גיוגית (Gioghis) עמדו בלי כל לבוש לפני הנגר שבו תמהרנה הנשים מטומאתן, והעדינות האלה הוכרחו בצאתן מהנהר לתת דודיהן להנוזרים למען תלדנה זרע אנשים (שם 343); עת הפקירים (Fakirs) רקדו כאילים בלי כל מכסה ולבוש במרומי קרת, ובהיות רוממות אל בגרונם חטפו כבוא השמש נשים ובתולות מכל הבא בידם, להתעולל בהן עד עלות השחר (שם 345), בעת הזאת נאמר לבני ישראל בגלות החל אשר המר לו מאד „אל תרבה שיחה עם האשה“ (אבות א' ה'), „לא ראו קורות ביתי אמרית חלוקי מימי“ (ירושלמי מגילה ע"ב א'). בעת אשר נשים עדינות על נחונן הלכו עדי עלתה בידן לנשק את מבושי הקדושים הנזכרים בשפכם צקון לחשם, ועי"ז היו לתהלה ולכרכה בעיני רעותיהן; בעת אשר הבחורים שחפצו לבוא במסרת ברית חברת „מעמפעלהעררען“ נאלצו לנשק את זקני החבורה למטה ממתניהם, לאות ברית קודש, בעת הזאת נאמר לנו: „הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו!“ (חולין מ"ד ב'). בעת אשר ההגמונים נתנו שכבתם בכתולות הנוזרות, אשר התגאו קבל עם באות כבוד כזה (II. 307) וכן להגמונים נחשבה זאת לצדקה (שם 316); עת ההגמון פאול מסמוסמה נסע למסעיו בהרמונו המלא יפהפיות אשר התמכרו לכל תועבה (II. 306), בעת הזאת הורו לנו מוריני כי בנוגע לעון „גילוי עריות—יהרג ואל יעבור“. בעת אשר כל נזירה שהתמכרה לבושת ותפור דרכיה לזרים, אם אך נתנה לאוצר האפיפיור איזה אדומים (דוקאמען), זכתה למחילה וסליחה וכפרה (שם 328). ואף גם זאת, כי האב הקדוש, אשר בידו מפתחות שערי רחמים (תרתו משמע), ישיב לה את כבודה המחולל, אם תוקיר פדיון נפשה²; בעת הזאת נאמר לנו „מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי“ כו', „ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם“ (ישע' א' ו"ב, ט"ו), וחז"ל אמרו: „האומר אחטא ואשוב כו'“. בעת אשר בימי ממשלת הינריך השלישי (מלך בריטאניא משנת 1216 עד 1272) צוה ההגמון לינקאלן ראָבערט גראססעטעטע, בבקרו את בתי המקלט, כי כל הנוזרות תפשטנה את בגדיהן מעליהן והוא מעך בידיו את דדיהן, למען יבחנו בכבודו ובעצמו אם הנן עוד בבתוליהן (שם ח"ב), בעת הזאת נאמר לנו „כל המסתכל באצבע קמנה של אשה כו'“. עת היעוואיט באַנצע כתב ספר להורות להנוזרות את המעשה אשר תעשינה למען תהי לאל ידן לשפוך תונותן, מבלי אשר תדעינה איש, ולמען תהיינה ראויות להקרא בשם הנאה להן „כלות השמים“ (שם צד 336), נאמר לנו: „נשים המסוללות זו בזו פסולות לכהונה“. בעת אשר האפיפיור אלכסנדר השישי עבר

¹ למען תת מקור נאמן לכל הדברים המוזרים האמורים בזה, אציג לעדה את הד"ר זיממערמאן רע הרומב"ן בספרו "Ueber die Einsamkeit" אשר כתב בשלטה חלקים, ואשר הדפיסו בלייפציג בשנת 1784. הד"ר קאזימירלינג הדפיס במה"ע אלד"י איזה מכתבים מכן-מנחס, שלא נדפסו עד עתה. ואחד מן המכתבים האלה ערוך להד"ר זיממערמאן הזכר ע"ד ספרו זה. והרחונו עי"ז, כי הבאנו אך דברי נזירי רופא שאינו נוגע בדבר, ודכריו הנס אחתים למעלה מכל ספק. ולמען הקיטור רמוזי פה בפנים על כל מאמר ומאמר איפוא הוא נמשא בספר הזה.

² בדרך כלל היה אז להאפיפיורים מחיר קבוע (תקסה) כמה לשלם בעד כל חטא ופשע למען השיג כפרה שלמה. כן נמשאה רשימה כזו מעיר רומא בשנת 1514, מעיר קולוניא בשנת 1515, מעיר פאריז בשנת 1520 ושם נאמר, לדוגמא: „איש אשר ימית את אביו או את אמו, את אחותו או את אחתו, עליו לשלם סך... ויהיה נקי; כהן אשר יחלל כבוד נזירה בבית המקלט או מחוזה לו. שלם ישלם... והוא והיא יהיו נכבדים כמקדם; נזירה אשר תפור דרכיה לזרים, תשלם לחצר האפיפיור... וכבודה חדש עמה, ותוכל להיות גם לראש המקלט (אבטיססין). כה ידעו האפיפיורים לתת הכל כבסוף עד כי גם איש אשר ישכח את אמו ישלם... כפר לו" (די גאלדענע לעגענדע דז 37). ועוד עוגות ופשעים, שאי אפשר לי לפרטן.

חק, ובהכניסו לחופה את בתו לוקרזיזה את החשמן אלפֶּאָנוֹף מעסטע, אבל האב הקדוש בהיכל הוואמיקאן ביחד עם משפחתו ועם חמשים עלמות, ואחרי האוכל הוכרחו העדינות האלה לרקד יחד את המשרתים בלי כל שמלה. אח"כ הציב האפיפיור מנורות על הארץ ובינות למנורות זרקו פרי מאכל, ואת הפירות האלה נאלצו העלמות לחפש ולקבץ בכלתן על גֶּחוֹנֵן כבעלי ארבע רגלים, והאפיפיור ובני ביתו עמדו וראו איך נקלו הבתולות האלה לעיניהם וששו ועלו. . . . ואחרי כן הסכימו לתת מתנות באדם: מכנסים, כובעים וכו' להאנשים אשר יעצרו כח לחלל כבוד העלמות האלה לעיני האפיפיור ובתו, וכל המרבה הרי זה היה משובח¹⁾; בעת ההיא נאמר לנו „קול באשה. . . שער באשה ערוה“, וכן „התקדש את עצמו“ היהודי גם בחדר משכבו, לצלע חברתו ואשת בריתו „גלה מפה וכסה טפחים“ ונדמה „כמי שכפאו שר“.

בעת אשר בימי חגי הפתאים (אשר נמשכו ממאה הו"א עד המאה המ"ו) לעת תקופת השנה, רקדו כאילים לא לבד האספסוף מהחמון, כי אם גם הכהנים ומאשרי העם, ויתהוללו במרומי קרת גם בבתי התפלות²⁾ ויביעו דברי בלע ונבלה — בעת הזאת נאמר לנו: „כל המנבל פיו מעמיקין לו גיהנום“, — „בעין נכול פה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות ובחורי ישראל מתים, ויתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין“.

בעת אשר רבים מזדייבי עם נשאו מכנסים אשר עליהן היתה מחוקה תבנית הערוער ולא ידעו בשת³⁾, בעת אשר לשרי עיר לונדון וראשיה היו בתו קרשות על חשבונם, ולבקש שמה אהבה לא נחשבה לחרפה, וממעם הממשלה נתן לכל האסורים בבתי כלאים כסף, פעמים בשבוע, לאתנן זונה⁴⁾, בעת הזאת שמרו היהודים חוק הושם להם: „ולא יראה כך ערות דבר“ — וחז"ל אמרו: בעון גילוי עריות גלות בא לעולם!

כאשר באו הפולנים והמלך באָלֶעסלאו בראשם בשערי עיר קיוב כמבוא עיר מבוקעה וילכדוה ויאחוזו בה, ויאמרו לעשות סדרים בתוכה, מרה לב נשי הפולנים אשר ישבו ספנות בהיכליהן על אדמת פולניא ותאמרנה „דודינו נסעו מאתנו זה כמה, הלחם נענגה? הבה, נבחרה לנו אנשים כמות נפשנו, אשר יבאו אלינו בדרך כל הארץ; בפיהן דברו וכן עשו בפועל, — על הרוב בחרו בעבדיהן הנמכרים להן לצמיתות (לייבאינינגע) להרכיבם אלוף לראשן⁵⁾. כשמוע הפולנים שעמדו על משמרתם בקיוב, את כל אשר נעשה במירותיהם, ברחו מחיל המצב, לנקום נקמת חרפתם משוכבות חיקן. והמלך נשאר בודד במועדו ברוסיא ונאלץ לשוב הביתה, לשים שפמים באנשי צבאותיו הפושעים בו וננשיהם הבוגרות. את הראשונים הגיר למות, ואת האחרונות הכריח להניק כלבים קבל-עם, ולשאת אותם תמיד בחיקן. והמלך בעצמו סר מני אז מדרך הטוב ויהפך לאכזר, וכל נצחונותיו עלו בתהו ויאבדו.

והנה בעת אשר הנשים האלה עשו תָּבֵל לעיני השמש ולא ידעו בושת — בעת הזאת נעי נדו בנות ציון היקרות ביערות האי מארוקא, ומלוח עלי שיח היה להן לשרף, בברחן מפני מזדיהן אשר בקשו לחלל כבודן, והעבריות האלה, למרות מצוקותיהן ותלאותיהן האיומות, נשארו אמונות לדתי אבותיהן ולבעליהן⁶⁾, ודוגמאות כאלה נמצאו למרבה אם נשית לב לדברי ימי ישרון ותולדותיו!

אמנם כן, מה מאד היו עמי הארצות פרועים לשמצה בימים ההם! כבוא המלך לודוויג הי"א בשערי פאריז בשנת רכ"א (1461) נעשה לו כבוד גדול מאת ראשי העם בחפשמ, כמו

¹⁾ כה יספר בוגארד בן משק בית האפיפיור ההוא, ככתוב בספרו של זימונעראמאן ח"ב ד' 507 בהערה.

²⁾ Meiner, Geschichte des weiblichen Geschlechts, Band I. pag. 249.

³⁾ Ibid. l. c.

⁴⁾ Hanoversches Magazin v. I. 1786. St. 10. S. 157—59.

⁵⁾ הסיפור המוזר הזה יספר Ritter von Salignas שהיה סופרו ומזכירו של המלך סטאטיסלאוו, בספרו Allgemeine Geschichte von Polen, האללג 1763, חלק א' ד' 116 עד ד' 120.

⁶⁾ עיין מאמר הד"ר קאזערלינג „היהודים במאראקא“ הגדפס בחלק א' מספר Jahrbuch für die Geschichte der Juden und des Judenthums“.

בימי אחשוורש, בכל הארץ את העלמות היותר יפות, והנה יצאו — בפקודת הרוממות — לחול במחולות לפני המלך ערומות כביום הולדתו¹⁾. וכן בסעודת נשואין רקדו הקרואים אנשים ונשים במחולות מחנים ערומים ולא התבוששו²⁾. לצחוק ולשעשועים נחשב אז, אם גלה איש ברבים ערות בתולה קבל עם³⁾.

אחרי עבור משחקי האבירים (Turniere) נעשה משתה שמנים, וכמוזב לב הקרואים ביין, פזרו רוב הנשים הנשואות את דרכיהן לורים, וכבוד רוב העלמות הלל או, מבלי אשר חזרו פניהן⁴⁾. ובכלל אם גם נשבעו האבירים (Ritter) שבועת אמונים בעלותם לגדולה, לשמור כבוד הנשים והעלמות מחלל, בכ"ז נחזה כי בקהלם עשו האבירים בעצמם תועבה, ויוליכו שולל נשים שאננות, ויגלו ערות שארות בשרם (Blutschande) ומעונותיהם נדמו לבתי קדשות⁵⁾. לא אדבר מהחק הידוע „זכות הלילה הראשון" (jus primae noctis) שעל פיהו כל בתולה נצטאת נבעלה למפסר תחלה; כי מי יאמר לשר אביר לב „מה תעשה"? אבל מה נאמר אם נראה כי רבות בשנים התמכרו בתולות ארץ גרמניא בבוא לחן עת דודים ללילות מסה (Probenächte)⁶⁾ למען תכנה מאת בחירן רצתה נפשן, אם תמצאנה אח"כ חן בעיניו לפרוש כנפיו עליהן, ולבוא אתן במסורת ברית הנשואין?

והמנהג המשחת הזה היה להלכה לא לבר במקלות רכבות האספסוף, כ"א גם במשפחות האיתנים מושלי המדינה. כה יסופר, כי הקיסר פרידריך רוח דודים את הנסיכה לעאנאָרע מפורטוגליא עוד לפני חתונתם, למען נסותה, אם הנה מוכשרת להיות חֲבֵרָתוֹ ואשת בריתו. וכי על כן לא מצא הקיסר הזה כל רע ברבר אשר זוה לעשות החשמן אלברעכט מבאיערן את בתו קוניגונדא, כי לקחה גם הוא למבחן⁷⁾. לא יאמן כי יסופר!

כבר אמרנו כי על עון גילוי עריות שארי בשר נקל היה לכל איש למצוא כפרה, אם אך הביא לאוצר האפיפיור סך מסוים. אך מה נאמר ומה נדבר, אם אחד מהאצילים⁸⁾ לקח בשנת רי"ד (1452) את אחותו להיות לו לאשה⁹⁾ ובעד בצע כסף כרך כהן און את הזוג ויאמר לרבך מוב?!
נקל להבין כי בדורות משחתי המדות אלה לא היה שם „ממזר" לכלמה, ורבים התימרו עוד בכנוי זה וישבעו כבוד מקלון¹⁰⁾.

היעזואיטים הורו הלכות למעשה¹¹⁾:

(א) האיש אשר יתה בתולה לא חטא ואשם; כאשר רשות ביד האשה לתת דודיה לאשר ימצא חן בעיניה.

(Pater F. X. Fegelis „Practische Fragen" Augsburg 1750).

(ב) האיש אשר יתן שכבתו כאשה נשואה לא יען היא אשת רעהו כ"א לאשר היא יפהפיה, לא עבר על עון אשת איש כ"א על עון זנות לבר.

(Pater Mulletts Moralcompendium).

¹⁾ Meiners I. c. pag. 133.

²⁾ Hanoversches Magazin I. c.

³⁾ Meiners I. c.

⁴⁾ St. Pelage II. 68.

⁵⁾ A. Brem IV. 20.

⁶⁾ Fr. Chr. Joh. Fischer. Ueber die Probenächte der deutschen Mädchen. p. 17, 25, 30 und 60.

⁷⁾ Scenen aus der Geschichte der Vorwelt II. Leipzig. 1792, bei Adam Friedrich Böhme.

⁸⁾ Graf de Armagnac. — ⁹⁾ Meiners I. c.

¹⁰⁾ Ibid. Gruppen in Uxor Theotisca. 257. et 289.

¹¹⁾ Barbara Ubryk von Dr. A. Rode, München 1870. p. 376.

ג) מותר לבקר בתי זונות, ואם כי מאד יוכל להיות כי לפתח חמאת רובץ, אבל כמו כן הלא אפשר הוא להשיב לב הפריצות לתשובה.

(Pater E. Baung, de la Somme des péchés, Paris 1653).

ד) מותר להמשרת לעזור לאדונו בלכתו אחרי שרירות לבו, להביא לו זונות ופולגשים ולעזור לו לחרור בחרר משכב אשת רעהו, מפני כי כל אלה הם דברים קלי ערך.

(Pater C. Paolo, de virtutibus et vitis, 1631).

ה) שושנה (מספרי אפוקריפי) היתה מחויבת להניח להוקנים לעשות בה מה שלכם חפץ, ולא לצעק לעורה, כי עי"ז הצילה כבודה ולא היתה מטרה לחצי לשון, ובדרך כלל טוב לאשה שם טוב מתום.

Pater Jaques Tirin, Commentarius ad Bibliam (1668).

כל ההלכות האלה אינן צריכות ליתר ביאור.

סוף דבר כעם ככהן כנקלה כנכבד השחיתו התעיבו עלילה, וגם על ישראל נחתה זרועם הקשה, ויכבשו לא אחת ושתים באונם את נשיהם ואת בנותיהם, אשר ברצון טוב בחרו במות מחיי חרפה, ותמלא הארץ זמה.

ומה פעל ישראל בימים הרעים ההם?

ישראל חי על אמונתו, ויהי צנוע בכל דרכיו, מוריו השמיעו לאוניו בכל עת ובכל שעה. „שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לעברה“ — „יד ליד לא ינקה רע“ (בדרשת חו"ל) „הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה. לטובה הופכין עליו לרעה“ (שבת ל"ג א'). בבוא שבת ומועד לא יתאספו היהודים בבתי סבאים לשתות לשכרה ולהתגולל באשפתות, ולא יתגודרו בבתי נאופים, רק יחצו את היום—חציו לה' וחציו להם. וגם במחצה השניה יבקשו ערן לנפשם בקרב ביתם ומשפחתם להמציא מנוח וערן ורחמי לנפשם. הגברים יודעי ספר יהגו במקרא, במשנה, בגמרא, במדרשים ובפירושי התורה ובספרי מוסר או גם בספרי מחקר וקבלה, ואשר לא זכה מנוער להשתלם בלמודי התורה הכתובה והמסורה יתענג לשמוע את בנו דורש לפניו את שיעורו שלמד במשך ימי השבוע והמלמד עומד עליו לבחננו ולהראות חריפותו וחד שכלו. אחרים ילכו לשמוע את הדרשן. והאשה עקרת הבית תתערך מרחוק להקשיב. תורת פי בנה מחמל נפשה ולבדה יושבת בפנת הבית עסוקה במקרא „צאינה וראינה“, ו„קב הישר“, „מנורת המאור“, „עץ חיים“ וכדומה וכבוד ד' עליהן יורח.

ובנות ישראל לא יצאו אחרי הבחורים, כי כבודן פנימה בביתן. הנערים לא הלכו לבקש אהבה, ועלמות שומרות נשף לא נמצאו כגבול ישראל. ספרי אהבה (ראמאנען) לא קראו, כמופלא מן לא דרשו, ועולמה ראתה אשה עבריה אך כבעלה, אשר בחר לה אביה, ואשר היה בעיניה ציר ההשגחה הרוממה לעשותה מאושרה בתכל ארצה, ובאלוף נעורה זה דבקה „ואין לור חלק אתה. האשה העבריה היתה תמיד עקרת הבית ותגדל את צאצאיה, שפכה לה' שיחה ותעש רצון קונה ורצון בעלה. היהודי ראה את האשה בפעם הראשונה בימי חייו אך כבקר אחרי כלולתו; כאשר שם עיניו על חברתו הנכלמה והנדרמה, דבקה לשונה לחכה מבושת, „אילת אהבים ויעלת חן, שמרה במהרה וברית לא הפרה“, גל נעול כלה עבריה, ובצדק ברך החתן ברכת „אשר צג אגוז בנן ערן“. בנינו היו כנמיעים מגודלים ובנותינו כזויות מחושבות, אין פרץ ואין יוצאת ברחובותינו.

בשבתות ובחגים היה כל שלחן—מוזב, וכל בית—מקדש לאלהי הצבאות. ובכל תמורות החיים ובכל חליפות הזמנים, ששון או אסון כי ימצאם, יחד רעים אהובים התלכדו ולא התפרדו וישישו ויאבלו יחד חלק כחלק, ובתומתם נשארו עדי באו בימים עד זקנה ושיבה...

וכה גדלה מדת הצניעות בין היהודים אסירי הגהעמאץ, עד כי עוד בימינו, אחרי עבור מאה שנה מעת החל ישראל ללכת לרוח העת החיה וללמד אל מעשי הגוים אשר בתוכם ישכון, גם עתה יצטיין היהודי במדה מובה זו ולוחות המספרים (שטאטיסטיק) מהגולדים בלא נשואים יעידו ויגידו תומתנו. ואם בזמננו כך, בימים שעברו על אחת כמה וכמה היה היהודי בזה לנס... ובכל זאת משנאת מנדינו אותנו ישר העו, וישנו וישלשו דברי טאציטוס „כי היהודים

הנם פרוצי זמה מכל העמים שעל פני האדמה". ולרגלי העלילה הזאת עשו סוגים וגדרים, חקקו חקקי און ויענישו את היהודים קשה לכל יפרצו גדר המוסר והצניעות, עוללו בעפר קרן העברים, אשר נחשבו בעיניהם לעושי כל זמה ונארים לבושת... היש עולה גדולה מזו? האם לא נוכל לאמר להשופטים האלה: "עד שאתם אומרים מולו קיסם מבין שניכם, נאמר לכם מולו קורה מעיניכם?" אבל על כן הלא יאמרו המושלים מימי עולם ומשנים קדמוניות "פרתו של רבי מותרת!".

הבה נשמע מה בפי שוטנינו בימי הבינים אדות היהודים בנידון דירן:

Oeffters finden sich Juden, welche geiler und unkeuscher Natur und gleich einen Bock auf das Weibsvolk begierig sind.

ובהעתקה עברית: "לפעמים נמצאו יהודים, אשר הנם בעלי תאוה מטבעם, ויחמו אל הנשים כמו תיש"¹⁾.

מאמרים כאלה אדות ישראל יש לאל ידי להביא פה למרבה. ובהשענם על העלילה הזאת מהרו המחוקקים לחוק בעד היהודים חוקים מיוחדים, חוקים מוראים ונגאלים כאשר אראה לדעת במרוצת דברי.

הארכתני עד כה בהלכה זאת מפני כי היא תוכיח באותות ובמופתים חותכים כי אך בעקפין באו עלינו צרינו לעשות בנו רצח ונקם. והיתה זאת לעדה כי גם בדבר אשר נפלינו לטוב מימי קדם קדמתה, נהפכנו לרועץ בעיני קמינו, להחפאי עלינו דברים אשר לא כן, ולהשיב אותנו עד דכא!

ניתו ספר הדינים ונחזה:

למען הסיר המכשלה מבית ישראל לכל יגלו ערות שארי בשרם, בהיותם מטבעם שטופי זמה, נאסר להיהודי לקחת לו אשה, אשר לפי חוקי הכנסיה אסורה לו מפני קרבת משפחה, אף כי לפי דת משה מותרת להנשא לו, לדוגמא: בת אח או אחות, או אח ואחות חורגים וכו' (זכרומה) ואם היהודי עבר חוק, וישא אשה כזו, או בן עונשין הנהו, והממשלה תיסרנו שבע על חטאתו²⁾, והמחוקקים תמכו יתדותם בזה, כי דת משה היתה להיהודים לחוק רק בהיותם על אדמתם בפלשתינא³⁾ אבל לא בעת אשר יגורו בארצות שכניהם⁴⁾.

המלך לאַמְהָאָר השני אסר על היהודים לקחת להם שארי בשר לנשים גם עד דור השביעי והעובר יענש כמו תבל עשה (Blutschande) אי-נקי⁵⁾.

החוקים של הווייגֶאָמְהִים אסרו על היהודים לקחת להם נשים ממשפחתם עד דור הששי, והעובר ע"ז כסום יכסם שער ראשהו בתער השכירה, ויובח מלקות מאה, ואח"כ כלה יגורש מן הארץ, והונו יחרם לאוצר המדינה⁶⁾. אמנם המלכים לודוויג ולאַמְהָאָר החוקיק במשנה הראשונה ויאסרו להיהודים הנשואין עד דור השביעי⁷⁾.

כן נתחדשה ונתבטלה הגזרה הזאת מעת לעת ומפקידה לפקידה, עד אחרית המאה העברה. ועוד הקיסר הישר באדם יוסף השני⁸⁾ (באוסטריא) צוה על היהודים "איסור חיתון, כל פסולי קורבא, דלדידהו הוי מומא, ולדידן יצאה בהינומא⁹⁾, ואך הקיסר לעאַפֶּאָלד השני גאל גאולת קרובים, חיתון רעים אהובים, אשר התורה התירה, והקיסר יאַזעֶף שדי ביה גירא"⁹⁾.

1) Bonifac. Vittal. tit. de reptsr in fin. n. 7.
 2) Brunnenmann ad L. 7. C. de Judaeis.
 3) L. 13. C. Theo. eod. 16. 8.
 4) L. 8. C. eod.
 5) Ueber die besondern Rechte der Juden p. 46.
 6) L. 2. tit. 3. art. 8.
 7) ibid l. c.

8) לשון ר' אברהם טריבניטס בספרו "קורות העתים" סימן כ"ו.
 9) סס סימן פ'.

דעה אחרת אומרת כי אין להעניש את היהודי גם אם יקח לו אשה האסורה לו עפ"י דת משה, מפני כי לא אדם הנמו וזרמת סוסים זרמתם¹⁾ ואך פוסק אחר יכריע ביניהם ויאמר כי אך היהודי הנושא את האסורה לו עפ"י דתו בן עונשין הוא, לא את אשר תאסור עליה הכנסיה הנוצרית²⁾.

עוד זאת נמצא בספרי החוקים: כי יפתה נוצרי אשה נוצרית נקי יהיה, אולם אם יהודי ינאף את עבריה שלם ישלם היהודי שלשים שקל כסף ענושים, למען לא תמלא הארץ זמה³⁾. ואך בשנת ת"ק (1740) נשתנה החוק הזה, ונאמר: כי משפט אחד ליהודי ולנוצרי בעשותם נבלה כזאת⁴⁾.

היהודי הלוקח לו אשה בה"י אשתו הראשונה (הבלתי מגורשת) בן עונשין הוא בימינו, כן עפ"י חדר"ג וכן על אשר עבר על פקודת הרוממות⁵⁾, וחמאו ישא האישה שהוא בצדק. אך איך יענש? על זה יש שקלא וטריא בין הפוסקים. יש אומרים יען כי השעה צריכה לכך, ר"ל כי יתרבו העבריינין ונצרך לעשות סוג וגדר למען ישמעו אחרים וייראו, יענש היהודי בעונש חמור מהנוצרי⁶⁾. ואחרים אומרים, כי תורה אחת בנידון דין ליהודי ולנוצרי ואין ביניהם הבדל כלום⁷⁾. ומחוקק שלישי מכריע ביניהם ואומר: מקום שנהגו לענוש על עון זה בעונש מות יש חילוק בין יהודי לנוצרי, אך במקום שנהגו להעניש בענושים אחרים, שם היהודים והנוצרים נשתוו⁸⁾. עוד נמצאו פוסקים האומרים, כי גם היהודי אשר נתן גט פטורין לאשתו כדת משה לא יכול לקחת לו אשה אחרת בה"י הראשונה, כמו קאמולי מלידה ומכמן⁹⁾. אך כבר צוחו בזה קמאי והוציאו משפטנו כאורה¹⁰⁾.

ואם נשאלה את פי המחוקקים הנוכרים על מה עשו ככה, להעיק על היהודים במשפטים מעוקלים כאלה, וענו ואמרו: "על כי היהודים שמופי זמה הנמו!" כאשר כבר העיד לתמו מציטום הרומאי. משפט חרוץ!

עד הנה דברנו מעניגי אישות בקהל ישראל, עתה נדבר ע"ד החיתון את הנוצרים, ונשמעה את אשר לא פללנו להקשיב:

מודעת זאת כי בראשית צמיחת דת הנוצרים ובמשך שנות מאות הראשונות לקיומה, רבו כמו רבו החתונים אלו באלו מבני שתי הדתות. בימים ההם עוד לא גבר הפירוד בין שתי הכנסיות. היהודים-הנוצרים (Juden-Christen) או האֶביונידים (Ebioniten) שמרו עוד רבות ממצות תורת משה, ולא נבדלו כלה מאהלי יעקב. אך בימי הקיסר קונסטאנטיין הגדול (324—327) במלוא שביתת השבת ונחו ביום הראשון לשבוע, אף העבירו מועד חג הפסח, למען לא יתרמו ליהודים אף ברבר אחד¹¹⁾. ואחרי כן בימי הקיסר טהעדאזיוס (395—379) צוה ההגמון אמבראזיוס בשנת 393 לבטל המנהג הקדמון (מנהג החיתון בין יהודים ונוצרים) והאסיפה

1) Clars. senteniar. L. 5. pag. 420.

2) Gmelin ibid. l. c.

3) Gmelin l. c. pag. 47.

4) אספת חוקי ווירטעמבערג מאלת געטטלאכער ספר ב' חלק א' 75 46 גס 196.

5) L. 7. C. eod.

6) L. T. Böhmer, observ. ad Carpzovii prax. crim. qu 66 obs. 2. Quistorp Grundsätze der deutschen peinlichen Rechte § 472.

7) F. H. Böhmer Jur. ecel. Tom. IV L. 5 tit. 13. § 14. Von Rechte der Juden. Cap. 13.

8) Ueber die besondern Rechte der Juden.

9) Brunnemann ad L. 7. C. de Judaeis.

10) Gmelin l. c.

11) Euseb. vita Constantini, 11.

ארבע תקופות.

תקמו' — תרמו'.

המתבונן בתולדות מין האנושי, אף כי לפעמים ימלא לבו עצב ורגש היאוש יתקפוהו, בכל זאת כאשר יחקור אל תכלית התפתחות האדם והשתלשלות קורות העתים, יבין לדעת את הסדר הנשגב בשלשלת המקרים והסבות, או תמלא נפשו רגש השתוממות על הליכות העולם ויחדל מקצוף על כל פגעי זמננו ולבו לא יסיתנו כשפק ולא יוסיף להתיאש, כי יבטח ברוח בני האדם והעולה בצעדי ענק קדימה.

התבוננות כזאת נחוצה לנו בני ישראל בזמננו זה במאד; היא תקותנו האחת והיחידה: אנחנו מקוים לימים טובים מאלה, יען כי כבר עברו עלינו רעים מאלה, ימים שאמרנו—אין לנו חפץ בהם, ועלינו להודות כי רק ברוח השליט כעת בקרבנו נקלל את יומינו אלה, תחת אשר אבותינו אשר כבדה עליהם המת המציק עד בלתי נשוא לא נפל רוחם בקרבם, כי בטחו בצור מעווס, כי לא יונחם לנצח ואמונתם ובטחונם בה' שמרו נפשם מן היאוש ומן הספק האוכלים כיום מבחר און ישראל. אלו היו לבני דורנו ימים רעים ומרים כאשר עברו על אבותינו בימי הבינים, אז נואשו כבר מכל תקוה; אבל אז שגור היה בפי אבותינו הפתגם הנעלה — כל מה דעביד רחמנא לטב עביד! —

סופר מהיר חרץ משפט, כי לכל עם ועם נתנה ההשגחה קנין רוחני להשתעשע בו ולנחמהו מיגונו; ולעם ישראל חלקה את האמונה באלהי אבותיו, והיא אמונת קיומו ונצחיות הנפלאה, האמונה כי לא יפר ד' את שבעתו לאבותינו ובריתו עם זרע יעקב כל עוד אשר חוקת שמים וארץ לא ימושו, כהבטחת הנביא (ירמיה ל"א ל"ו): „אם ימדו שמים מלמעלה יחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאם בכל זרע ישראל“.

להביא אמונה זו בלב בני דורנו, להראותם הכח הנעלה הצפון ברוח לאומיותנו ויסוד קיום עמנו לעולמים, עלינו לחשוב תקופות ולפתוח את ספר דברי הימים, לקרוא בשום לב ובעיון נמרץ פרקים פרקים לפני אחינו הנחשלים והנכשלים, קמני אמנה ומתיאשים ולהראות להם כי מאז היה ישראל לגוי שלט בו כח נפלא אשר שמרנו מכליון חרוץ, והוא הרעיון הנצחי הצפון בתקופת ימי היהדות. חוקרים רבים יתפלאו על אשר אין כל רמז בתורתנו לנצחיות הנפש, והם לא העמיקו חקר להבין כי רעיון נצחיות הנפש בתורת היהדות נעלה הוא ונשגב מכל מושגי הנצחיות זולתו. כי אמונת הנצחיות הרגילה ומקובלה באמונות אחרות היא רק אחת מאופני אהבת עצמו, תקות כל יחיד כי בהמיבו לכת יראה לעת קץ חיים נצחיים ועדן נפש יקר מאד. אבל אמונתנו בנצחיות היא הגיון כוללי—האמונה בקיום האיום ואריכות קורות עמנו עד קץ כל העולם ובהשגחה פרטית ונצחית אשר על פיה נחיה.

אחת מהתקופות האלה אשר בכחן לחכמו ולא לפנו דעת ולחדש תוחלתנו בקרבנו, היא התקופה אחרי מות ר' משה בן מנחם (מאור הגולה בדורות האחרונים) עד ימינו אלה. התקופה הזאת התחילה שנים אחדות לפני מות החכם הזה ותגיע למרום קצה זה שנים אחדות ותכיל בקרבה מאה שנה בצמצום. התקופה הזאת א חשוב אני, מאז החלו הגרמנים לשום לבם לחמלה על בני עמנו, עד יום שנשתבשו ושבו לשנאתם—מיום צאת החוין „נתן החכם“ (של לעססיג) עד היום שהחל הדרשן בחצר המלכות שטאקער להטוף ברוח אנטיסימיטי בתוך קהל ועדה ויזיל בעורקיהם נמפי רעל השנאה והמשטמה. ואם ציינתי בראש מאמרי — תקמו' — תרמו' — הוא יען כי רגילים בני האדם להציב ציונים בתקופה נכבדה, ולכן נחשוב את התקופה האחרונה מימי מות הרמב"ן עד ימינו אלה.

לא תולדות בן מנחם באתי לכתוב, כי תולדות האיש הגדול הזה כבר נכתבו בידי בעלי אסופות; רק השתלשלות התפתחות הרוחניות בתולדות היהודים והיהדות מימות בן-מנחם ואילך,

ואם גם אורותן כבר דברו למדי יודעי העתים, אך עוד השאירו לאחרים להתגדר בענין ההוא ולהעמיק בו חקר. בימי בן-מנחם החלו העמים לשום עין למובה על בני עמנו; עוד טרם נתנו בצרפת זכויות ליהודים השתללו אנשי שם בגרמניא (לעססינג, דאָהם, מעללער ואחרים) למוכתם, ואם דבריהם לא הכו שרש בימיהם כאשכנז, הועילו לטוב בצרפת.

חליכות המדינות בעת ההיא נתנו עוז בידי המושלים להכיר לטוב את העברים כאזרחים ולהשוותם ליתר יושבי ארצם. רק בימינו נראה לפעמים כי מורשי העם מתנגדים לחפץ הממשלות הנמוטות לתת ליהודים זכויות אדם, דבר שאי אפשר היה בימים ההם; כי כל שלוש במדינה קמנה ככף איש (אשר כאלה היו כשלוש מאות בגרמניא תחת ממשלת רומא הקדושה, בכנוים שונים: מלכים, נסיכים, אלופים, רוונים, הגמונים, שרים ואדונים) היה חפשי במפעלו ומושל אדיר בלי מצרים. אלו! קם אז אחד המושלים בגרמניא להוציא את היהודים „עבדי המלכות“ לחרות, לא מחה איש בידו. הקיסר יוסף השני באוסטריא החל להטות חסדו לאחינו, וכחפצו להנחילם זכויות אזרחים החל להעמיד עליהם גם חובות אזרחים, וידרוש מהם לתת בניהם לצבא ולעזור להתפתחות הרחוקות של הממלכה בהריחם בהשכלה גרמנית, אשר זה היה כל ישעו וכל הפצו כל הימים. אך היהודים לא הבינו כי המושל הישר באדם דורש טובתם ולא מהרו לענות ברצון ותודה לקול הקריאה של חבה. — אמנם אין להאשימם בעבור זאת, כי לא הורגלו עוד אחינו לראות כי ימשכום מושלי גרמניא אליהם חסד. עבדים היו עד אז למלכי ארץ ולעבדיהם והגרמנים בקשו רק להצליחם במלכות השמים, לא בתורת האדם ובאור ההשכלה. גם האמצעים אשר השתמש בהם הקיסר ההוא למטרתו לא היו רצוים תמיד, אם כי כונתו היתה רצויה. כי בכל יושר לבו היה המושל ההוא בן דורו עם כל יתרונותיו וחסרונותיו; הוא קרא דרור לנפשו מכבלי ימי הבינים ומאמונות טפלות ויחפוץ להביא גאולה רוחנית לעמו, אבל לא היה חפשי מעריצות אדירי הימים האלה. הוא האמין כי טבין לאדם שלא בפניו ואפילו בעל כרחו; אי לזאת כאשר לא אבו היהודים לשלוח ילדיהם לבתי הספר המסודרים, חשב למצוה גדולה ולצדקה לו להביא השכלה בקרבם בחוקה, וזו לא ידע ערך השכלה כזאת! ובכל זאת גם זמורת זר זאת על שדה היהדות העלתה נצה ורבים מבני עמנו החלו לאט לאט להרגיל עצמם ולהכיר חובותיהם החדשים, וכאשר נשתנו סדרי גרמניא החלו גם היהודים להשתתף בהתפתחות עם הארץ.

אולם עוד טרם החל יוסף השני לעשות תקונים נכונים בארצות ממשלתו ולתת ליהודים את „חוק הסבלנות“ הנודע (כי עד שנת 1780, עד מות אמו מאריא מהעריעווא, לא משל בארץ כחפצו, כי היה תלוי בדעתה), זרח אור לישראל בגרמניא, כי בעיר בערלין התחברו אנשים חכמים ונדיבי רוח ויהיו לאגודה אחת, להוציא את בני האדם — וגם היהודים נקראו אדם בעיניהם — מכבלי האופל ולגאול אותם גאולה רוחנית. המה חגרו מלחמה נגד כהני לומהער הקנאים והאדוקים, בהכורם כי אם גאל לומהער את הגרמנים מכף האב הקדוש ברומא, אשר מצורתו היתה פרושה במלוא רחבי תבל, אך בפחדו פן יפרוק בני עם ארצו כלה עול אמונה ודת, אסרם באזיקים חדשים אשר הוציא למענם. וכה עברו יותר ממאתים שנה, אשר נער עם גרמניא עול כנסת הקטולית הקשה ויחל להתנער ולשוב לתחיה, ובכל זאת היה אסור בכבלים אשר שמה עליו תורת הפרוטיסטנטיות, אשר כהניה לא נפלו מכהני אמונת הקטולית באי-סבלנותם ובקנאתם נגד כל רעיון חפשי וכל רגש חרות, וכמוהם לא היו הכהנים הפרוטיסטנטים נקיים מחטא ומשגה לאלפים.

בין רובי תורת לומהער נחשבה גם השנאה לבני ישראל. לראשונה בקש עזרת היהודים כי יביניהו במקרא מפורש ושום שכל, כאשר דרש עזרת העם במלחמתו נגד האפיפיור ברומא והמושלים תמכו בידו. אולם כמעט עלה לגדולה צוה כי ידושו השרים את בשר העם בעקרבים, למען ידעו כי עבדים הם וידרוש לגרם עצמות אלה אשר דרשו חרות הנוצרית, ולכלי תת חנינה גם ליהודים ולשרוף בתי תפלותיהם באש ולא תשאר אבן על אבן, גם לכרות לשונם ממול ערפם, עד כי יאמינו באלהית משולשת. לומהער אשר בראשונה קרא תגר על מעני היהודים ויאמר כי בצדק מאנו להדבק בדת הנוצרית, יען כי כהני הנוצרים (הקטולים) לא באו אליהם בשם „אמונת האלה“, ואילו היה הוא (לומהער) יהודי, היה בוחר להיות חזיר מיער

מלהתחבר אל שונאיו בנפש, — אך לאחרונה דרש רבנים נגד היהודים המזרפים, לרבניו, בבתי כנסיותיהם את אמונת הנוצרים, והוא מצא לו חברים מקשיבים לקולו — כהני האמונה החדשה אשר קיימו וקבלו עליהם לעשות ככל אשר תורה גואלם חדש—לוטהער. גורל היהודים היה ברע מאד, המה נדחקו מכל עבר ופנה ומועקה הושמה במתניהם בכל מקומות מושבותיהם, ואם לא נשפך דמם כמים בראש כל חוצות כבימו מסעי הצלב, יען בעת ההיא נלחמו הגרמנים איש באחיו ויתר שבמי הנוצרים התערבו ריבם וכאשר רותה חרבם דם חללי אחיהם בני בריתם שכחו מעט קט את היהודים, אך כאשר שבתה המלחמה גברה הבערות ונשתבשו הדעות ויוספו להכביד אכפם על היהודים וירעצום וירוצצום וימעיטו משפטיהם ויגדירו דרכיהם בגזית גזרות והגבלות עד בלתי נשוא. —

בעת ההיא נולדו שני המאורות הגדולים — לעססינג ומענדלסזאָהן (בשנה אחת: הראשון ביום 22 יאנואר והשני ביום 6 סעפטעמבער 1729).

בימים ההם משל בפרוסיא המלך פֿריעדריך השני — אשר בני דורו קראוהו „הגדול“ — פתגמו נודע: כי בארצות ממשלתו וזבל כל איש להתנחל במלכות השמים לפי חפצו, — וישם בזה רסן על לחיי הכהנים הקנאים אשר הסכינו לרדוף עד חרמה את כל המתנגד לדעותיהם. אולם אם שבר פתגמו את זרוע עוים, עוד לא הוציא מלבם את רוח האי-סבלנות אשר נחלו מדור דור עד מיסד אמונתם. אמנם כן הוא (פֿריעדריך II) השיב את החוקר וואָלף לארצו ויתן לו רשיון להפיץ דעותיו בקרב העם כמקדם, אחרי אשר גורש בפקודת אביו—המלך פֿריעדריך ווילהעלם הראשון— מעיר מושבו האלל ומכל ערי ממלכת פרוסיא, כי הלשינו עליו „חוכרי האמונה“ הקנאים העשנים, ואחד מהם הביא מורך בלבב המושל, כי לרגלי שטת וואָלף במחקריו יפוץ כל חילו מעליו, ע"ב יצאה פקודה נמרצה על הפילוסוף המפואר בימיו לעזוב את הארץ במשך מ"ח שעות ואם יעבור מועד יתלה על העץ. אבל אם לא נשכו כהני הפרויסמנטים עוד בשניהם, עוד לא חדלו לנבוח, והמלך בעצמו, למרות פתגמו היקר, בזה ושקץ את היהודים וישנאם תכלית שנאה ובימיו חרע מצבם, כי ביחס היהודים היה המלך פֿריעדריך הגדול תלמיד מובהק וחבר להמליץ וסופר דברי הימים ופילוסוף וואָלמאָר הצרפתי, צורר היהודים, עד כי התפלא החוקר הצרפתי מארקוז d' Argens, אהוב פֿריעדריך ורעו, כי בן מנחם אשר יצא כבר שמו לתהלה ברחבי עולם בגלל ספריו המחוכמים, נר כברלין רק בתור משרת הסוחר בערנהארד, ולולא זאת אסור היה לו לשבת בבית המלך המתפלסף (אשר עליו אמר מענדעלסזאָהן: המלך מאמין כי הכשרון לחרו חרויים הוא כח השירה ולהמיל ספק בכל נמצא הוא פילוסופיא) ורק בהשתדלות החוקר הצרפתי זה הקרוב למלכות, אשר פנה אל המלך בדברים האלה: „חוקר קמולי יבקש מאת חוקר פרויסיסמנטי לזכות חוקר יהודי“, רק בהשתדלותו הרבה, אחרי אשר האיץ בן מנחם לבוא פעמים בבקשתו לפני המלך (בי בפעם הראשונה" לא נענה) ורק אז נטה אליו המלך חסד—כאלו כפאו שר—לתת לשבת כברלין בתור חנינה יתירה. ובקשת בן מנחם, להנחיל את הזכות הזאת לבניו אחריו, הושבה ריקם, ורק אחרי מותו נתן המלך פֿריעדריך ווילהעלם השני את הזכות הזאת לאשתו, אך למותר, כי לא ארכו הימים ויהנו בני מענדעלסזאָהן מכל זכויות האזרחים לרגלי הגאולה והתמורה.....

והימים האלה היו ימי מכס היהודים, כי הועל מס על כל איש עברי בעברו מעיר לעיר ומהגמוניא להגמוניא, המס הנודע בשם „געלייט“, ואם חס יהודי על כבודו ולא אבה להשפילו בשלומי המס המכאיב הזה ויערים להעלים עון הולדתו ממעו יהודה — נענש קשה, כאשר נענש המשורר ופילוסוף אפרים קוה, אשר בעט באמונתו וחיי דרוך חמד לו, ולמורת רוח היה לו במסעותיו לשלם בכל מדינה ומדינה עיר ועיר את המס המשפיל אשר הוכירו פעם בפעם כי יהוה הוא וינסה להכחיש מוצאו, אך נגלה עונו בדרעורען ושימו עליו עונש ממוץ ולשבת בכלא. וגם בן מנחם שלם את המס ההוא בעברו דרך ארץ ווירטעמבורג (בעת ההיא נתבטל המס בפרוסיא). אך לא לעולם חוסן קנאת דת ושנאה לאומית, ולא לנצח ישב ישראל ויודם כי נטל עליו רוח חדשה החלה לפעם במחנה ישראל, קיל תלונה חרישית נשמעה בארץ אשר היה אחרי בן לקול רעם בגלגל, כאשר עמדו בארנע והיינע ורומיהם לדבר משפטים את כל צוררו

עם מחצבתם. היהודים לבשו עוז ויחדלו לתת גום למזכים ולהייהם למוזרים ולנשק ידי מזכיהם ויצאו חלוצים לדבר את אויביהם בשער.

התנועה יצאה בראשונה מאת חסידי הנוצרים. החכם בן מנחם לא ערב לבו לעמוד ראשון בקשרי מלחמה את אויבינו מנדינו, וכאשר באה אליו בקשת יהודי עלזאם לקום לעזרתם נגד מחרפיהם ומעניהם כח הפקיד הדבר בידי הסופר החרוץ וישר באדם. דאָהם. גם בזאת נכיר רוח התקופה אשר בה חי מענדעלסזאָהן, כי איש מורם מעם נודע למשגב בספרת הגרמנית כמהו לא הרדיב עוז בנפשו להתיצב בפומבי במערכה נגד צוררי עמו, תחת אשר בדורות שאחריו כבר לבשו בני בריתו עוז להתעורר ולדבר רתת את כל הנוגעים בכבוד היהודים והיהדות. בן מנחם שלם את מס היהודים ויקבל באהבה יסרוץ של קנאת דת ומשממה לאומית, אשר מחצו לבבו ולא התאונן על אי-כבוד כזה, אך באָרנע התמרמר נגד אחד הכותבים בבית פקודות העיר פֿראנקפורט דמיין, יען כתב בתעודת מסעו „יהודי מֿפֿראנקפורט“, אז נשבע כהאנניבאל בשעתו לנקום נקמתו באויבי עמו ויאמר: „עצב נכזה נתן לי תעודת מסעו, אשר בנגעו בו נקפא דמי בעורקי, אבל שמתי לפי מחסום בעוד אבי לנגדי, ואדור נדר בלבי — חכו נא, גם אנכי אכתוב תעודתכם, אכתוב לכלכם“ (מכתביו מפאריז II מיום כ"ה נָאָו. 1831, מכתב ל"ט), ומכתביו מפאריז המה באמת כתבי תעודה שכתב להגרמנים.

אולם מה שלא עשה בן מנחם בפועל ידיו סבב הוא ע"י תהלוכות חייו ועבודתו בספרת הגרמנית, אשר בגללה נודע למשגב לחכמים ישרי לבב אשר יצאו לצדד בזכות היהודים. כאשר נתפרסם ברבים חייון לעססינג „היהודים“ לא אבה איש להאמין כי יוכל איש יהודי לגור בבית נוצרים מבלי התנכר בתהלוכותיו, ולהציל נפש בן אום ואמונה אחרת מידי שורדים ולמשוך אליו בעבותות אהבה את בת האציל אשר שכן בביתו, אשר כל אלה נחשבו כדברים נמנעים במבע, כאשר תאר זאת באָרנע בחרודיו, בשימו בפי עלמה נוצרית המלים האלה: „האמנם אמי, אמת נכון הדבר כי כל יהודי שערותיו שחורות ושמו שמואל?“ („הספור“ I, 104), כי לא האמינו אז כי ישנם יהודים בעלי שער צהובות ויקראו בשמות שונים. והסופר המלומד בלשונות ובחכמת האלהית (טהעאָלאָגיק) י. ד. מיכאעליס גלה דעתו בפומבי כי לעססינג הרה עמל וילד שקר ורק בדמיונו המציא דבר שלא בא לעולם ושאי אפשר להיות.

לא ארכו הימים והכופר לעססינג נודע לבן מנחם ותקשר נפשו בו לאהוב אותו אהבה נצחת. ואם בימיו ירדה חכמת האלהית אשר בה הצטיין מענדעלסזאָהן עשר מעלות אחורנית ובני דורו הסירה מגבירה, תחת היותה שלמת ברוח החוקרים לפניו, בכל זאת לא גרע ערכו וידעו להוקירו בימיו ועד היום, בהריומו את שפת אישכנו למעלת שפה ספרותית, אשר הוא הניח אבן הפינה להתפתחותה, והוא—היהודי—תבע עלבון הספרות האשכנזות מאת גאָממשעד וחבריו שעשוה שפחה חרופה להספרות הצרפתית. הוא לא חת להתעורר לתבוע עלבון הספרות הגרמנית גם מאת המלך פֿריעדריך השני, המושל „הגרמני“ שהכיר את הספרות הצרפתית על פני ספרות שפת עמו. כן גדל שמו בתור חוקר נעלה, וספרו „פֿהעדאָן“ המביא ראיות והוכחות על השארת הנפש, היה אז כבשורה חדשה, ורבים מהנאשים וביניהם מושלים ושרים ונכבדי עם קדמו פניו בתורה, יען כי היה להם ספרו למשיב נפש. שוועגלער נותן לבן-מנחם חלק בראש הסופרים (בפנה זו) בימים האלה וגם קאָנט בשימו לאַל כל ראיות השארת הנפש הקדוש פרק מיוחד לסתור ראיות מענדעלסזאָהן ויכנהו בשם „החוקר חד השכל“ (בספרו „בקרת השכל המפשט“—קריטיק דער רייניגן פֿערנונפֿט) הוצאת קירכמאנן צד 382 והלאה). ולפלא — כאשר כבר אמרתי במקום אחר — כי בדברי הימים נחזה פעמים רבות גאולה רוהנית ע"י היהודים. אמונת היחוד וטהרת המדות באו ע"י אמונת ישראל... וכאשר חזר הקב"ה על כל האומות ולא קבלו תורתו, כי לא הבינוה, קם איש יהודי ותרגם ספר התורה בסגנון מוכן גם להמון העם. מתי מספר מילדי העברים כבשו כבד רוחני את ממלכת רומא התקיפה. מחשכת ימי הבינים הוציא היהודי שפינוואז לחפשי את בני דורו והוא הניח אבן הפנה למקדש חירות הדעת. הלא גם את עם אישכנו גאלו יהודים מעול מושליו העריצים.

„באָרנע באַלכער „בשורה חדשה“, יאמר גרין, אשר שמענוה מפי לעססינג. ואלה דברי באָרנע: „כל עם ועם הנאנח תחת משא מלך שרים, יבא דרוור לו באחרית הימים, אך לא הגרמנים, יען המה משרתיים, הקונים להם אדונים בחפץ לבם. ועוד תגדל חרפתם, כי בראשם יתניצבו יהודים — אשר הגרמנים צלמם יבזו — והם יגאלום מעבדותם“ (מכתבי באָרנע מפאריז מיום י"ז מאָרץ 1681, מכתב מ"ג).

„מה תאמרו להרפה זו? ישאל הסופר גרין, ומה רב מספר היהודים מבאָרנע עד הנה, אשר לא לבד שעמדו בראש לוחמי מלחמת החירות, כי אם גם הורו להגרמנים מה מיכה של החירות?“. „אם יצא היהודי לחפשי (מתחת סבל מנאציו כח), יאמר הסופר ההוא, אז יהיה בן חורין גמור, לא בואת אשר ישוג שווי הזכויות, כי אם יהיה באמת חפשי במלוא מובן המלה, ואז רק אז תבא גאולה לעולם“.

היינע אמר: „היהודים אהבו תמיד את החירות, והעבדות מזורה להם. אם קנה אדם ארון לעצמו אמרה עליו התורה: און ששמעה' על הר סיני, כי לי בני ישראל עבדים — עבדי הם ולא עבדים לעבדים—והלך זה וקנה ארון לעצמו, תרצע... כאשר ראה משה אבי הנביאים את אחיו מפוזים ומכרכרים לפני העגל השליך עליהם את לוחות האבן אשר בידו. אנא משה רבנו! תן לי את לוחות האבן, למען אשליכם על ראשי העבדים האחרונים הגרמנים...“ (היינע, מכתבים מהעלגנאלאנד).

בן-מנחם היה הראשון אשר יצא לחרות. רם ונשא היה על דעות בני דורו, בו לא דבקה הסכלות אשר נפנה אז במרומים, אבל לא הרזיב עוד עוז בנפשו להלחם בעד עמו, רק בנדיבות לבו הצדיק את הגיוני לעססינג ויתן לפעלו צדק. כשלושים שנה אחרי אשר כתב לעססינג את חזיון „היהודים“ חבר את החזיון „נתן החכם“ — מצבת עולם לבן-מנחם. בצדק אמר עליו בן-מנחם: „לעססינג כתב את נתן החכם וימת“ (כלומר אחרי אשר מלא תעודתו בתבל ויכתוב ספר אשר כמוהו לא יוסיף עוד לכתוב בחייו ובכך עשה משלחתו בארץ וישב למנוחת עולמים).

ביום 15 פֶּעבר 1781 גוע לעססינג ואחרי מותו תבע בן-מנחם עלבון רעו ואוהבו זה מידי הסופר יאקאָבי, אשר חשדהו כי נטה אחרי דעות שפינווא. ע"ז יאמר היינע: „הנחם בן-מנחם. לעססינג נטה אחרי דעות שפינווא, אבל זאת לא לכלמה תחשב ל“.

היהודים ראו גם נוכחו לדעת, כי רק ע"ז כינה והשכל ויתרון הכשר ודעת יגאלו גאולה רוחנית. כי בעת ההיא לא האמין עוד איש בתבל ארצה כי קרבו הימים אשר היהודים יהיו ככל יתר האזרחים בארצות מולדתם. גם בן-מנחם היה מסופק בדבר, כנראה מדבריו: „אם ישלמו בני „מכס היהודים“ כיתר אחיהם בעברם מעיר לעיר, לא ידעתי“. לדאבון נפש לא שלמו בניו את „מכס היהודים“, לא לאשר באה גאולה לישראל מאת החוקים המגבילים, רק לאשר קראו בעצמם דרוור להם כבואם במים קדושים לאמונה שוררת... ופעולתם זאת, ככני בן-מנחם, היתה למכשול ולפוקה להתפתחות היהדות בעת ההיא, ורבים מכניה עזבו נס דגלה וילכו באשר התהלכו, אל כל אשר היה רוחם ללכת.

„היהודים אוכלים בעת בשר החזיר, אשר לא בא אל פי אבותיהם“, יתאונן באָרנע (בספרו II, 88), ובמקום אחר יחליט, כי כל זמן שהחזיקו היהודים במעו אמונתם רוח כביר שכן בקרבם, ועתה מאז אכדו תורתם נסרחה אמונתם. ביחוד שפך קיתון של ליצנות על יהודי ארצות הסלאווים הבאים לגרמניא להמיר דתם והיטב חרה לו לשמוע מפייהם תורת הבשורה החדשה (כראבינאָוויטש והערשענאָהן בימונו. „מי קולין (eaux de Cologne) גמאו אל פיהם המעלה צחנה, למען לא אריח ריחם הנבאש הנורף מפייהם“, קרא פעם אחת בקצפו (היינע אדות באָרנע). אמנם גם הוא התנצר, אבל אח"כ אמר כי צר לו על הכסף אשר הוציא על זה. בן-מנחם גוע ויאסף אל עמיו 4 יאנואר 1786, ובשנה ההיא מת גם המלך פֶּריעדריך השני, ויקם מלך חדש בפרוסיא—פֶּריעדריך ווילהעלם השני — ועמו רוח חדשה וסדרים חדשים בממלכה ההיא.

המרד בצרפת משנת 1789 והשערוריות אשר באו לרגליו שנו לטוב מצב היהודים בצרפת, אבל הורע מעמדם בגלל זאת כיתר ארצות אירופא, יען מושלי הארצות האלה פחדו ורהו מפני

המרידה הצרפתית כמפני דבר באפל יהלך, לזאת מאנו לעשות אף שנוי קל בהליכות ממשלתם, בהאמינם כי יחד עם השנוים תבאנה תהפוכות כאשר בצרפת. וכאשר בין יתר השנוים שנעשו בצרפת היה גם שנוי מצב היהודים לטוב, לזאת אימתה בעתתם פן בשנותם כמלא נימא גורל היהודים ינתקו כלה מוסרות השלטן האדיר אשר למלכים בשם ד'. על כן לא לבד כי לא אבו להקל מעט קט עול החוקים הפרטיים ליהודים, אך גם התאנפו אם היום איש קולו לדבר בפומבי כי גם היהודים בני אדם הראשון וציר כפיו של הקב"ה, וכילידי הארץ אשר ישאו קִסיה וילכו לאור חוקיה, גם להם המשפט לקחת חלק בחלק בכל טוב הארץ ההיא. די להזכיר כי כאשר כתב הגראף מוראבאָ, בשכתו בברלין בתור ציר צרפת בפרוסיא — אחד מראשי המדברים אדות התקונים הנחוצים להעשות במדינות וגם דורש טוב ליהודים — את מחברתו „על דבר הטבת מצב היהודים" ויזכור לטוב את החכם בן-מנחם, הרה עליו אף הגרמנים הקנאים ותחת להטיב הרע ה' מוראבאָ עוד ליהודים. כי בעת ההיא הרגילו שונאי החירות ואויבי היהודים להזכיר בנשימה אחת את המורדים והיהודים, כאלו מבטן אחד יצאו ורוח אחד ישלום בקרבם. ומני אז התאמת בלבם כי היהודים יבקשו התהפכות כל הסדרים העומדים וקיימים; אף כי באמת לא כן הוא, היהודים דבקו תמיד בממשלתם ועם שנוים לא התערבו, כן לאשר מצות תורתם עליהם לבלי למרוד במלכות, וכן לאשר היהודים סוחרים היו מאז לוקחו מהם משפטי אדם בארצות גלותם, ומי לא ידע כי המסחר יפרח רק בעתות השלום, ומלחמה ומה גם מרידה כי תהיה בארץ יסתמו כל מעינות המשא ומתן, אין יוצא ואין בא. ולא לבד בעת ההיא, אשר היהודים היו עוד נאמנים למסורת אבותיהם בכל הליכותיהם ומנהגיהם, ומשכילים מעטו מאד ונער יכתבם, אך גם אחרי כן, כאשר כבר גבר כח ההשכלה, כמו בימי באָרנע ומרעיו לוחמי מלחמת העם להטיב גורלו, גם אז התרחקו טובו העיר ברלין מבאָרנע ושמתו. יען בבתי נכבדי היהודים בברלין יצאו ובאו שרי הממשלה ורבי המלוכה.

קרבת היהודים לאצילי הגרמנים וחכמיהם לא הצליחה לשכך עברת שונאיהם מנדיהם מדור דור ולהפוך לב המתקוממים נגד רוח החירות לטוב להם ולהאמין כי גם בלב היהודי יתגוסס רגש לאומי גרמני, ותועיל רק להנתם, להרחיקם מעמם ומאמונתו ולבלע כל קודש ולהשחית כל מדה נכונה ומוסר היהדות העתיקה ומחקרי דעת בן-מנחם וחבריו. אם בראשית הימים היה בית האשה המשכלת רחל לעווין (אשת הארון ווארנהאגען פֿאָן ענוע) ובית האשה המצוינה בחכמתה ובינתה הענרעטטע הערץ בית ועד לחכמי הדור, כיהודים כגרמנים; באָרנע, היינע, האחים הומבאָלד, האחים שלענגעל, שליוערמאכער, פֿערדינאנד (אחד מבית המלכות) ועוד חכמים ושרים ואלופים, אך לא ארכו הימים והבתים האלה, ביחוד בית הענרעטטע הערץ, היה למקור משחת המדות והמוסר אשר ממנו שתי לראשונה בנות בן-מנחם מים המרים המאירים אשר באו בקרבן להוליכין שולל בדרך תועה. הבכירה דאָראָטהעא אשר עוד בחי אביה נשאה לאיש נכבד סוחר ועשיר ה' פֿייש, בגדה כבעל נעוריה ותלך אחרי מאהבה פֿרוערריך שלענגעל ותמור דתה ברת לוטהער ואח"כ באה בכרית אמונת הקטולית ותנשק יד הכהן הרומי. נבלה כזאת עשתה בת מענדעלסוואָהן, אשר קדש שם שמים רבים כמענה רך ורבת אֵין, אשר נתן להכומר הקנאי הפרוע לאוואטער — בדרשו ממנו לבקר ספר כתב צרפתי אשר הוא (לאוואטער) העתיקו לשפת אשכנז; בספר הוא ותאמץ המחבר להוכיח אמתת אמונת הנוצרות. והיה אם ימצא בן-מנחם דברי הספר נכונים, עליו לבא ראשון בכרית הנוצרות, ואם לא — יוכיח החוקר היהודי כי מעה המחבר בשקול הרעת; וכאשר ידע מראש כי לא יזיד בן-מנחם ליצאת בפה מלא נגד אמונת הנוצרות, פן יעורר עליו חמת כל הנוצרים עד לחשחית וגם ענוש יענוש מעטם דתי המדינה, ותגדל מבוכתו, ושתיקתו כחודאה תרמה. אך בן-מנחם ברוח בינתו הבין להשיב לאיש נכלים לאוואטער בטוב מעט ודעת ולהצדיק אחו בתמים ברת היהדות, אשר יתרה לה בעיניו על כל האמונות האחרות, — והנה בתו הבכירה דאָראָטהעא כרעה ברך לפני כהן קטולי! אך מלבד אשר התמכרה לתאות נפשה ללכת אחרי זרים, עוד ירדה פלאים ברוח מוסרה ורגש כבוד גלה ממנה, וכאשר הורע מאד מצב בעלה שלענגעל, נאותה לקחת משען כסף מאת בעלה הראשון גריב הלב ה' פֿייש, אשר כלבל איתה ואת בעלה השני, שנהנה ימים רבים משלחנו ובסתר גנב לכבו ויפתה את אשתו לתת דודיה לו ולעונו אח"כ

כלה לדבקה בו (בשלעגנעל). גם בת בן-מנחם השנית, הענירעטטע, המירה דתה בדת הקטולית. ובה על שדה הקברים העתיקה בברלין (ברחוב המבורג) ראיתי מצבת בן-מנחם וחתנו פֿייט וידידו מרדכי הערץ ועוד רבים, ובנות בן-מנחם ואשת הערץ חצבו להן קבר על אדמת נכר, הרחק מעם מחצבתן ומאחי בריתן מלידה ומבטן. רוח עושים זה אשר עבר על הדור הראשון אחרי בן-מנחם חלף ועבר, ואין להתפלא על עבדים נרצעים אם פתאם לפתע יצאו משוחררים מסבלות קדומים. אולם לא ארכו הימים וישב רוח היהודים אליהם ובחריצות עצומה החלו לעבוד להרים קרן היהדות ברוחנית ובגשמית ולהטיב מצב היהודים במדינה בכח חכמתם ובינתם אשר פרצה בארץ.

לא כן היה גורל אחינו בצרפת, לא מקרבם יצאה ישועתם, כי אם מקרים חצונים החישו גאולתם מסבל חוקים מעיקים ומגבילים. כאשר אמרתי — שנה המרד בצרפת לטוב את מעמד היהודים שמה, כי בהשתדלות אנשי מעלה, לוחמי מלחמת הדרור לרוח האדם וחופש הדעות ושווי הזכויות לכל מין האנושי, בלי הבדל בין אום ואום, אמונה ואמונה — כהגראף מראבאָ, הכהן הקטולי גרענואר ורבים עמם, אשר שמם חרות לעד לתהלה בארץ — אשר וקם המלך לודוויג XVI בליל 3 אויגוסט 1789 חוק השתוות היהודים במשפטיהם וזכויותיהם ליתר וישבי הארץ. וגם אחרי כן כאשר הורידו המורדים את המלך מכסאו ויכרתו ראשו מעלוו כסוף הגואלאַמינע והממשלה נכונה ביד מורשים מקרב העם (רעפובליק) נשבעו אמונה לתורת המדינה החדשה מבלי המעיט משפט היהודים כמלא נימא. רק בונפרטי, אחרי אשר הרם בגבורתו מוסרי אירופא, החל לקצות ביהודים. בתואנה מוצאת, כי נחוץ להכשיר לראשונה את היהודים להיות ראויים ומסוגלים ליהנות מזכויות אזרחים במדינה, עשה בלהטו ויצו לקרוא סנהדרין לשמוע מפייהם, מענה על כמה וכמה שאלות הנוגעות ליהדות ביחוסה לאומות העולם ולאמונות השוררות, ואגב שלל זכויות היהודים האשכנזים על משך עשר שנים, ורק היהודים הפורטוגזים המעטים במספר, רק הם לבדם נהנו מתורת האדם אשר חקק המרד משנת 1789. כדאי הוא להזכיר זאת לאחינו אשר הורגלו לתת תורה ויקר להגבור האביר הקורסיקאני הזה, ביתר שאת בגלל הסנהדרין אשר העמיד בימיו, והם לא ידעו מזמותו, כי רק שעשועים היה לו כל המחזה הזה, אשר הסתיר בו רחשי לבבו להמעט ככל האפשר — עכ"פ על זמן ועדן — זכויות היהודים. מה מאד שנו קלי דעת להאמין כי לבונפרטי חייבים אנחנו להודות השתוות זכויות היהודים בצרפת, ובאמת רק השניים אשר באו לרגלי המרד המה שנו לטוב מצב יהודי צרפת, ובונפרטי בימיו הגביל משפטיהם מחדש, ורק כאשר הגלה הגבור הערץי הוא לאי ס'ט העלענא נמלאו עשרת השנים אשר גור על היהודים האשכנזים (בעלזאס ולוטהרינגא) למנוע מהם משפטי אזרח והממשלה אשר נכונה ביד המלך לודוויג ה"ח עשתה את כל היהודים בארצה לאזרחים גמורים. בשנת 1831 נפל הקור המבריל האחרון אשר הבריל את היהדות מהקטולית, כי בימי המלך לודוויג פֿהיליפפ הראשון נתנה דת בלשכת מחוקקי המלכות, כי גם קהלות ישראל בצרפת ישנו מנגזי המדינה לצרכי העדה ועניי האמונה. אמנם כן נמצאו גם בארץ הדרור בצרפת מערערים קטנים אשר קראו תגר על החנינה הזאת אשר נתנה לישראל, ורב חובל המציאו אניות איכה צוח כברוכוא, כי עבר בימים וביבשה ונוכח לדעת כי היהודים רמאים הם ורק לעשות עושר כל מנמתם ואינם ראויים להמנות כאזרחי ארץ ליהנות מזכויותיהם, — אך מי שמע לו, כי כבר נשרש בלב הצרפתים המושג החדש והנשגב, כי כל בני האדם המה חברים בארץ מגורם, ועליהם לשאת משא הקבוץ ולתת חלקו בכל מאדו לקיומו, ולפיכך על כלם לאכול בשוה מחלבי קרבנותיהם.

כאשר גבר יד הצרפתים וילכדו נפות רבות באשכנז ומושליהם סרו למשמעתם, עשו הנחות גם שם ליהודים ויתנו להם זכויות אזרחים. בעיר החפשית פֿראנקפורט דמאין הרשה המושל להם לקנות זכויותיהם במחיר ויעשו כן. רק באלה המדינות הגרמניות אשר לא כבדה עליהן יד ממשלת צרפת ומושליהם נשארז בתקפם, לא הוטב מצב היהודים במאומה. אולם למותר להזכיר עון אלה השליטים אשר הכבירו לבם ובוזרע עון להצו את היהודים וימעטו משפטיהם, כי לקחו כפלים ככל חמאתם משום ברול בונפרטי אשר יסרם למשפט.

בעת ההיא התעוררה רוח חדשה בלב יהודי אשכנז והתפתחות רוחנית החלה לפעם בקרבם ולפקוח עיניהם על דרכיהם, לשנות למיב מעשיהם. לאסון אחינו ולמשחית להתפתחות רוח היהדות עמדו בראש התנועה בעת ההיא אנשים מחוסרי כשרון, אשר לא ידעו עד היסוד תכונת עמם ותולדות דברי הימים אשר עברו עליו מאז היה לגוי, וכל השנוים אשר באו עליו במשך ימי הגלות המד, אשר כל אלה החזיקו בלבו מושגים ורגשות ויתנו חותמם על כל הליכותיו בקדש ובחול. ר' דוד פריעדלאַנדער, אשר אליו הביטו בני דורו כעל ממלא מקום בן-מנחם, לא היה חכם כמה ולא ידע רוח עמו ותורתו כמהו, רק כאוהב כבוד וחפץ בהתגלות לבו בקש להשתוות לבן-מנחם, כנראה מכל חבריו, אך באמת מלאים המה פטפומי מלין בעלמא ולהג הרבה. מה מאד צדקו דברי ה' מאָמוען, כי רעה חולה היא, כי בעת אשר הדור דורש אנשים לעמוד בראש התנועה בהליכות דברי הימים יתנשאו פתאים לכל לראש. אחד מאלה, נוכל לאמר, אשר לא חלק להם ד' בבונה יתירה לדעת לעשות גדולות ונצורות בעמו, היה ה' פריעדלאַנדער. הוא החל לבוא במשא ומתן עם כהני הנוצרים לבקש פשר בין שתי האמונות. במכתבו הגלוי להכחן הלוטהעראני בברלין מעללער, אשר כתב לו בשמו ובשם רבים מבני ישראל, הוגי דעות כמהו—בקש, כי יתירו הנוצרים על אחד מראשי עקרי אמונתם—אמונת השלוש, ואו יתנצרו. אבל ה' מעללער השיב פניהם ריקם ויבו בעיניו להתנהג בעניני אמונה כדרך התגרין. הכמר הזה הבין רב יתר מפריעדלאַנדער תכונת משכילי היהודים בעת ההיא, הוא הבין את נמות רוחם וידע כי גם אם לא תתגר אמונת הנוצרית כחוט השערה מכל דקדוקי עקריה ודהיה יתה אחריה אלה אשר כבר הריחו בה. „לתוגת נפשי, אמר לי הח' ל. אשר הנחתי בחצר הקברים הישן בברלין, כמעט כל יוצאי ירך בני הדור של פריעדלאַנדער השוכבים פה התנצרו ולא אבו לבוא אל קברות אבותיהם, כי בושו במקבת בור מחצבתם ומלתא דבדיחותא של דיינע: „היהדות איננה אמונה רק אסון“, היתה למלה בפיהם ודברי לצון כאלה די היו להשתמש בהן כתאונה לעזוב דת מורשה, אָם האמונות והדעות, המוסר והמדות, ולבעט כגאון אום עתיק יומין אשר שמר במהרה בעורקיו דם אבותיו הראשונים לבלי התבולל בורים.

בדברים רבים דמתה העת ההיא — עת תגבורת יד נאפוליון בונפרטי — לימי הקיסרים הראשונים ברומא. הרומים בגאות נצחונם הפסיעו על ראש כל מין האנושי ויהיו לעלוקות לעמים הנכבשים תחת ידם, כל הבן הילוד בארצות אשר לכרו נועד מבטן להיות למס עובד לממשלת רומא. או התיאשו בני האדם מישועה בדרך הטבע וישאו למרום עיניהם לקוות ישע באורח פלא, ועזרתם וגאולתם באה בידי הוהודים אשר הורום אמונה חדשה ומוסר אמונים. גם בראשית המאה שאנחנו חיים בה רבה השערוריה כגרמניא באשמת מלכיה ונסיכיה הרבים אשר השחיתו התעיבו עליה ורוח עושים אחזה את בני הדור ההוא וינח גם יעל היהודים אשר כאחי ארצם נואשו מתקוה. ובכל זאת אין להכחיש, כי היהודים בברלין שלטו או ברוח בני דורם הגרמנים, עד כי גם הסופר אָטמָאָ הענגע אס-רהין, צורר היהודים, יודה כי התפתחות הרוח באה בברלין בעקב היהודים, ולולא הם נשארה קריה עליוה זו במצבה כמלפנים — כבר של דינים. אותות חיים ותנועת הנפש נגלו או רק בהספרות, ומי הפיץ ברבים דעת שמת גאָמָהע וסגנון ספרותו? אם לא האשה רחל לעווין הנזכרת לעיל. גם שמת קאנט החדשה והעמוקה בפילוסופיא משכה אליה תלמידים לראשונה מילדי העברים — את שלמה מיימון ומרדכי הערץ. ותלמיד מובהק לשמת הפילוסוף הענגעל נמצא בגליציא, הוא החכם החוקר הנעלה ר' נחמן קראָבמאל ז"ל בעיר זאָלקווא (סמוך ללעמבערג). אך גם אם הכירו והודו הגרמנים כי שאר רוח ליהודים להבין עמקי מחקרי הפילוסופיא וכל יתר החכמות, בכל זאת לא חדלו גם המוציונים שבהם לשטום ולכוות את היהודים, עד כי גם גאָמָהע הסופר הוקר והחוקר אל תכלית היה שונא יהודים, כיתר אחיו האשכנזים ככל מפלגות העם ההוא.

עצמות גבורי צרפת נפזרו על שרמות השלג ברוסיא, הגבור הקורסיקי הורד משאתו וגאותו השפלה. מושלי אשכנז אשר עד הנה פחדו משאתו וילקקו כפות רגליו, הראו עתה רוח גבורתם לרמום ברגליהם את הארי החולה; כלם התעוררו ויקדישו עליו מלחמה. המלך פריעדריך ווילהעלם השלישי מלך פרוסיא הוציא קול קורא לבני ארצו להקבץ ולצאת חלוצים

חדשים גם ישנים

(מכ"י באוצר הספרים הקיסרי בס"ט סטרבורג).

זה כשמונת שנים נסיתי בפעם הראשונה להוסיף להמליץ עלה בשם מאסף נדחים, אשר מטרתו היתה הדרישה והחקירה בספרות ישראל ותולדותיו, גם באי בו הודעות ולקטים מכ"י, ביחוד מהנמצאים באוצר המלכות דפה. והנה לא אתהלל כמתת שקר לאמר כי המאסף הקמץ הזה משך את לב קוראים רבים, ונהפוך הוא, כי רק אחד מעיר ושנים במדינה היו קוראיו, והם האנשים המעטים העומדים לשרת בקדש בהיכל התורה והחכמה; אמנם המעטים האלה כבדו מאד את המאסף הזה והוקירוהו רב יתר מערכו כמותו ופעולותיו, וכאשר חדל לצאת בפה חפצו העומדים בראש חברה גדולה ומפוארה חוץ למדינתנו להרפיו על חשבונם. אולם לא הלך לבי או להעמיס על אחרים שימפלו כמעשי ידי הרחוקים משכר וקרובים להפסד ממון. ואחרי אשר נסיתי להרפיו גם על יד מכה"ע השחר אשר בוועץ ולא עלתה בידי כפי חפצי ומחשבתי נסוגתי אחור ובחתי לאסוף ידי מן המאסף, כי מעולם קיימתי בעצמי מאמר חז"ל: כשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו'. נוסף לזה השתדלתי תמיד לכנס בשעת המפורים אבק בעיני הקוראים, מליצות ליצינות ושירי הוללות מבני התערובות האורבים והעוינים לתורת ישראל רבניו וחכמיו ומתחפשים לעת כזאת במלוש לאומי מזויף, אשר עליהם שפרה מליצת הפייטן (ליום ב' דסכות): „וור לא יהיה במוצאותיה. ונכר לא יעבור בתוצאותיה. ולאום לא יתערב בחוצותיה. כי אם עמוסיו נוצרי עדותיה". גם להם יאתה מליצת המשורר המהלל והיהודי האמתי ר' יהודה הלוי נ"ע:

פְּגַשְׁתָּנִי בְּמִדְבָּרִים עֲרָבִים

בְּתוֹכָם אֲרָבִים נִשְׁאֵי שְׁלָחִים (חרבות).

דְּבָרִים אֲרָבוּ תוֹכָם דְּבָרִים

וְתוֹךְ יַעֲרַת דְּבִשׁ קוֹצִים בְּסוּחִים. (כתולת בת יהודה 5—54).

ובכל זאת אין לנו לדאוג לעתידות חכמת ישראל גם בארצנו עם כל המולת המליצים הלצים, מזהלות המשוררים הסוררים, שאון הנערים הנעורים והמית בעלי האפס הבורים, כי בחשך שמם יכוסה, ברותחין יקלקלו וברותחין ידונו; וחכמי ישראל האמתים והמשכילים המוקירים את חכמת ישורון אשר ייגעו ולא ייעפו להאיר את מחשביה ולגלות את מצפונית, שמם יעמוד לתהלה בהיכל תפארת אומתנו. ולמרות שפעת הקלגסים (קלי הדעת וגסי הרוח) בארצנו הלובשים מתמול שלשום אדרת הלאומיות למען כחש, שריקות הבוקי סריקי ומתהלות הברחנים הגירדנים (דלא מיוון) אשר בחשכת תאותם וודון לבם יתהלכו וחכמת ישראל יכנו בשם גפת וסחבות, בכל מקום אשר דבר החכמה ההיא (הרקב לעצמות צורריה) מגיע ישמחו לקראתו לא בלבד חכמי לב מבני עמנו כי אם גם חסידיו אומות העולם והנבונים מכל העמים והלשונות. לכן אחשוב כי יתענג לב האנשים האלה (אשר רק דעותיהם יקרות הן בעיני) לשמוע מאתי אודות איזה מציאות חדשות אשר מצאתי בין הכ"י דפה, אף כי אמנם המציאות האלה נוגעות לדברים ישנים, לקדמוניות ישראל וספרותו, אשר ברבות הימים ומסבות שונות נאכרו ונשכח זכרן מכל וכל, או נודעו רק מעט מזער ביקר חוון.

ואלו מציאות שמצאתי (ולא אדבר פה כי"אם מהמציאות היותר יקרות ונכבדות):

מרב סעדיה גאון, ראש המדברים בכל הנוגע לחכמת ישראל: (א) התרגום הערבי לתורה (תפסור אלתורה) בכ"י היותר קדמון כי נכתב מהסופר שמואל בן יעקב אשר חי בסוף המאה העשירית ובראש המאה ה"א למספרם. (ב) חלקים שונים מבאורו לתורה (שרת

אלתורה), גם כן בערבית, כי בשפה זאת כתב כל חבוריו למקרא. (ג) חלק מבאור נביאים ראשונים ואחרונים. (ד) חלק מבאורו לתהלים. (ה) חלק מהקדמת ספר האגרון (הנוכח מהראב"ע) בעברית וערבית. (ו) איזה תשובות בהלכות ודיני ממונות, וביניהן תשובה אחת אשר בה יקיים פסק דינו של הריש גלותא דוד בן זכאי. (ז) חלק קמץ מספר כללי התלמוד וסדר תנאים ואמוראים בערבית ועברית, אשר כפי השערתי הוא או מרס"ג או מרב שמואל בן חפני, והוכחותי יראה הקורא למטה. (ח) ואצרף לזה עוד העתקת חלק מס' הגלוי הנוכח מהראב"ד בס' הקבלה שלו. (ט) לקומים אודותו בכ"י רבים.

מרב שמואל בן חפני גאון: (א) חלק מבאורו לתורה. (ב) ספר בדיני הקמץ וסימני הגדלות (כתאב אלבלוג ואלאדראך). (ג) ספר בדיני ציצית (כתאב אהכאם שרע אלציצית). (ד) ספר מצרנות (כתאב אלשפעח), וכל ספריו נתחברו בשפת ערבית. וכבר דברתי בפרטות מספריו במחברת ג' מספרי זכרון לראשונים וגם לאחרונים. (ה) תשובות בעברית וערבית. (ו) לקומים אודותו בכ"י מרבנים וקראים.

מרב האיי גאון. (א) חלק מספר המלים שלו הנקרא המאסף או הכולל (בערבית אלחאוי), ואותו מצאנו ביחד עם הד"ר נייבויער, ואנכי העתקתי והכינתיו לדפוס. (ב) תשובות רבות ונכבדות בעברית וערבית. (ג) לקומים רבים מספריו ואודותו הנמצאים בכ"י שונים.

מהגאונים רב צמח, רב עמרם, רב נחשון, רב הילאי, רב שרירא, ומ הרב ר' נסים והרב אלפסי תשובות יקרות בעברית וערבית. ומאלה אשר להרב אלפסי אשר העתקתן כבר נדפסה נראה עתה מגוף התשובות כי ההעתקה נתבלבלה ונשתבשה במקומות רבים עד אשר כל רואיהן לא יכירון. והתשובות האלה יוצאות עתה לאור הדפוס בין הספרים אשר נדפסו לחברת מקיצי נרדמים.

מרב שמואל הנגיד. (א) חלק מספר בן תהלים שלו ושירים אחרים אשר הדפסתי במחברת א' מספריו זכרון לראשונים. (ב) חלק מספרו אגרות החברים (בערבית רסאיל אלרפאק) אשר כתב נגד מתנגדו בחכמת הדקדוק ר' יונה ׳ן גנאח, ושלחתי להד"ר דערנבורג בפאריז להדפיסו בחבורו אודות ר' יונה. (ג) חלקים מספר העשר (בערבית כתאב אלאסתגנא) ולקומים אחרים אודות הנגיד בכ"י שונים.

מר' יונה ׳ן גנאח. (א) חלקים מספר הרקמה (בערבית כתאב אללמע) ושלחתי אותם להד"ר באכער בפעסט המוציא עתה את הספר הזה לאור. (ב) כמה מספריו הקמנים בדקדוק אשר שלחתים להד"ר דערנבורג. (ג) חלק מספר ההכלמה (בערבית כתאב אלתשור), אשר מצא אותו הד"ר נייבויער ונתנו ג"כ לדערנבורג.

מר' עלי בן ישראל (הכס בלתי נודע עד כה אשר חי במאה ה"א למספרים). פי' בערבית על שמואל א'.

מר' יהודה בן בלעם. (א) חלקים מבאורו על התורה בערבית הנקרא כתאב אל תרגיח, וכבר הודעתי מזה במה"ע לשטארע I, 173 ובשנת תרמ"א בלוח הרח"י גורלאנד לתרמ"ב עמוד 101, והרמ"ש לא ידע מוצאת וגלה זה מקרוב (מכתב חדיש לגראמץ לחדש יוני שנה זאת) כמצאיה חדשה שלו. (ב) באורו לנביאים ראשונים ואחרונים בערבית, שלם כמעט. (ג) חלקים מבאורו לתהלים וקהלת ג"כ בערבית. (ד) חלק מספרו הוריית הקורא (בערבית הדאיה אלקארי) ע"ד טעמי המקרא, ונתתיו בעין יפה להחכם האנגלי וייליאם אויקס (Wickes), אשר דבריו בהקדמה אודות זה נאמרו שלא בדקדוק.

מר' יצחק בן ישוש. ספרו בדקדוק הנקרא מהראב"ע בשם ספר הצרופים (בערבית כתאב אלתצארף, אשר הוראתו האמתית היא ספר נמיות השמות והפעלים), והמחבר חי במחצית השנית ממאה ה"א.

מר' אברהם בן ברוך. ספרו בדקדוק הנקרא ספר המאזנים (בערבית כתאב אלמואונה), והוא נתחבר בסוף המאה ה"א או ראש המאה ה"ב; וכפי הנראה ממנו למד הראב"ע לקרוא גם לספרו מאזנים.

מר' דוד נכד הרמב"ם. חלקים מכאור התורה בערבית אשר בארצות המזרח ייחסוהו לר' דוד מימוני, ואמנם הדבר מוטל עוד בספק אם לו הוא.

מר' תנחום ירושלמי. (א) חלקים מכאורו לתנ"ך הנקרא כתאב אלביאן, ובהם גם לתורה אשר עד עתה הסתפקו החכמים במציאותו. (ב) חלק מס' המלים ליד החוקה מהרמב"ם בערבית, ושמו נקרא אלמר שד אלכאפי.

מר' יוסף הקסטנדיני. חבורו בהקדוק ומסרה הנקרא בשם עדת דבורים, והמחבר הזה חי לא יאחר ממאה ה'ב למספרם, כי הכ"י שלנו (העתקת הסופר יהודה בן יעקב מנגרא על חוף הים השחור) נכתב בשנת דתתקס"ז (1207 למספרם).

ממחבר בלתי נודע. ספר מחברת התיגאן אשר הנוסע המנוח הר"ר יעקב ספיר נ"ע הביא העתקה ממנו גם מארץ תימן והרר' דערנבורג הדפיסו במה"ע Journal Asiatique בשם הזריית הקורא Manuel du lecteur.

מר' משה נשיאה מאנגליטרא. ספרו בשרשי לשון הקדש והקדוק הנקרא ספר הש"ס, והמחבר חי במאה ה'ג למספרם, ומביא שם חכם ר' יצחק מסרנגוב המכאור מלה משפת רוסי (ראה מחברתי „היהודים ושפת הסלאוים" עמוד 62). הספר הזה נדפס כעת ע"י החכם הבריטאני קוללינס (Collins).

לכד מאלה החבורים מצאתי עוד כ"י רבים השייכים לחכמת המסורה והקדוק, באורי כה"ק, בהלכות ודינים, בקורות ישראל, במליצה ושיר, בפילוסופיא וכו' וכו' בן מחכמי ישראל הנודעים, וכן ממחברים אשר עד הנה לא נודע לי שמם. גם רשימות רבות מסופרי תנ"ך וספרים אחרים (אחרי הסרי מהן כל מזויף וחשוד) אשר יש ללמוד מהן דברים יקרים לקדמוניות בני עמנו בארצות שונות ובזמנים שונים, ועוד חלקים מחבורים קדמונים אשר נאבדו מאתנו ונבלעו דבריהם בתוך ספרי החכמים הבאים אחריהם, כמו למשל מכאור התורה לרב אהרן בן סרגאדו (בר פלוגתיה דרב סעדיה גאון), מחבורו של ר' יעקב בן אפרים נגד הקראים (בן דורו של הקראי סלמון בן ירוחם, בערך מחצית המאה העשירית למספרם), והוא המחבר גם פירוש לתלמוד ירושלמי, מחבורו של רב בר לוי בחכמת התכונה הנקרא לאותות ולמועדים, מספר המלים למשניות מבן אחותו של בן אשר, מפ' תהלים בסגנון המדרש לר' יוסף בן אביתור או בן שמנאש, מתנגדו של רב חנוך בנו של רב משה השבתי (ראה למטה), מחבורו של ר' משה בן יוסף פש"ל נגד רב שמואל בן חפני ועוד ועוד. זולת כל אלה מצאתי המון רב מספרים בלתי נודעים (או הנודעים רק בשמם), רשימות יקרות וכתבים רבים מבני הכתות אשר לישראל, הם השומרונים או הכותים והקראים. כמו כן אספתי דברים רבים וכתבי זכרונות השייכים לקהלות ישראל ברוסיא וליטא ואודות הכוזרים, גם ספרים וכתבים הנוגעים לארצנו הקדושה בכלל ולירושלים תוב"ב ביוחד, ויהי המחנה כבד מאד.

ואחרי אשר המלאכה אשר לפני מרובה, עתותי הפנויות מועמות וכח הבשר קצר, גם אל תאמר לכשאפנה אשנה וכו', לכן שמחתי באמור לי ידירי המו"ל הנכבד: „קום עלה אלי המצפתה, למכה"ע החדשי החדש אשר יסרתי, ועשה לנו ממעמים מחכמת ישראל כאשר אהבו הקוראים הנכונים!" ובעזר האל אשתדל כפי כחי וכפי אשר ירשה הזמן והמקום להעביר לפני קוראי המצפה כל דבר יקר ונכבד, כן הנוכרים למעלה וכן מהדברים אשר לא נזכרו. ואקוה כי כל אורח טוב אשר יסור אל עלית קור קמנה זו של המצפה לא יאמר עליה זו ירידה היא לדברים שכבר היו לעולמים, רק יאמר אין בית המדרש בלא חרוש; ואם רחקו דרכינו מדרכי הבנים, המשוררים הסוררים ועווי הפנים, והבדחנים המחרפים חכמת ישראל והרבנים, האבות אשר לא התמכרו אל היונים, לא יפנו ערף כי אם פנים, לחדשים וגם ישנים.

והנה לסבות שונות לא הספיקה השעה בידי להכין לקוראי „המצפה" פרק גדול מהדברים אשר זכרתי, ובחברתי להציג לפניהם גרגרים אחדים ממצאותי הנזכרות.

(א) לקומים מפירוש תהלים לר' יוסף אבן שמנאש.

מצאתי כ"י ישן המבול רק ל"ג עלים מנייר מורחי בלויים מוקן, אשר תוכנם הוא פירוש תהלים בשפת ערבית, ונזכרו בו רק המבארים הקדמונים (והם רס"ג, רה"ג, בן סרוק, בן תמים,

הנגיד, אבו אלוליד, בן גיקמילה, בן בלעם, רש"י; וזה האחרון הוא המאוחר בזמן מכלם), וראיתי כי שלש פעמים הביא גם את רב יוסף בן שמנאש הוא אבן אביתור הספרדי בן דורו של רב האי גאון, הנודע על ידי פיוטיו וממחלקותיו עם רב הנוך הספרדי. משלשת הלוקמים האלה נראה כי כתב רב יוסף באור לתהלים בלשונו וסגנונו של המדרש והאגדות. ואלה הם הלוקמים [והחסר והמוטעה אשלים ואתקן בחצאי רבוע]:

1. למלות אדיר מהררי מרף (תהלים ע"ו ה') — רב יוסף בן שמנאש ז"ל. [אדירן] תך גברנית מאדירותן שליחות [צ"ל של חיות] הרריות שמורפות את הבריות שהללו מריקות [צ"ל מריקות] ביד ומרפסות כרגל ברם אתה בנישימה אחת נושף ומאכר את העולם כולו כדכתיב נשפת ברוחך כסמו ים.

2. למלות יבצור רוח נגידים (שם ע"ו י"ג) — ובה קאל רב יוסף בן שמנאש אד קאל [ועל זה אמר ר"י ש' שמנאש באמרון]. בשעה שהוא מתקף רוחן שלעושי רצונו כל האומות רותחין [צ"ל רותחין?] ונרתעין מלפניו.

3. לפסוק בים דרכך (שם ע"ז כ') — ואליה ימטר כלאם [רב] יוסף בן שמנאש אד קאל [ולזה יכוון מאמר ריב"ש באמרון]. בים דרכך ושכילך וג' בשר ודם שהמועין הוא מועניו מחור הוא אחר התקוף ברם יחודו שלעולם שהוא מוען את מועניו מחור הוא אחר הקליל א[חר] העב אחר המים אחר הרוח אחר הסערה הדא הוא דכת' הנה ה' רוכב על עב קל. ואומר ודורך על במתי ים. ואומ' וידא על כנפי רוח. ואומ' ה' בסופה ובסערה דרכו. הדא שחבקוק אומ' הבנתרים חרה ה' וכו' [כין] תרכב על סוסך זו היא ישועתן שלמרכבותיך שאת מוענין והן אינן מוענין לך. יכול מראה הוא עקבובית כשמומית ת"ל עקבותיך לא נודעו. בשר ודם שהוא מהלך על דבר [שיש בו] ממש מראה הוא עקבובית כשמומית ברם יחודו שלעולם אינו כן כדכת' עקבותיך לא נודעו.

ומן הלוקמים האלה נוכל ללמוד דברים רבים. א) כי רב יוסף ש' שמנאש לבד מפיוטיו והעתקת המשנה לערבית התעסק גם כן בבאור כה"ק, והיה אם כן המפרש לתנ"ך היותר קדמון הנודע עד עתה בין יהודי אירופא, וחבורו זה הוא הפירוש היותר קדמון לספר מספרי תנ"ך שנכתב בשפת עברית-תלמודית, כי כל פירושי כה"ק הנודעים עד ימיו נכתבו בשפת ערבית, השפה המהלכת אז אצל יהודי המזרח ובני ספרד. וכבר העיד הראב"ד בס' הקבלה כי ש' שמנאש כתב אגרת גדולה בלשון ארמית לר' שמואל בן אישיהו מבגאנה, ומוזה וכן מהעתקתו את המשניות לערבית נראה את אהבתו ללשונות, ולכן אין להתפלא אם גם כתב בלשון חכמים במדרש. ב) גם רואים אנו כי גם במדינות ספרד כתבו בזמן מאוחר בערך בסגנון המדרש ואגדות חז"ל, ועד עתה ידענו זאת רק מארץ ישראל בכל וארץ יון; אם לא כ"י נאמר כי ש' שמנאש חבר ספרו זה אחרי גלותו לארצות המזרח, כי לעדות הראב"ד נפטר בדמשק. ג) נפלא מאד לראות כשרון רב יוסף לברוא מלות חדשות ברוח לשון חז"ל: גברתנית, הרריות (והמלה הזאת אמנם היא עפ"י מלת הכתוב מהררי), מתקף, עקבובית, כשמומית. אחשוב כי המלה האחרונה היא מלשון כשמה או כשימי, דבר הלול שיש לו בית קבול (עירובין דף ק"א ע"א לפי גירסת רב חננאל, ולפנינו הגירסא גשמה, וראה ערוך השלם בערך זה); ולפי השערת הר"ד פראנקל במ"ח לגראמץ צ"ל רשמומית, והשערה קרובה היא; והבחר יבחר.

והנה חכם אחד מהר לצאת בהשגה נגדי (במ"ח לגראמץ חדש אויגוסט שנה זו) באמרו כי לא נמצא שום עדות בדברי הימים שחבר ש' שמנאש פירוש זה (עמבטעהרמ יעדער געשימליכען בענגירנדונג), גם זה מתנגד לתהלוכת התפתחות הספרות כי יחבר איש פירוש בעברית; לכן יאמר כי החבור הזה היה כעין הרחבה פיומית משירי תהלים. אולם כל דבריו מהבל יחד, כי לא נמצא ג"כ עדות בדברי הימים שחבר רב יוסף הרחבה פיומית כזאת, ואם מנחם ודונש ותלמידיהם כתבו ספרי שרשים ודקדוק בעברית אשר באו בהם פירושי מקראות פעם בפעם בנקל היה לחבר גם פירוש, ומה גם ללכת בעקבי המדרשות והאגדות. ונגד ההשערה מהרחבה פיומית אוכל לאמר, כי יודעים ומכירים אנחנו היטב את סגנון הלשון בפיוטי ספרד בכלל ובפיוטי אבן אביתור בפרט, ולא נמצא בהם כלל המבטאים: כדכתיב, הדא הוא דכתיב, ברם, יכול—תלמוד לומר, אשר הם נאותים רק לפירוש בסגנון המדרש.

(ב) שתי קינות.

בכ"י אחר המכיל קינות לחשעה כאב אשר עוד לא בדקתיו על פני כלו מצאתי שתי קינות, ועל הראשונה מהן חתום שם המחבר ה' הוד"ה, ולפי סגנונה נקל להכיר כי היא לר' יהודה הלוי, והנה ברשימת הדיואן מרשד"ל ובמפתח הר"ר לאנדסהוטה במהברתו עמודי העבודת ה' לא מצאתי זכרה, אולם צונץ מצא אותה בכ"י רח"ם № 448 ובכ"י הארליי 5583 (ראה ליטעראטורגעשיכטע 566, נאכטראג 10.55), ובראשונה לא ידע כי היא מר"י הלוי, אך אחרי כן הכיר כי לו היא. ועל הקינה השניה רשום בת הלוי חזקי, ואולי היא מכתו של ר' יהודה הלוי; ראה ליטעראטורבלאטט דעס אריענטס לשנת 1848 עמוד 484, ונחלת רשד"ל (באוצר טוב תר"ם) עמוד 21, וכל הנוסחאות הישירות אשר רשם שם רשד"ל נמצאות בכ"י שלנו].

א.

ירושלים האנחי. ודמעך ציון הַסְכִי.
כי בניך לזכרוןך עינם לא תעצור פְּכִי.
תשכח ימיני עיר תהלה לעד אם אשכחכי.
תרבק לשוני להכי אם לא אזכרכי.

הנה חטאי נרשוני מתוך הדר הורתי.
וכלחה אלי הרעה מעם אבי בהטאתי.
ואחי עם בן אמתי לקחו להם בכורתי.
נפשי עלי זאת לפני צור בתחנונים תשתפכי.

ותני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים.
אולי בכבודות יגונים יקלו הודונים.
והיי אחות לתנים ורעה לבנות יענים.
ויכליל לבך שיתי וקררות לבשי ואט לְכִי.

דומי לאלהים כי לא לנצח ישכח אביון.
כי לא יפנה רק לחסדו לבלתי יעשה כליון.
עד בא העת לישראל ויתן ישעם מציון.
ומבור גלות בעבותות האהבה תִּמְשְׁכִי.

האל אל תקצוף עד מאד ואל לעד עון תזכור.
קנא לציון ואל תוסף שארית עמך עוד למכור.
ודבר על לב נחלתך ואל יוסף צר בה לעבור.
ותהיה לבקר רנה אם לערב ילין פְּכִי.

ב.

בת ציון שמעתי ממרת אמריה.
אהה כי כוס שתיתי ומציתי שמריה.
אָלִי עדינה לשכונה אשר חשכו מאוריה.
כבתולה תגורת שק על בעל נעוריה.

הליל יער לבנון ארויך איש אכלה.
שער ציון יספור כי אל עשה פְּלָה.
ותתפלש העזרה כי שבתה העולה.
והלשכה תקונן כי אפסו סנהדריה.
אלי עדינה וכו'.

לשכת בירה תככה אוי על זרע אהרן.

ובית קרש הקדשים אוי על נניות ארון.

והפרוכת תזעק אין למקומי יתרון.

כי ראתה זרים גלו סתריה.

אלי עדינה וכו'.

והמחתה מקוננת איה קמרת הסמים.

ולב אהרן יקרע על אורים ותומים.

ומזבח יתרגו על עולות ושלמים.

מרוע בלא עתה יכינה סודריה.

[נראה כי לשון נקבה בפה במקום מספר רבים כמו בערבית].

אלי עדינה וכו'.

יגליל כנור לוויים מי יעיר נגינותי.

ותענה מנורה טהורה מי יעלה נרותי.

והאהל מתאונן אין מקים יריעותי.

והתורה תתרעם כי חדלו שחרית.

אלי עדינה וכו'.

חול יחול השלחן אי עורכי מערכה.

והכהונה כן תהנה איכה שבתה מלאכה.

ובת עיני על כל זאת דמעתה נקכה.

כי לפני צריה הלכו שכי שריה.

אלי עדינה וכו'.

זה כמה מיחלת יום רצון ממך צור.

קשורה כצפור ביד צר ואפס עווּב ועצור.

קום במרם יתמו עוללות כרם בצור.

ופקוד כנה נמעתה ופרצת גדריה.

אלי עדינה וכו'.

ג) גלות פיוב וערי לימא.

(משנת רנ"ה עד רס"ג, 1503 — 1495).

קרמונינו נ"ע בחבבם את הצרות כתבו למשמרת לדור אחרון את כל התלאות אשר עברו על בני עמנו, ואודות הגלויות אשר הגלו בני ישראל נשאר בידנו חבור מיוחד (ומי יודע כמה ספרים כאלה נאבדו מאתנו) הנקרא בשם מדרש עשר גלויות¹ והיה נודע כבר לרב צמח גאון²). ומימי החשך המה ימי הבינים עד גלות פרוסיה, אשר בעצת ביסמארק תחדש עתה עלינו בשנה זאת את ימי הבינים, נכתבו ונרשמו בספרי הקורות גלויות רבות לבני עמנו, ועל כל גלות וגלות יניעו ראשם שטאָקער אישמוצצי וסיעתם לאמר: כך נאה לכם כי יאי גלותא לישראל! אך בכל זאת לא יפול לבנו ולא תזניהנו תקותנו, כי צור ישראל אשר לא הפך בריתו אתנו גם עתה לא ימאס ולא יגעל אותנו, וכעצת חכמינו ז"ל (יבמות קכ"א) נעשה גם אנחנו, ועל כל גל וגל שיבוא עלינו ננענע לו בראשנו; אולם בלכתנו בעקבות אבותינו לא

¹ נדפס בבית המדרש להר"ר אהרן יעללינעק, הדר רביעי וחמישי.

² כאשר הוכחתי בהערותי לחלק החמישי מתולדות ישראל לגרעץ, בהעתקה רוסית עמוד 521

נחדול גם אנחנו לרשום את גליותינו על גליותינו, כי כמה וכמה דברים יתבררו לנו על ידו זה בדברי הימים לבני ישראל בכל הזמנים והארצות. על נלות אחת אשר היתה בארץ לימא במרם באה לחסות תחת צל כנפי ממשלת רוסיא (מאסקווא) אדבר עתה בפרק זה.

בראש התנצלות המניה ר' אליעזר בר' יששכר לכנו¹⁾ לסדר התפלות כמנהג כפא או תיאודוסיא (בקריום, Theodosia, Θεοδοσία) וקראסוב או קראסוב אזאר (גם כן בקריום) הנרפס בעיר קלעא או טשופוט—קלעא בשנת ה—שקיפה לפ"ג (התצ"ה = 1735)²⁾ כתוב כי מנהגם הוא „על פי הנהגת החכם השלם הדיין המצוין הגבר הוקס על הרב הכולל כמוהר"ר משה הגולה זצוק"ל היוצא מגלות כ"יוב. כי עליה יאמרו המושלים לאמר כי מ"יוב תצא תורה ואור". הדברים האלה לקוחים כפי הנראה מדברי בן דורו ובן משפחתו של המניה, הוא ר' דוד ב"ר אליעזר לכנו (או שניהם שאבו ממקור אחד), אשר בשנת התפ"ה (1725) כתב בהקדמתו למחזור מנהג כפא³⁾ (הנמצא כעת בכ"י בבית הכנסת של יהודי קרים בקראסובאזאר) כדברים האלה: „ועוד נוסף עליהם (על הספרדים שבאו בשנת ר"ו לקוסטנטיניא) גרוש כולל בקהלות של רוסיא. ובכללם בעיר גדולה לאלהים של חכמים ושל סופרים הנקראת כ"יוב. אשר עליה יאמרו המושלים כי מ"יוב תצא תורה וגו'. קהלה גדולה אנשים טף ונשים יהרו. ועשרת מלכם בראשם הרב המקובל האלהי הדיין המצוין כמוהר"ר משה הגולה בכ"ר יעקב יעמ"ש בעל ספר אוצר נחמד. ואהו עמו במתיצתו ג' רבנים גדולים כמה"ר אשר הכהן ע"ה וכמה"ר קלמן אשכנזי ע"ה והג' לא נודע אלינו שמו. ונאספו שמה אל בית הכנסת של כפא יע"א". והנה לפי עדות פירקאוויץ⁴⁾ נאמר בסוף החלק השני מהמחזור הזה: „בשנת ה"א ע' (1810) באו רבנים מכלל ל"יוב. ובשנת ה"א ר"ו (1447) באו קצתם מ"יוב אתרי הגרוש לקריום"; ואם באמת כתוב כזאת שם (ובהעתקותי מכ"י זה לא נמצא המקום הזה) קרוב בעיני כי לא דברי ר' דוד לכנו הם, כי אם דברי מרשים מאוחר שראה בראשונה בהקדמה הפרט ר"ו על הספרדים, ולקח אותו לציון בו זמן גרוש קיוב הנוכח בהקדמה אחר זה בלא פרט השנה, ויושבי עיר קראסובאזאר ויכול לברר הדבר.

על כל פנים מזה נראה כי בימי ר' משה הגולה, הנולד בשנת ר"ש וחי עד שנת ר"פ בערך⁵⁾, היה גרוש כולל בארץ רוסיא בכלל ובעיר קיוב בפרט; ועל כי עיר קיוב ומדינות רבות מארץ רוסיא היו אז תחת ממשלת הנסיך הגדול מליטא, לכן נלמד לדעת כי בעת ההיא נתגרשו היהודים מליטא. אולם מפאת כי דבר הרש היה ולא נודע ממנו בספרי הקורות הידועים לבני עמנו, לכן קמו בראשונה איזה חכמים וסופרים להכחיש עדות שני העידים

¹⁾ לכנו (Lachno, Lechno) בטעמית: איש מארץ פולין, וכשם זה יקראו גם לאזאוו אחריו עד כמה דורות, כמו הכנוי אשכנזי, זרפתי.

²⁾ ובפעם שנית נדפס הסדור הזה במעוררוב התקנ"ג (1793) והודיע טעמו בראשונה הר"מ סטראשין במכתבו בראש ס' קריה כאמנה עמוד XII הערה 4, ובאזאר הספרים לכן יעקב עמוד 665 נומ' 793 ל"ין להמגיד שנה חמישית עמוד 50.

³⁾ ההקדמה הזאת נדפסה באיזה שבועים על ידי פירקאוויץ בכרמל השבועי II, 344, ונדיוק לפי הכ"י במחברתי האשכנזית Altjüdische Denkmäler aus der Krim עמוד 232—230. ועל אודות המחבר ר' דוד לכנו אדבר ברעות האל באת ממהברות הבאות.

⁴⁾ בכרמל השני עמוד 407, ושם יכנה את ר' אליעזר לכנו א"חיו המעצרי (חורגו?) של ר' דוד, וראה גם בכרמל סס עמוד 39.

⁵⁾ בספרו אזאר נחמד על הרב"ש לתורה (שני כ"י נמצאים ממנו בבית אזור הספרים הקיסרי דפה לאמר בסוף פרשת אמור: „והיה זה ביום שגולדתי בו. כי היה יום מולדתי ט"ו לכסליו שנת ר"ט לפרט", ואת הספר הזה חבר בשנת רע"ה כנוכח בסוף כל פרשה ופרשה, ובשנת רע"ח תקן תקנות בעיר כפא (ולא בלוצק כאשר כתב בטעות הרמז"ש במוזכיר לשנת 1876 עמוד 32), והתקנות האלה נדפסו בכרמל השלישי עמוד 101; ואחרי הזמן הזה לא נשמע מנומו דבר.

בשנת רנ"ה חדש ניסן (היא 1) עת צרה אל צאן אוברות

[אמר שניאור: קלכול השבונות יש בהמגור, כי החכם ב"ג שמע ממני ומעוה, ואם הוא חכם גדול בחשבון, הלא גם דניאל טעה בחשבון].

וילקוט מהם קב נקי 2) קרא לשמו שושן סודות".

[אמר שניאור: השירה ההיא שהיא על השמינית, כן ברלת וכן בסוגר, עשאה מחברה כתבנית שירת בעל רוח חן, כאשר נדבר מזה אי"ה במאמר מיוחד על דבר הס' רוח חן, ונתקן דברי ר' אברהם פירקאוויץ כי החליף דברי המתבר של רוח חן עם דברי המעתיק, ובמקום שכתוב בר"ת שם המחבר חשב שהוא ר"ת של פרט השנה — ויתר הדברים על דבר המחבר היקר שלפנינו, ר' משה בן יעקב, ידובר גם כן ביחוד אי"ה, ומשם יתראה לדעת, כי רב גדול ר' אלי' הלוי מבילגראד (בעל זקן אלי') הלל את תקנות המחבר שלנו בחצי האי קרים בס' תומת ישרים].

והנה לא אאריך פה להביא את דברי הרחיד"א, החכם ב"ג, פִּירְקָאוֹוִיץ והרשיף, אשר כולם עמלו ויגעו למצוא הוראת הפרט מחדש ניסן בשנת רנ"ה אשר בו היתה עת צרה אל צאן אוברות ולא יכחו לעמוד על דבר אמת, כי בעת שכתבו החכמים האלה לא נודעו עוד רוב העדים הנאמנים האחרים המעידים כי באמת בחדש ניסן משנת רנ"ה היה זמן גלות היהודים ממדינת ליטא בכלל ומקויב בפרט. הן אמת כי מצאתי בס' שושן סודות מה שנעלם עד עתה מעיני החוקרים אשר דרשו בענין הזה, והוא כי בד"ה סוד באיזה אופן ישמשו הספירות כתוב מפורש: „והנה אנחנו כהיום הזה רס"ט מאלף הששי" 3); „אולם זה יורה כי חבר את הספר הזה במשך שנים רבות משנת רנ"ה והלאה, או כי כתבו בשתי מהדורות.

ב) העד השני הוא השר הון יצחק אברבנאל, אשר בכאורו לדניאל הנקרא מעיני הישועה הנשלם בר"ח טבת (שנת רנ"ז 4) יאמר: „ככה במחברת העצומה השנית מדגים שעברה זה ל"ב שנים 5) נתחדשו על ישראל בכל מקום צרות רבות וזרעות מה שלא קדם כמותם לא להם ולא לשום אומה מהאומות מני שים אדם עלי ארץ עד היום הזה. ועין לא ראתה גם ברשת הדמיון לא תפול ולא תצויר הפלגת הרעות הנמרצות לכל אשר בשם ישראל יכנה וכו' וכו'. ואמנם היהודים האמללים שלא עזבו תורת ה' ננעה בסוד ה' להם ולאברם. ומלכי הארץ מבלי סבה ועל לא חסם בכפם גרשום מלהסתפח בנחלתם לאמר קומו צאו מתוך בני עמנו. ונעשו גרושים רבים [ב] מלכויות בני אדם. באשכנו. ברושיא ה. בלוסברדיאה. בטוסקאנה. בפרובינציה. וציציליאה. בסרדיניאה. בקסטיליה. וליאון וארנון וקסלוניאה וגראנאטה ובכלל כל מלכויות ספרד" 6).

ואחרי אשר במשך ל"ב שנים הנזכרות (מן רכ"ד עד רנ"ו לא היה גרוש אחר ברוסיא, לכן אין להסתפק כי כונת השר הוא לגרוש קיוב וליטא משנת רנ"ה, הנקרא סר"ד דוד לכנו (כאשר ראינו למעלה) גרוש כולל בקהלות של רוסיא.

ג) העדות השלישית היא לר' שלמה בן וירנא בעל שבט יהודה, או לבנו ר' יוסף אשר הוסיף בו מדיליה מה שנשמט סאביו, ואלה דבריו: „[השמר] הי"א. שנת חמשת אלפים ומאתים וחמשים היו גזרות כוללות בארץ שאבויה ופיאמונמי ולונברדיא ושיוליה

1) כשה"ג כתוב הוא תחת ה"א.
2) כשה"ג בטעות ונקי עם יתד.
3) טוהן סודות, דפוס קארעץ תקמ"ד, דף ע"ג עמוד א'; ולמטה סס: „ואנחנו עומדים בגלות הזה אלף ות' [שנה]". ז"ל כפי הגרסה ות"מ שנה.
4) מעיני הישועה, ד' שטעטין תר"ך, בסוף החבור, דף ס': „והיתה התחלתו והשלמתו וכו'". והיה זה כיום הראשון לחדש טבת שנת זו"ר אלהיו על ראשו מהאלף הששי.
5) למעלה יקוב זמן המחברת הגדולה השנית מדגים בשנת רכ"ד, ונראה מזה כי המקום הזה נכתב עוד בשנת רנ"ו, אולם נחזק הוא גם לראש שנת רנ"ז.
6) שם מעיני י"ב תמר ו', ד' שטעטין הג"ל דף נ"ז; ותקנתו איזה שנואות הדפוס קטנות בשמות הארצות.

ורושיא. ולא נמצא כתוב פרמי הגזירות וסבתם.¹ ולא אפונה כי לרחוק המקום טעה ו' וירגא באיזה שנים בזמן הנורה בארץ רוסיא, ותחת רנ"ה כתב ר"ן, או אולי תפס מספר שוה. והחכם ווינענר המעתיק את הספר הזה לאשכנזיות חפץ לתקן את הפלה רושיא, כי לא ידע גם כן מגורש רוסיא אשר בליטא, ולכן כתב Rossano עם אות השאלה²; אולם תקן זה קלקול הוא. הערות הרביעית היא להקראי ר' כלב אפנרופולו הנקרא כלב אבא, בספר מליצות ושירים שלו הנקרא נן המלך³ תמצאנה שתי קינות ארוכות, ועליהן רשום: „ויהי בשנת אלף וארבע מאות ועשרים ושבע שנים לחרבן בית שני היא שנת הרנ"ה לבריאת העולם בחדש תמוז הוא החדש הרביעי הבר כלב אבא בן יהודא הזקן יעמ"ש שתי אלף הקנות על אשר נתגרשו עם יי סארצות הלועזים וסארצות רוסיא וליטווא. שגורשו בשנת אתכ"ה לחורבן בית שני.⁴ וראוי להעיר כי הפרט האחרון אתכ"ה לחורבן והוא רנ"ה ליצירה הוא בטעות, אם לא כי כונת אפנרופולו על זמן בוא בני גרוש ספרד (שהיה בשנת רנ"ב) לעיר סגורתו היא ארנינופול.

העדות החמישית היא להקראי ר' יוסף מאלינובסקי (Malinowski) מטרוקי או למרשים אחר מעיר הזאת, כי על כ"י אחר בדיני שחיטה לקראים כתוב בדברים האלה: „קצור ענין השחיטה שקצר מוה' יוסף מלינובסקי בכ"ר מררכי מס' אדרת. אחר שקצר ר' משה בר אלישע את ענין השחיטה שבס' נן עדן. אחר הגורש סארץ ליטא בשנת הרנ"ה ליצירה.⁵ הערות הששית היא להרופא הקראי ר' אברהם בן יאשיהו מטרוקי, כי בספר רפואות שלו הנמצא בפה בכ"י כתב את הרשימה הזאת: „גירוש אבותינו [ר"ל הקראים] שנתגרשו סארץ ליטא ושל היהודים [ר"ל הרבנים] שהיו במלכות ליטא בשנת הרנ"ה. ושם המלך שגרשם אלכסנדר. וקבלום אחיו אולברחט מלך פולין והיו שם בעיר רטנא עד שנת הרס"ג. ואותה שנה השיב אותם אולברחט אחרי מות אחיו הנ"ל.⁶ והנה בדברים אלה נמצא איזה שבועים, כי המלך אלברעכט מפולין מת בשנת רס"א קודם מות אחיו אלכסנדר שמת בשנת רס"ו, גם לא היה לאלברעכט שום ממשלה בליטא; אולם צדק הקראי במשך זמן הגירוש שהיה בשנת הרנ"ה עד הרס"ג, כאשר נראה למטה.

וראה זה מצאתי, כי גם אבן מקבר תועק על זיופי פירקאוויץ ועל חבריו ועוזריו, כי במצבה אחת אשר בה ידובר אורות גלות קיוב (ופירקאוויץ וחבריו לא ידעו) נודיף פרט השנה לעשותה מוקדמת בסך שש מאות שנה, על הדרך שבררתי במחברתי האשכנזית נגד פירקאוויץ ותוואלסאן⁷. כי הנה לך נא למחברת פירקאוויץ ע"ד המצבות בקרים ותמצא כי המצבה בסלע היהודים המצוינת במספר תשעים אמריה תאמר: „זאת המצבה אשר הוצבה על קבר מרת חנה בת יעקב ז"ל והיתה פטירתה בחדש כסלו יום א' י"ח בו שנת תרס"ט לויב⁸ ליצירה מגרושי סנכרמן תנצבה.⁹ ופירקאוויץ יציין כדרכו כי שנת המצבה היא

1) שנת יהודה, סימן י"ח, ד' אמשטרדם דף כ"ג, ומהדורת ווינענר, הגובר תר"ו, עמוד 33.
2) דלס בוך שנת יהודה אוו. פאן ד"ר מ. ווינענר, הגובר 1856, עמוד 66; ועל פי זה לריך לתקן את דברי-כזמל החדש, שנה שלשית עמוד 92.
3) כ"י מאסופה ראשונה בפה № 822, ובעטות גרסם ברשימת הכ"י כי שמו הוא מור עוזר.
4) ראה ייבוינער, אויס דער פעט. ביבליאטיק עמוד 121. גורלאנד גנרי ישראל, מחברת ג' עמוד 25.
5) כ"י מאסופה ראשונה בפה № 651, ייבוינער עס עמוד 124; ואת ר' משה בן אלישע לריך להוסיף על רשימת המחברים הקראים בפי בקרת לתולדות הקראים מהר"ר אב"ג.
6) ס' רפואות זה באסופה ראשונה № 732, וראה גורלאנד Новые материалы עמוד 75 הערה 2, וע"ד הרופא הזה ראה בקרת לתולדות הקראים, עמוד 151.
7) אלטיידישע דענקמאלער אויס דער קריס, מעמוד 187 והלאה.
8) המחוקק התחיל לחקוק מלת ליצירה וטעה וחקק ב' במקום צ', ולכן עזב את המלה המועטת וחזר וחקק מחדש ליצירה.
9) אבני זכרון מפירקאוויץ, ווילנא תרל"ב, עמוד 26, נומר 90.

1605 לגלותנו (ר"ל לגלות שומרון), 4820 ליצירה (לפי השבנו והשבון הוואלסאן הבדוי והוא קנ"א שנה קודם השבנונו הנהוג), 4669 לבריאה (כפי השבנונו), 909 לספירת הנוצרים. אולם איפוא נמצא המקום מנכרמן ובאיזה זמן היה שם גרוש היהודים לא ידע פִּירְקָאוּוּיץ, או עשה את עצמו כאלו לא ידע, כי בכ"י שלו המכונה תולדות הקראים ודברי הימים לקורות קרים יאמר אורות זה (עמוד 8—7): „וכן מצאתי זכר גרוש עיר מנכרמן במצבה 67 № 1) משנת הרס"מ 909 לספ"ה, אבל העיר מנכרמן הנוכרת במצבה הנ"ל ועוד במצבה נושנת משנת תרמ"ג 64 №, 908 לספ"ה²⁾ איננה ידועה בפרטות איה איפוא היה מקומה בקרים או חוצה לו ואיזה מן העמים משלו שם, והאדון קעפפען אומר שהיתה על נהר דניעפר". ומה ישתומם הקורא לדעת כי העיר מנכרמן היא היא העיר קיוב, כי כן היה שמה בימי הבינים אצל הסופרים מארצות המזרח, וגם אצל איזה מחברים מאירופא! וכבר הודיע זה החכם קאפפען בספרו³⁾, ובכונה הבליע פִּירְקָאוּוּיץ את דבריו, וכעת נוכל להוסיף על דברי קאפפען כהנה וכהנה. כי החכם הזה יביא בספרו את דברי הסופר הפרסי שריף אלדין על המספר כי המנצח המונגולי המפורסם טאמערלאן הניע בדרך הלכו על שפת הנהר דניעפר (או זוי בלשונם) עד עיר המבצר מנכרמן, ואחרי כן יוסיף לאמר כזאת: „ולא בלבד אצל הסופר המזרחי הוזה נמצא את השם מנכרמן, כי נפגשו גם כן אצל הנוסע אמברוסיוס קונטאריני, ציר ממשלת הכנסיה היוניציאנית הנשלח בשנת 1475 אל מלך פרס אוזון—חסן, כי שתי פעמים ידבר מעיר קיוב היא מגרמן (Chio over Magraman) אשר היתה בימיו תחת יד (הפקיד הליטוי) פאן מארמין". ומן העת אשר כתב קאפפען נודעו לנו עוד סופרים מזרחיים ואירופיים הקוראים לקיוב בשם מנכרמן (אשר אמנם לפעמים ישבשוהו), כן למשל אצל הארכיסנדרים היוני גילום דוקסופטריוס נקראת מנכריא (Mancaria), והסופר הפרסי רשיר אלדין יאמר כי החאן באמו נכד הנבור העריץ צינגיז-חאן לכד בשנת 1240 את העיר הנדולה והמהללה מנכרמן ברוסיא, ואצל סופרים אחרים מראש המאה הי"ד למספרם נשתבש בפי הנראה השם הזה ונכתב מגר, מַרְיָא⁴⁾. וזה לא כביר הוכחתי באסיפת חברת דורשי קרמוניות ברוסיא, כי גם בספור יואן-משאָאָ אשר לבני זינא ע"ד מלחמות צינגיז-חאן משנת 1224 נזכרו כי בא ומנכרמן כשני שמות לעיר אהת היא קיוב⁵⁾.

(ההמשך יבוא)

- ¹⁾ היא המסומנת עתה בנומר 90 מהאשה חנה בת יעקב.
²⁾ היא המסומנת עתה בנומר 87, ועטה פִּירְקָאוּוּיץ בחשבון כי שנת דתמ"ג היא 883 לספ"ה.
³⁾ ראה במהדורתו Крымскій Сборникъ עמוד 354—353.
⁴⁾ ראה מאמר פיליפס ברון בספר, Труды III. Археологическаго Съѣзда, Кіевъ 1878, I, 293—296.
⁵⁾ ראה בזילנטיין לחברה זאת, Извѣстія Императ. Рус. Археологич. Общества, т. X, 258 стр. 1884 г.

שאלות ותשובות והודעות.

- (1) קנלטי נחודש רכס את הספרים והמהדורות האלה: Baron V. Rosen, Remarques sur les Mss. orientaux de la collection Marsigli à Bologne, Rome 1885; Neubauer, On the dialects spoken in Palestina; On some newly discovered Temanite and Nabataean inscriptions, Oxford 1885; וי. בלכער, לעכטן אונד ווערקע דעס אבו אלוליד מרוזן אבן גאלח (ר' יונה) אונד דאָ קוועללען וויינער שריפטעקלעטרוג, לייפציג 1885; ד. קויפמאן (Rec.) Jubelschrift zum 90-ten Geburtst. des Dr. Zunz, א. פ. בלג, לוח לשנת תרמ"ו (Annuaire des Archives Israélites), פאריז 1885; י. שטיינבערג, משני יחוסע, ווילנא תרמ"ב; ק. אַקאוּ, נייע בייטערלע אור אנטפערלעאלטיע דער יודען, כרונישקויג 1884: Ф. Б. Гецъ, Что такое еврей-ство? СПб. 1885; В. Сегаль, Исторія евр. народа въ библейскій періодъ, Одесса 1885; Cyrus Adler, Catalogue of the Leaser Library, Philadelphia 1885; Samuel Schönblum, Catalogue de Mss. hébreux collection Schönblum, Lemberg 1885.

(2) „שירת סיחומס [ג' יוסף בן חסדאי] הנמשלת אלני בכ"י, הוא כ"י כרמולי המונח ג"כ בנתל קדומים 17, ונרשם עליו כן: שיר שלוח לר' שמואל הנגיד ז"ל, ואלה השנויים בו מהנדפס. עמוד 17 שורה 7 נדפס קוואטרו וכ"י קוואטרו, שורה 10 נדפס ואין [אחי] וכ"י והנה אין, עמוד 18 שורה 2 על ראש בכ"י עלי ראש, שורה 4 העולה בכ"י העולה עוד, שורה 10 בכ"י מהומה, עמוד 19 שורה 8 שמע (אלני) בכ"י שמעני, שורה 9 ישרה בכ"י ישרה, שורה 10 בעדין בכ"י בעדייה, שורה 11 אם לה בכ"י ואם לה". שזח"ה (ביעלימץ).

(3) „הנני לנצר לאדוני כי ככר הדפסתי חלק אחד מספר השלמה לרבינו משולם בר משה בר יהודה סבדרש על סדר נויקין ועל מס' בנא קמא ככר יא לאור עם ביאורי הנקרא בשם תורת ההשלמה, והיה כאשר אגמור את המנוח אשלה לכבודו עק' אחד". יהודא לובעצקי. (Paris, 1 rue Beautreillés).

(4) „הלא ככר שמע כבודו את הסצר הגדול שצא עליו וכו' כי מת יעקב אבינו, אא"ז הרב יעקב הלוי ספיר זלנ"ס וכו', בכל כחי אחאמץ לעשות וזכרון קדש לו, לעומת הספרות והסידות הקצין את כל מאמריו שירי מליוטיו תקירותיו ואמריו נעיומיו הנפולים על פני מה"ע ואשר בכתובים הרבה ואעשה מהם מהצרת מיוחדת והיה לאבן ספיר ספר שלישי, גם אוסיף נוסף משל האחרים ומשלי, וה' יתן לי כח ועוז להזיף מהשכתי לפועל". אליהו הלוי ספיר (בירושלים תוב"ב).

(5) „הדוני הנכבד! הנני מתכבד להסירי לפני רומע"כ בחבוריני השלשם סיינו (ה) שלחן הקריאה אשר יא ב"ה לאור שנית ביתר שאת ויתר עז, וגדול כבוד השלחן הזה האחרון מן הראשון ככמות ונאיכות, (ג) ספר בחר בהוגה, (א) נור הקדש. והיה אם מלאחי תן בעיניו ימים נא מע"כ את עיניו עליהם". דוד ריפמאנן (בברלין).

[מורה רבה למעלתך עבור ספריך הנכבדים הלאה וישר חילך לאורייתך].

(6) „רבים ושלמים מנכבדי קלהמו יבקשוני לסדר חלק שני לס' קריה נאמנה הראשון אשר אנכי החלותי לנכותו אז כוודע לכל יושבי עירו, ולבקשם אספתי הרבה זכרונות מדורות הראשונים עד עתה רבים ומחברים אשר כבר נשכחו ולאבד קברם וזכרם כעירנו וכאשר רומע"כ הדוני חובב זכרונות כאלה וכו', אולי נמלא כאוצר הספרים למלכנו יר"ה בקרית מלך רב איוה זכרונות קדומים מעירנו וזכרון אבותינו וכו', ואם ימלא מפעלי תן בעיני אדוני והיה זה שכר".

הלל נח שטיינשיידער (בשניפישאק בוויילנא).

[לבד הסעוקות מהכתבים אשר מסרתי לידך אודיעך כי מההכרה עוד לקצן הדוקומנטים המונחים בארחי דוויילנא, ראש לדוגמא ע"ד מחלוקת רב סידועה בספר בערשאלסקי ע"ד היסודים גלוטא (עמוד 54—48), ובין שאר הדברים שם יאמר (50):

Такъ нѣкоему Елиашу Зельмановичу, патриарху, или по-еврейски, хасиду кагалъ уплачиваетъ ежегодно 1,400 золотыхъ, дѣлаетъ ему разные подарки, даетъ квартиру и освобождаетъ отъ платежа какихъ бы то ни было податей. ומה טוב ימי אם התחבר בעבודתך הנכבדה הזאת עם החכם המונסק בקירות סידודים בוויילנא הוא הררש"י פ"ן אשר כבר יא מוסיפונו שלו בחלק א' מקרוב נאמנה, ולא אפונה כי מעת נדפס הספר יהוא חפך גם הוא דברים רבים ונכבדים אודות אחי"ו בוויילנא, ובעלת הטובה ינחך, ומשייכס תסתיים שמעתה].

(7) מוסבר פס יקבל סודעת ספרי השגתי ירושלים שנה ב' אשר אחל בימים האלה להדפיסו, ועתה יהי נא מטובו לשנות לי איזה מאמר בעדו, ואם עשו לא תרשבו לכתוב מאמר בעשך זמן קצר משאלת רובי ערדויו, למנער זאת יעשה לי: הנה על דברת ידידנו דר' נייבויער (באחד מגילויי המ"ע „יעו. תראיקל") ימלא בנית אוסף הספרים להממשלה בעירו מתב מסע מאה"ק אז על אודות ארסיק מאה נוסע אלמוני תלמיד הרמב"ן ז"ל. ועתה יהי נא מטוב אדוני להגיע לי העתקה נכונה מתכתב מסע זה (אם לא נדפס בשום מקום) להדפיסו בספרי. ומע"כ בטובו יואיל לכתוב איזה הערות והארות גם ראש דבר להמתכב הנוכח".

[שם הספר הוא תוצאות ארץ ישראל ולא נדפס עד כה, ואם תספיק השעם בידי להכין את הסערות והמנוח, אשר אמנם מסכת הערכובים בספרי ובתני לא אוכל להגביל הזמן לזה, אשלהו לך בחפץ לני].

(8) להר"ג דלידא הרר"י ריינעם — הכסף קבלתי ורשמתי שם מעבתי"ר בחברת מקיצי נרדמים. כפי הידיעות האחרונות מהד"ר גרלינער, כבר נשלמה הדפסת הס' פחד יצחק (אות קוף ור"ת) ופי' אלברגלוני לספר יורה, ובקרב מושלם הדפסת החלק הראשון בחשובות הגאונים היואלות לאור על ידי, וס' המאסף להכנה; ועוד מעט ונשלח כולות האל את הספרים לידי החברים.

(9) אודיע לכבודו כי שלחתי להגבירים בני ראש את השבלי לקט השלם אשר נשאר בכתובים עד כה. וסיו לפני ב' כ"י, וערכתי הקדמה גדולה כראש הספר, ואבקש מנכבודו לשום עיניו עליה בערם תלא לאור ולהגיד לי משפטו. עוד חלק שני נמלא מן השגלי חלק"ה השאר בכתובים ולא יא עוד לאור עולם (אלל כ"ר שזח"ה ובפאריו), וכתבתי להמדפיסים הגבירים כי ראוי ונכון להעתיק גם החלק ס' ולהזיילו לאור, ובח"כ נמלאו הרבה תשובות מהגאונים, ובקדמתם דברתי איזה דברים מה"כ כאשר יראה שנה".

[עם ש"ב המדפיסים בני ראש דברתי ועוררתי אותם גם מגדי בתועלת הדפסת הספר הזה הנכבד מנד עמנו, ומה גם כי גברת רבא כמון שם עליו נוספות בקדמה ומנוח, וסנטיחוני למטר ככל האפשר בהדפסתו].

(10) אחי שוני ממסעי ברחי קיזן סוכרתתי להחליף משכתי (ובוא לעת כזאת: —) Wwedenskaja, 5 (Введенская, 5) וספרי ובתני מומחים עוד בערכוביא. ולדבר היה יכלחו לי האנשים הנכבדים אשר לא קבלו עוד תשובה למכתבים אלני, כי גם אלה האחרונים מומחים בתוך המהפכה, ואולי כמה מהם נאבדו בעת הטלטול; והיה כי ירחק לי אסדר את הכתבים ואת המכתבים, ובתני המכתבים שלא נאבדו יקבלו את תשובתם. **אברהם אליהו הרב"ב.**

"מִצְפָּה"

מאסף חדשי (זשורנאל) אשר יבואו בו מאמרים מטובי הסופרים בכל ענפי ספרת העברית, עם תמונות וציורים, ככל הכתוב ומפורש בגליון 27 של "המליץ" (מיום ט' אייר תרמ"ה, 12/24 אפריל 1885).

2	רו"כ.	1886.	1	יאנואר	לשנה הנוכחית	עד	2	רו"כ.
1.25	"	.	.	.	.	.	.	ולחותמים על "המליץ" בשנה זו
6	"	.	.	.	.	.	.	לשנת 1886 יהי המחיר — לשנה.
3.50	"	.	.	.	.	.	.	לחצי שנה " " " "
4	"	.	.	.	.	.	.	ולחותמים לשנה שלמה על "המליץ": לשנה
2.50	"	.	.	.	.	.	.	לחצי שנה.
1.50	"	.	.	.	.	.	.	לרבע שנה.

המודעות "בהמצפה" תהיינה נדפסות בשני עמודים על כל צד, ומחיר השורה של העמוד באותיות פעמיים — 10 קאפ', כמו ב"המליץ" וה"יודישעס פֿאָלקס-בלאט".

6.50	רו"כ.							
4	"	.	.	.	.	.	.	לחצי שנה " " " "
4.50	רו"כ.	.	.	.	.	.	.	בעד חותמו "המליץ" בארצות אחרות: לשנה.
2.75	"	.	.	.	.	.	.	לחצי שנה " " " "
1.75	"	.	.	.	.	.	.	לרבע שנה " " " "

מאת כל החותמים החדשים על "המליץ", "מצפה" גם "יודישעס פֿאָלקס-בלאט" נבקש כי בשלחם כסף המחיר בעד העלים האלה, יאבו בטובם לרשום את האדרעססע מפורש בכתב רוסי או באותיות לאמינות, והחותמים מכבר בפנותם במכתבים להרדקציא יואילו לשלוח את האדרעססע הנדפסה אשר על העלים, או העתקה ברורה.

וואת לדעת כי התחלת השנה למה"ע הנוכרים היא ראשית השנה למנן רוסיא, וחצי השנה השני—מיום 1 יולי עד סוף השנה, ולכל הרורש לרבע שנה ווכל להתחיל מיום 1 יאנואר, 1 אפריל, 1 יולי, 1 אָקטאָבער.

כל החפצים לשנות את האדרעססע שלהם עליהם לשלוח 25 קאפ' ביחד עם האדרעססע הקודמת והחדש.

סוכנים אשר ישלחו המחיר בעד 10 עקועמפלארע מ"המליץ", "יודישעס פֿאָלקס-בלאט" או "המצפה" יוכלו לנכות להם 15 פראָצענט בעד מרחתם.

